

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Львівський національний університет
імені Івана Франка

**Н. І. ДНІСТРЯНСЬКА,
М. С. ДНІСТРЯНСЬКИЙ**

 **ДУЖЕ МАЛІ МІСЬКІ ПОСЕЛЕННЯ
ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ:
СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

Монографія

Львів
ЛНУ імені Івана Франка
2013

УДК 911.3 : 314 (447)

ББК 65.049 (4 Укр) 2

Д 54

Рецензенти:

д-р геогр. наук *В. О. Джаман*

(Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича);

д-р геогр. наук *О. В. Заставецька*

(Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка)

Рекомендовано до друку

*Вченою Радою Львівського національного університету імені Івана Франка
Протокол № 8/12 від 26 грудня 2012 р.*

Дністрянська Н. І.

Д 54 Дуже малі міські поселення Львівської області: суспільно-географічний потенціал та перспективи розвитку : Монографія / Н. І. Дністрянська, М. С. Дністрянський. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – 198 с.

ISBN 978-617-10-0031-5

У монографії концептуально окреслено контури категорії дуже малих міських поселень, яка формується селищами міського типу та дуже малими містами (людністю до десяти тисяч осіб). Відображено роль природно-географічного положення, адміністративного статусу та суспільно-географічних чинників у формуванні та функціонуванні дуже малих міських поселень. Досліджено тенденції демографічного та етнокультурного розвитку селищ міського типу та дуже малих міст Львівської області. Зроблено аналіз їхнього інфраструктурного потенціалу. Розкрито роль дуже малих міських поселень у системі розселення Львівської області. Обґрунтовано перспективні напрямки регіональної політики щодо активізації суспільно-географічної ролі селищ міського типу та дуже малих міст.

Для наукових працівників, учителів, усіх, хто цікавиться географічним краєзнавством.

УДК 911.3 : 314 (447.43)

ББК 65.049 (4 Укр) 2

© Дністрянська Н. І., Дністрянський М. С., 2013

© Львівський національний університет
імені Івана Франка, 2013

ISBN 978-617-10-0031-5

Вступ

Географія поселень України, як і більшості країн світу, є територіальною основою життєдіяльності всього суспільства. Особливо це стосується великих і середніх міст, які є основними осередками політичного, економічного та культурного життя держав, центрами обслуговування всієї прилеглої місцевості. Разом з тим, процеси заселення, освоєння та соціального розвитку більшої частини території України безпосередньо пов'язані з функціонуванням малих міських поселень, середовище яких формується двома категоріями – малими містами і селищами міського типу. Серед малих міст України особливу групу становлять *дуже малі міста, людністю до 10 тис. осіб*, що згідно з чинними українськими нормативними документами є навіть невідповідним критерієм міста. *Такі дуже малі міста і за своїм демографічним та соціально-економічним потенціалом, і за внутрішньою територіальною структурою є дуже подібними до селищ міського типу, а тому ці дві групи поселень доцільно об'єднати в категорію дуже малих міських поселень.* Зауважимо, що таке об'єднання є доцільним лише для зручності суспільно-географічного аналізу і водночас – непотрібним у практиці адміністративно-територіальних відносин, тобто в контексті надання цим групам поселень якогось одного окремого статусу, наприклад, статусу містечка, оскільки це передбачало б і позбавлення дуже малих міст власне статусу міста, що позначилося б негативно на їхньому соціальному розвитку.

Дуже малі міські поселення загалом зосереджують на сьогодні доволі значну частку населення як України (15,6 %), так і Львівської області (16,7 %). Їхня питома вага в економічному потенціалі держави є проте значно меншою. Але з огляду на значне поширення дуже малих міських поселень, їхній людський та культурно-туристичний

потенціали, а також виконання ролі локальних центрів в обслуговуванні сільської місцевості, ця категорія поселень виконує важливі міжпоселенські функції, стаючи одним з чинників збалансування всієї поселенської мережі та стабілізації демогеографічної ситуації у віддалених місцевостях.

Зважаючи на складні демогеографічні та економіко-географічні процеси, що відбуваються в світі та українській державі, дуже малі міські поселення України знаходяться сьогодні в дуже скрутному становищі. Більшість з них потерпає від недостатності засобів виробництва та інвестицій, а тому має депресивний характер, що робить особливо актуальним питання прогнозування їхніх дальших перспектив та й загалом моделювання оптимальних співвідношень у системі розселення. Тому в інтересах усього суспільства – з'ясувати, якою буде майбутня система поселень в Україні, якою буде мережа малих міст і селищ, яке місце вона займатиме в міжпоселенських співвідношеннях. І що особливо важливо: чи вдасться подолати негативні тенденції наростання всіх проявів депресивності у цій групі поселень та інші кризові явища?

Для вирішення багатоаспектної проблематики функціонування та дальшої трансформації дуже малих міських поселень потрібні зусилля фахівців різного профілю. Вагомі аргументи для реалізації таких дослідницьких завдань мають географи, адже саме географічні підходи дають змогу і відтворити цілісну картину локалізації малих міських поселень, і всебічно розкрити їхнє становище в контексті впливу всієї сукупності географічних чинників та сучасних суспільних процесів. Могла б запропонувати географічна наука і варіанти конструктивної дії на екістично-географічні процеси, однак в аналізі цієї проблематики українськими географами зроблено порівняно небагато. Лише окремі аспекти становища та розвитку малих міських поселень розглядали в процесі вивчення розселення населення загалом та функціонування інших типів населених пунктів, що не дає змоги змоделювати цілісну картину стану й перспектив саме дуже малих міських поселень. У дослідженні українськими географами географії поселень помітною є і певна методологічна однобічність, зумовлена домінуванням у сучасній суспільній географії парадигми систем розселення, яка попри окремі позитиви все ж абсолютизує рівень взаємопов'язаності ком-

пактно розміщених поселень, трактуючи їх як аналоги фізичних систем, яким начебто властиві всі закони системної організованості. У дослідженні розселення населення конструктивним може бути *покатегорійний* підхід, який якраз реалізовано у цій монографії, і який дає можливість виділити поселення однієї категорії в окремий об'єкт дослідження задія визначення всієї сукупності природних та соціальних чинників їхнього функціонування та загальної ролі в територіальній структурі розселення. Згідно з цим підходом слід проаналізувати поселення певної категорії в межах великого регіону порівняно з ситуацією в інших регіонах та у загальнонаціональному масштабі. Тому, враховуючи всі передумови, у нашій монографії було поставлено основне завдання – усебічно дослідити на прикладі Львівської області суспільно-географічні засади формування, розміщення та функціонування дуже малих міських поселень України, визначити тенденції трансформації цієї групи поселень, виявити кризові моменти їхнього розвитку та обґрунтувати деякі варіанти збалансування всієї мережі розселення населення.

Для реалізації поставлених завдань було детально проаналізовано стан вивченості проблеми в суспільній географії та суміжних наукових дисциплінах, досліджено історико-географічні особливості формування мережі дуже малих міських поселень Львівської області та їхній демографічний потенціал порівняно з іншими поселеннями та іншими регіонами України. Для виділення функціонального профілю дуже малих міських поселень особливий акцент зроблено на дослідженні їхнього геокультурного та інфраструктурного потенціалу, а також геопозиційних та економічних можливостей. Значну увагу було приділено питанням адміністративного статусу дуже малих міст та селищ міського типу, створенню нормативно-правових засад функціонування та концептуальному осмисленню їхньої ролі для зрівноваження демографічних процесів у сільській місцевості, обґрунтуванню оптимальних варіантів трансформації мережі населених пунктів цієї категорії. Оскільки основу дуже малих міських поселень становлять селища міського типу, кількість яких є у понад дев'ять разів більшою від числа дуже малих міст, то і характеристика всіх суспільно-географічних параметрів цієї категорії поселень розпочинається саме із селищ.

Дослідження проблем функціонування дуже малих міських поселень у системах розселення України, враховуючи подібність більшості тенденцій, достатньо здійснити в межах одного регіону. Вибір Львівської області як базового регіону дослідження є достатньо обґрунтованим, оскільки область має одну з найширших мереж поселень цієї категорії в Україні (34 селища, 3,85 % від усіх селищ України) і найбільшу кількість дуже малих міст (22 поселення, 23,2 % від усіх дуже малих міст України). Розміщення та розвиток дуже малих міських поселень Львівської області має багато спільних рис з іншими західноукраїнськими регіонами, особливо галицькими, адже населені пункти цих регіонів формують єдиний і суцільний поселенський масив, що пов'язано з синхронністю та подібністю процесів заселення, розвитку поселень у подібних історичних та природних умовах. Отже, окремі аспекти суспільно-географічної проблематики функціонування дуже малих міських поселень Львівської області було проаналізовано і порівняно з сусідніми областями й у загальноукраїнському контексті, враховуючи те, що поселенські мережі різних регіонів мають і свої особливості, і певні відмінності, що якраз і є сприятливою передумовою для порівняльного аналізу.

Інформаційною основою цього монографічного дослідження стали статистичні матеріали Державної служби статистики України, Головного управління статистики у Львівській області, офіційні довідкові дані селищних рад, літературні та картографічні джерела. Через недосконалість офіційної статистики, яка подає обмаль інформації у розрізі окремих поселень, саме обмеженість інформаційних матеріалів і стала основною перешкодою дослідження.

Викладені у монографії результати суспільно-географічного аналізу є наслідком дослідницької співпраці Н. І. Дністрянської, котра є автором методології та методики аналізу дуже малих міських поселень, а також характеристики селищ міського типу (містечок), та М. С. Дністрянського, котрий є автором дослідження дуже малих міст та загального наукового редагування монографії.

1.1. Селища міського типу та дуже малі міста як окрема категорія міських поселень

Утворення поселень є результатом розселення людей, під яким у суспільній географії традиційно розуміють і процеси послідовного заселення країни, і розміщення населення по території у вигляді мережі населених місць. Віднесення поселень до різних категорій здебільшого регулюється офіційними нормативними документами держав. Критерії віднесення поселень до різних типів за адміністративним статусом у більшості країн суттєво відрізняються, залежно від демоетногеографічних особливостей держави (кількість, густота і зайнятість населення, його соціальний і етнокультурний склад, історія заселення, національні традиції).

Особливо багато різних підходів щодо визначення нижнього демографічного порогу міських поселень. Так, у Аргентині, Португалії, Франції – це понад 2 тис. мешканців, Канаді, Малайзії, Швейцарії – 1 тис. мешканців, в Ісландії – 300 мешканців, Данії – 250 мешканців. Водночас в Іспанії і Греції – понад 10 тис. мешканців [96, с. 7]. Очевидно, що від статусу та державних підходів щодо функціонування поселень залежить і їхня роль у системах розселення та перспективи розвитку.

Для європейських країн характерною рисою розселення була поява і широке поширення містечок – невеликих міських поселень, які одержали міські права переважно ще в середньовічні часи. Поширення містечок до початку ХХ ст. було і ха-

рактерною особливістю українських земель, особливо в межах історичного ядра розселення українського народу (Центральна і Західна Україна). Але в середині 20-х років ХХ ст. політичний режим УСРР, ламаючи багато усталених традицій, формуючи нову (командно-адміністративну) економічну систему, ліквідував містечка і впровадив нову категорію поселень – селища міського типу, яким відводилась певна роль насамперед у процесах індустріалізації [37, с. 111]. Пізніше функції селищ стали розглядати дещо ширше, але чіткого розуміння перспектив і значення цієї категорії поселень не було помітно. Окрім того, впродовж 1956–1965 років в Україні існували і т. зв. «робітничі селища» [37, с. 118], економічно активне населення яких було зазвичай зорієнтоване на роботу одного значного підприємства, головню добувної промисловості.

Отже, структура розселення України та багатьох інших країн, особливо Центрально-Східної Європи, засвідчує, що поселення, подібні до містечок та дуже малих міст, незалежно від їхнього термінологічного означення, є об'єктивним моментом в освоєнні території та окремою, важливою і необхідною, категорією поселень, слугуючи з'єднувальною ланкою сільського та міського розселення.

З огляду на наростання впродовж 70-х років минулого століття в колишній УРСР процесів урбанізації, позитивну динаміку промислового розвитку та людності міських поселень виникла реальна проблема щодо впорядкування категорії міських поселень, унаслідок чого 12 березня 1981 року було прийнято Указ Президії Верховної Ради УРСР «Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР» [99]. Цей документ, який є чинним і до сьогодні через брак відповідних нормативних актів незалежної України, розкривав, зокрема, критерії надання поселенням статусу селищ міського типу та міст, що загалом сприяло впорядкуванню поселенської мережі. Разом з тим, з огляду на особливе трактуванням економічних чинників у тодішній ідеології, в

положенні було зроблено надмірний акцент на економічних ознаках (промислових, рекреаційних) та структурі зайнятості населення, що відображало тодішнє, депо обмежене, бачення питань формування і функціонування міських поселень.

Окреслюючи поняття селища міського типу, в положенні зазначили, що «... до категорії селищ міського типу можуть бути віднесені населені пункти, розміщені при промислових підприємствах, будовах, залізничних вузлах, гідротехнічних спорудах, підприємствах з виробництва і перероблення сільськогосподарської продукції, а також населені пункти, на території яких знаходяться вищі та середні спеціальні навчальні заклади, науково-дослідні установи, санаторії та інші стаціонарні лікувальні та оздоровчі заклади, які мають державний житловий фонд, з кількістю населення понад 2 тис. осіб, з яких не менше як дві третини становлять робітники, службовці та члени їхніх сімей» [99]. Положення містить й додаткові поправки щодо того, що «в окремих випадках до категорії селищ міського типу може бути віднесено населені пункти з кількістю населення менш як 2 тисячі чоловік, але більш як 500 чоловік, якщо вони мають близьку перспективу економічного і соціального розвитку, зростання кількості населення» [99].

Нормативним документом «Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР» визначено і поділ міст на міста республіканського, обласного та районного підпорядкування. Оскільки дуже малі міста здебільшого належали до міст районного підпорядкування, то принципове концептуальне значення мало трактування в документі саме цієї адміністративної групи міст: «... до категорії міст районного підпорядкування можуть бути віднесені селища, які мають промислові підприємства, комунальне господарство, державний житловий фонд, мережу соціально-культурних закладів і підприємств збуту з кількістю населення понад 10 тис. осіб, з яких не менше як дві третини становлять робітники, службовці та члени їхніх сімей» [99]. Як бачимо, цей

офіційний акт фактично виключав можливість формування дуже малих міст (людністю до 10 тис. осіб), хоча в окремих випадках такий демографічний поріг все ж оминали, надаючи статус міста і меншим за людністю поселенням. Окрім того, вже функціонували десятки міст, особливо в Західній Україні, які не відповідали цим демографічним критеріям. І попри волюнтаристський характер радянського режиму йому все ж вистачило здорового глузду не ставити питання про масове позбавлення поселень статусу міст через їхню недостатню (згідно з положенням) людність. Тому і в сучасних умовах, навіть за різкого спаду демографічного потенціалу населених пунктів, необхідно всіляко уникати прецедентів пониження їхнього статусу, оскільки це призведе до ще більшого погіршення соціально-економічного становища цих поселень.

Отже, чинне з 1981 року нормативне положення щодо визначення категорійності поселень, попри абсолютизацію індустріальних засад їхнього функціонування, все ж зберігає деяке функціональне значення, але потребує поправок з огляду на нові тенденції. Зокрема, віддаючи належне економічним чинникам, у визначенні статусу поселень все ж не можна не враховувати історико-географічні передумови надання міських прав, наявність типової для міста забудови чи соціально-економічної інфраструктури, адміністративний статус та розміщення щодо інших населених пунктів. У сучасних складних демогеографічних умовах завищеними виглядають і закладені у положенні нижні демографічні пороги селищ міського типу та міст.

Незважаючи на кілька спроб, нормативні документи щодо впорядкування статусу поселень у незалежній Україні, як уже зазначалося, ще не прийнято. Це доцільно було б зробити в рамках закону про адміністративно-територіальний устрій (АТУ) України. Але, оскільки прийняття нового закону розглядають у контексті перспектив реформування системи АТУ, а підходи до його проведення є неузгодженими, політично заангажованими, то й законодавче розв'язання проблеми затримується. В

цьому контексті правовою основою розроблення закону про АТУ України мають бути конституційні положення. Однак тут виникають деякі суперечності. В Конституції України, IX розд. «Територіальний устрій», у переліку окремих адміністративно-територіальних одиниць є селище, а не селище міського типу, що потребує або узгодження з конституційними нормами сучасної офіційної назви цієї категорії поселень (селище міського типу), або зміни конституційної норми. І хоча конституційна назва є більш прийнятною, з огляду на громіздкий і штучний характер терміна «селище міського типу», все ж вона за змістом споріднена з поняттям «село», тому, якщо залишити незмінною назву цієї категорії поселень, то законодавчо доцільно зазначити, що селища – це міські населені пункти, і водночас необхідно ліквідувати категорію селищ як сільських поселень (зараз в Україні налічують 1194 такі поселення). Ще кращим варіантом вирішення цього питання є просте перейменування селищ міського типу в містечка з внесенням відповідних змін до Конституції України. Деякі українські науковці (А. Доценко, Д. Ткач), виступаючи за «реабілітацію» терміна «містечко», пропонують віднести до категорії містечок селища міського типу та деякі дуже малі міста. Подібні підходи було закладено й у проєкті Закону України «Про територіальний устрій України» [82]. Спираючись на історичні традиції, А. І. Доценко зазначає, що «поняття селища міського типу не має тривалого історичного віку, воно виникло і набуло поширення в радянський період як категорія централізованої планової системи господарювання. В той же час поселення проміжного типу, що виконували роль регіональних центрів з обслуговування сільськогосподарських виробників і відповідно навколишніх населених пунктів, мають тривалий, кількасотлітній період існування. Формами таких поселень були містечка» [35, с. 27]. Логічними є й інші аргументи (лексичні, етимологічні) щодо перейменування селищ міського типу в містечка. Зокрема, О. В. Заставецька аргументовано стверджує, що «... за своїми функціями і структурою зайнятості

населення селища міського типу дуже подібні в сучасних умовах з містами, що мають менше 10 тис. жителів. Відмінності між ними стираються в регіонах з аграрно-промисловим типом освоєння. Селища, які є центрами адміністративних районів, іноді мають функціональну структуру господарства більш подібну до міст, ніж малі міста, які таких функцій не виконують» [44, с. 107]. З огляду на це, автор також пропонує об'єднати малі міста з кількістю жителів менше 10 тис. осіб і селища міського типу в одну категорію «містечка» [44, с. 107]. Однак, на нашу думку, *ставлячи питання про утворення такої категорії поселень, як містечка, стратегічно важливо, щоб нові зміни не вели до зниження статусу поселень, а сприяли зміцненню поселенської мережі.* Тобто зміна назви «селище міського типу» на назву «містечко» є логічною і необхідною, однак долучати до категорії містечок дуже малі міста, позбавляючи їх таким чином статусу міста, зовсім недоцільно, враховуючи, зокрема, і низку інших обставин. Разом з тим, *підтримуючи ідею демографічної та функціональної спорідненості селищ міського типу (містечок) та дуже малих міст (людністю до 10 тис. осіб), пропонуємо виділити їх в одну класифікаційно-аналітичну групу дуже малих міських поселень для зручності та ефективності всебічних досліджень й обліку.* Така постановка питання не потребуватиме зниження статусу сучасних дуже малих міст (людністю до 10 тис. осіб) до містечок. Дійсно, критичне зменшення людності деяких дуже малих міст, які часто мають багаті історико-культурні традиції, простежується в сучасних умовах і є важливою проблемою регіональної політики. Однак *все ж знижувати статус дуже малих міст до містечок з урахуванням усіх чинників є недоцільним, насамперед через те, що це може поглибити депресивність їхнього розвитку.* Навпаки, таким малим містам потрібно створити сприятливі передумови для соціально-економічного піднесення.

В нормативному визначенні містечка (теперішнього селища міського типу) в новому законі про АТУ необхідно враху-

вати регіональні відмінності цієї категорії поселень. Важливо також окреслити і демографічні параметри містечок, визначити їхні принципові відмінності від великих сільських поселень. Ураховуючи сучасні негативні демографічні тенденції (депопуляція населення, моменти дезурбанізації), доцільно насамперед знизити демографічний поріг для містечок з 2 тис. до 1 тис., зважаючи й на фактичне зменшення людності багатьох сучасних селищ нижче визначеного у чинному положенні демографічного порогу. Окреслюючи концептуально поняття містечка, важливо, на наш погляд, звернути більшу увагу і на роль населених пунктів у системах розселення, і на їхню планувальну структуру, і на історичні передумови.

Отже, враховуючи і попередні підходи, і сучасні реалії та виклики, в законодавчих документах, що регулюють категорійність поселень (ним, ще раз підкреслюємо, мав би стати Закон про адміністративно-територіальний устрій України), пропонуємо таке визначення селища міського типу: *містечко (колишнє селище міського типу) – це мале міське поселення людністю не менше однієї тисячі мешканців, що має переважно вже сформовані міські традиції та відповідну вуличну забудову, на території якого розміщені значущі промислові, транспортні чи рекреаційні об'єкти, на яких працює не менше третини зайнятого населення, є адміністративні установи чи об'єкти соціально-культурної інфраструктури, що забезпечують обслуговування прилеглих сільських населених пунктів.* Якщо ж деякі теперішні селища мають людність нижчу демографічного порога, то це не означає, що слід автоматично позбавляти їх статусу селища (містечка), переводячи в сільські поселення, особливо за наявності давніх міських традицій, які додають підстав до віднесення невеликого поселення, яке у демографічному чи соціально-економічному аспекті «не дотягує» до категорії містечок, саме до цієї категорії поселень. Зауважимо, що і поселення людністю менше однієї тисячі осіб можна успішно трансформувати в міські, забезпечивши за сприятли-

вих економічних умов належний рівень соціально-культурної інфраструктури.

На відміну від містечок, для яких у перспективних законодавчих документах важливим є концептуальне окреслення демографічних структурно-функціональних контурів, для дуже малих міст це робити недоцільно, оскільки на них поширюються всі критерії міста, але водночас у нормативне означення міста також важливо закласти відповідний сучасним демографічним реаліям поріг (понад 2 тис. осіб) та гарантії збереження міського статусу внаслідок погіршення соціально-економічного становища. Доцільно зазначити, що за дуже малими містами, які мають давні міські традиції, зберігається статус міста навіть за несприятливих демографічних передумов, а всі державні структури (і загальнонаціональні, і регіональні) зобов'язані здійснювати повний комплекс заходів соціально-економічної політики для забезпечення їхнього піднесення.

1.2. Сутність суспільно-географічної проблематики функціонування дуже малих міських поселень та її відображення в науковій літературі

Кожне містечко та дуже малі міста, і як кожен населений пункт загалом, є наслідком суспільно-географічних взаємин у процесі розселення і життєдіяльності населення, виконуючи у міжпоселенських співвідношеннях різноманітні функції. В історичній ретроспективі, за словами А. І. Доценка, містечка та дуже малі міста «... відігравали важливу роль у господарському освоєнні території України, її залюдненні, розміщенні продуктивних сил і територіальній структурі господарства» [37, с. 115]. І хоча в сучасних умовах помітним є деяке зменшення ролі цих поселень на фоні неухильного зміщення ваги економічного, соціально-культурного та політичного життя у напрямку до великих міст, їхнє значення для життєдіяльності віддалених від

основних центрів території лише зростатиме. Саме дуже малі міські поселення у перспективі мають підстави стати каркасом стабілізації сільського розселення.

Місце дуже малих міських поселень у різних регіональних системах розселення є і подібним, і дещо відмінним, залежно від історико-географічних та соціально-економічних передумов, тому *в функціонуванні селищ міського типу (містечок) та дуже малих міст виділяють як характерні типові суспільно-географічні особливості, так і регіонально-специфічні*. Їхнє пізнання, яке передбачає різні варіанти типізації (історико-генетичної, функціональної), дасть змогу повніше оцінити потенціал і вектор розвитку як усієї мережі населених пунктів цієї категорії, так і її регіональних підрозділів.

Визначаючи роль дуже малих міських поселень у системах розселення, потрібно виділити *суспільно-географічні проблеми функціонування кожного окремого поселення, так і суспільно-географічні проблеми функціонування всієї мережі поселень цієї категорії*. У першому випадку актуальними є такі проблеми: 1) визначення ролі географічних передумов у формуванні містечок та дуже малих міст (географічне положення, історико-географічні передумови, сучасні соціально-економіко-географічні чинники), оцінення об'єктивності містоформуючих процесів; 2) мікрогеографія та планувальна структура поселень як чинники його розвитку та дальших перспектив; 3) адміністративний статус поселення та його вплив на всі аспекти життєдіяльності населення; 4) демографічний розвиток містечка чи дуже малого міста в контексті навколишньої демогеографічної ситуації; 5) соціально-економічний потенціал поселення і тенденції його трансформації; 6) суспільно-географічні зв'язки з іншими поселеннями. Розв'язання означених проблем дасть змогу всебічно розкрити особливості середовища і ресурсів життєдіяльності дуже малого міського поселення, обсяги його впливу на інші поселення, перспективи функціонування в контексті тенденцій розвитку прилеглої місцевості. Комплексне

оцінення потенціалу дуже малих міських поселень та визначення функціональних пріоритетів ускладнюють суперечливі процеси економічної трансформації, які в деяких випадках можуть призвести до різкого звуження економічної бази монофункціональних селищ, особливо з вузьким промисловим профілем, тому сучасні українські науковці в галузі екістичної географії (А. І. Доценко [35], [37] та Т. Б. Заставецький [46]) наголошують на потребі розширення виробничої та соціальної бази малих міських поселень, необхідності поступового переходу до поліфункціонального профілю.

З огляду на те, що дуже малі міські поселення – це важлива функціональна ланка у розселенні регіону чи всієї держави, більший науковий інтерес для географів має *визначення місця усієї мережі дуже малих міст і містечок (теперішніх селищ міського типу) у територіальній структурі суспільства*. В цьому контексті важливо насамперед визначити місце цієї мережі у демографічних, урбанізаційних чи дезурбанізаційних процесах, оскільки і поява дуже малих міст і містечок, і зміни в їхній мережі безпосередньо залежать від усіх суспільно-географічних трендів. Утворення багатьох дуже малих міських поселень є наслідком трансформацій сільських населених пунктів під дією різних чинників. Втягуючись у процеси територіального зрощення міських поселень дуже малі міста і селища беруть участь у розвитку особливих форм міського розселення – агломерацій і мегалополісів. Так само й економіко-географічні тенденції завжди різною мірою впливали на конфігурацію та динаміку селищної мережі, тому функціонування селищ слід розглядати в контексті наявних соціально-економічних процесів.

Але пов'язаність з різними демо- та економіко-географічними процесами лише частково розкриває місце селищ у суспільно-географічних співвідношеннях, адже *основне функціональне значення цієї категорії поселень полягає у виконанні важливих соціальних функцій щодо обслуговування сільської місцевості і зміцнення мережі сільських поселень*.

Означена проблематика функціонування селищ міського типу зокрема і малих міських поселень загалом різною мірою відображена в наукових школах суспільної географії. І якщо описовий етап розвитку суспільної географії до середини ХІХ ст. забезпечував накопичення значного статистично-довідкового матеріалу щодо розміщення та параметрів міських поселень, то в наступні періоди географічне пізнання поселенської мережі було вже спрямоване на пошуки закономірного порядку в розміщенні поселень. У цьому контексті особливий резонанс дістали підходи німецького вченого В. Крісталлера, здійснені в 40-х роках ХХ ст. в рамках хорологічної парадигми (відомі під назвою «теорія центральних місць»), які пізніше доповнив інший німецький науковець А. Льош. У рамках цієї теорії усі рівновеликі поселення одного рівня на певній території в ідеальному випадку розміщені навколо більшого центру подібно до вершин шестикутника і є водночас центрами обслуговування шести відповідно розміщених поселень нижчого рівня, що в результаті веде до формування чітко ієрархізованої системи центрів обслуговування, розміщених у геометричному порядку. Кожне центральне поселення виконує функції з обслуговування шести поселень нижчого рівня ієрархії, забезпечуючи надання торгівельних, фінансових та деяких інших функцій. Попри певний формальний характер і помітну невідповідність реальним співвідношенням ця класична спроба моделювання структури розселення є методологічно конструктивною, оскільки розкриває ідею географічно та ієрархічно впорядкованого характеру розміщення населених пунктів, яка різною мірою проявлялася історично і може бути реалізована й у перспективних моделях.

Інше бачення формування і функціонування міських поселень простежується в рамках антропогеографічної парадигми, де акцентується увага на природно-географічній зумовленості процесів заселення та розміщення поселень. Антропогеографічний підхід частково проявився і в одному з перших до-

сліджень особливостей розселення населення та мережі населених пунктів в Україні, яке здійснив М. Русов (1876–1909). У 1902 році вийшла друком його ґрунтовна праця «Поселення і будівлі селян Полтавської губернії» [86], у якій автор проаналізував планувальні форми сіл і містечок Полтавщини на підставі особливостей рельєфу місцевості та історії заселення. Пізніше вагомі дослідження з географії малих міських поселень, спираючись на антропогеографічні принципи, також зробили В. Кубійович та М. Дольницький. Особливої уваги заслуговує праця В. Кубійовича «З антропогеографії Нового Санча» (1927). Сама назва цього ґрунтового дослідження свідчить про прагнення автора розкрити основні географічні особливості невеликого міста в рамках антропогеографічної парадигми, тобто в аспекті впливу природно-географічних чинників на виникнення міста, його конфігурацію, особливості забудови, планування і функціонування. Необхідно виділити і його новаторські підходи щодо зонування міста з урахуванням його історичного розвитку [59]. У процесі дослідження В. Кубійович частково вийшов за рамки антропогеографічного аналізу, що проявилось, зокрема, у виділенні містоформуючої ролі й економічного чинника (залізничні майстерні), етнонаціонального (традиції розселення єврейської і польської людностей) тощо.

Значним вкладом у розвиток екістичної географії є й інші праці В. Кубійовича. Це стосується і загальної характеристики поселень у межах усієї української етнічної території, поданої спочатку в «Географії українських і сумежних земель» (1938), а пізніше й у загальній частині «Енциклопедії українознавства», а також створення ґрунтової картографічної моделі етнонаціональної структури поселень Галичини [83].

М. Дольницький (1890–1968) у міжвоєнний період (1929) проаналізував географію міських поселень Закарпатської України, розкриваючи їхні типологічні особливості, природно-географічні передумови та функціональні можливості [34]. У дослідженні малих міських поселень певне методологічне

значення може мати й праця О. Степанів «Сучасний Львів» [94], яка, хоча й присвячена суспільно-географічному дослідженню формування території і структури населення великого міста, у багатьох аспектах може слугувати орієнтиром дослідження й малих міських поселень, зокрема, в аспекті поглинання великим містом сільських та малих міських поселень.

У суспільній географії радянського періоду в дослідженні поселень до 70-х років минулого століття домінуючим був вузький економічний, власне виробничий, підхід, за яким населені пункти розглядали насамперед у контексті виконання ними виробничих функцій. З огляду на це, об'єктом досліджень ставали переважно міста в процесі економічного розвитку. Пізніше, з поширенням у географії теорії систем, в українській географії радянського періоду (у 70–80-ті роки ХХ ст.) сформувався і теорія систем розселення, яка залишається провідною і в сучасній українській геоурбаністиці. В рамках цієї парадигми мережу поселень розглядають як цілісну систему, як сукупність поселень різних рангів і типів, які активно взаємодіють між собою, мають інтенсивні зв'язки у вигляді трудових і побутових поїздок, переміщень товарів і послуг [78]. Геосистемна парадигма забезпечила більші здобутки в дослідженні географічної сутності та значущості поселень. Але поряд з цим, певним методологічним недоліком у дослідженні соціально-економічного потенціалу та функціональних особливостей міських поселень, що зберігся в другій половині ХХ ст., було тяжіння до економічного детермінізму, прагнення пов'язати функціонування поселень та міжпоселенські зв'язки здебільшого лише з розміщенням виробництва. Такий підхід звужував соціально-культурні та демографічні аспекти географії міських поселень. Тому аргументованим є висновок А. Доценка про те, що «... захоплення дослідженнями систем розселення у 80-х роках не дало очікуваних результатів, тобто не сприяло вирішенню гострих проблем розселення» [37, с. 73]. Отже, розширення тематики і нових підходів у дослідженнях

розміщення міст і селищ, характерне для нашого часу, є закономірним явищем.

У контексті аналізу структури та функціонування систем розселення вагомі дослідження на загальноукраїнському та регіональному рівнях провели А. Доценко, Л. Корецький, А. Степаненко, Ю. Питюренко, П. Коваленко, В. Ковтун. Наприклад, Ю. Питюренко вперше в Україні зробив делімітацію територіальних систем міських поселень (1977), обґрунтував концептуальні положення щодо районування розселення загалом та взаємозв'язки систем розселення та господарства (1980, 1983). А. Степаненко проаналізував соціально-економічний розвиток міст у контексті комплексності й збалансованості (1988). Цілісну теорію територіальної організованості розселення розробив А. Доценко [37], акцентуючи увагу не лише на структурі розселення та формуванні міжпоселенських зв'язків, але й на питаннях управління та прогнозування територіального розвитку поселень. Оптимізація територіальної структури розселення, на його думку, передбачає, зокрема, «... подолання значних соціальних відмінностей між окремими типами міських та сільських поселень, підвищення соціального статусу малих міських та сільських поселень» [37, с. 450]. Одним з принципів концепції розселення, розробленої А. Доценком, є «... відродження традиційних українських форм територіальної організації розселення» [37, с. 451]. В процесі аналізу територіальної структури розселення саме А. Доценко зробив найбільший вклад і у дослідження селищ міського типу, розкриваючи їхні категоріальні параметри у загальноукраїнському контексті та регіональні особливості формування.

В дослідженні різних проблем розселення населення Західного регіону України впродовж 70–80-х років минулого століття помітний вклад зробили і працівники географічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, насамперед Г. Анісімова [1] та Л. Шевчук [104]. Це стосується виділення локальних систем розселення, перс-

пектив оптимізації планувальної структури поселень, їхнього функціонування та трансформації. Окремі аспекти географії міських поселень регіону знайшли відображення і в працях М. Білецького, Б. Думіна, А. Ващенко, Р. Лозинського, Є. Максимової, І. Пандяка, Н. Паньків, М. Паробецького, Н. Прицюк, О. Шаблія. Так, Р. Лозинський історико-географічно проаналізував формування етнічної структури населення міст Галичини [62], І. Пандяк розкрив основні параметри сільського розселення Львівської області [70], яке також є важливим чинником формування і функціонування селищної мережі. У цьому ж руслі Н. Прицюк відобразила районні демогеографічні відмінності регіону [79], а Н. Паньків – особливості розселення гірських районів [72]. О. Шаблій обґрунтував деякі методологічно значущі ідеї щодо просторового розвитку та суспільно-географічних аспектів життєдіяльності невеликих поселень на прикладі села Курівці Тернопільської області [103], які частково можна застосувати і до містечок.

В останнє десятиріччя у пошуках більш зрівноважених підходів до дослідження мережі розселення та функціонування поселень заявили про себе нові школи. Зокрема, в Західному регіоні сформувалася тернопільська школа екістичної географії (О. В. Заставецька, Т. Б. Заставецький, А. Б. Кошіль, Д. В. Ткач), яку очолоє О. В. Заставецька. Особливістю цієї школи є збільшення уваги в дослідженнях ([42], [46], [96]) на питаннях формування поселень, їхній планувальній структурі, типізації та функціонуванні в сучасних демографічних та економічних умовах, які склалися в аграрних та агропромислових районах. Значну увагу приділяють функціонуванню малих міських поселень, у т. ч. й селищ. Особливої уваги заслуговують підходи Т. Б. Заставецького до аналізу трансформації в сучасних умовах функцій міських поселень, а також практичні рекомендації щодо відходу від монофункціональності поселень цього типу [46].

З'явилися і більш розгорнуті характеристики селищ міського типу (містечок), зроблені географами інших регіональних

пшкіл. Зокрема, В. О. Джаман проаналізував функціонування селищ міського типу західноукраїнських регіонів у контексті їхнього формування та демографічного розвитку [17], В. П. Круль розглянув особливості географії поселень Західної України в історичній ретроспективі [57], В. В. Яворська визначила роль історико-генетичних передумов у формуванні мережі селищ міського типу Одеського регіону [109], а І. М. Заваріка дослідила тенденції трансформації селищ Луганської області [39].

Резюмуючи огляд літератури з цієї тематики, зазначимо, що географію селищ міського типу (містечок) та дуже малих міст у сучасній українській суспільно-географічній літературі все ще здебільшого розглядають у контексті вивчення систем розселення різного рівня ієрархії. Такий підхід, урахувуючи об'єктивність міжпоселенських зв'язків, взаємопов'язаність поселень різних категорій, є логічним. Водночас для дуже малих міських поселень характерною є і низка специфічних категорійних проблем, що актуалізує необхідність виділення їх в окремий об'єкт дослідження. Враховуючи те, що містечка та дуже малі міста не можуть мати в сучасних умовах великого індустріального значення, основний акцент у суспільно-географічних дослідженнях цієї категорії поселень необхідно робити на соціально-географічних аспектах їхнього функціонування.

1.3. Обґрунтування методології та методики суспільно-географічного дослідження дуже малих міських поселень

Стратегію більшості суспільно-географічних досліджень дуже малих міських поселень у сучасних умовах визначає насамперед розуміння їхньої ролі в системах розселення, а тому так чи інакше дослідники мусять спиратися на концептуальні принципи теорії систем розселення. І дійсно, процес формування систем розселення як територіально-функціональних поєднань

населених пунктів здебільшого має об'єктивний характер і є наслідком поглиблення міжпоселенських взаємозв'язків, особливо за умови адміністративно-територіальної пов'язаності та наявності відповідного районоформуючого центру на різних регіональних рівнях (обласному, міжрайонному, районному, локальному). Однак *рівень взаємопов'язаності компактно розміщених поселень все ж не можна абсолютизувати* (разом з економічним детермінізмом це було одним з недоліків трактування систем розселення в радянські часи), розглядаючи їх як аналоги фізичних систем, яким властиві всі закони системної організованості. Можна лише ставити питання про певний рівень інтенсивності територіальних зв'язків, ступінь якого визначають за міжпоселенською взаємозацікавленістю в наданні та одержанні соціальних послуг. Тому *територіальна структура розселення лише в окремих випадках (наявність адміністративно-територіального чинника) може бути організована за системним принципом, а елементами такої структури в українській дійсності є не лише системи розселення різного рівня ієрархії, тобто вузлові райони, але й однорідні поселенські райони (райони розселення) як скупчення лише відносно пов'язаних поселень різних типів, характерними рисами яких є спільність походження, подібні особливості розміщення й планувальної структури*. Такі поселенські райони (або смуги) формуються передусім під дією історико-географічних передумов. Наприклад, перебування Закарпаття у складі різних угорських територіально-політичних утворень не могло не накласти свій відбиток на всі параметри поселенської мережі (щодо людності поселень, густоти тощо), формуючи її відмінні риси від мереж розселення інших історико-географічних районів. Іншими чинниками, які зумовлюють формування однорідних у багатьох аспектах смуг розселення, є особливі фізико-географічні передумови, насамперед басейни рік та гірські райони.

Що ж до систем розселення, то об'єктивність їхнього утворення можлива за умови наявності найбільш значущого в

соціально-економічному і транспортному відношенні населеного пункту, що забезпечує центрально-обслуговуючі функції і впливає на прилеглі поселення. В цьому контексті дуже малі міські поселення також можуть слугувати центрами локальних систем розселення за наявності таких соціально-економічних та культурних об'єктів, які можуть забезпечувати потреби населення інших прилеглих поселень. *Структурно-функціональний аналіз* систем розселення, розкриваючи і параметри поселенської мережі, і міжпоселенські зв'язки та співвідношення, об'єктивно має підстави бути одним з провідних методологічних підходів у дослідженні всіх поселень. Оскільки функціонування дуже малих міських поселень стосується соціального обслуговування сільської місцевості, то в дослідженні його параметрів актуальними є і *соціально-географічні підходи*.

Для повноти пізнання різних проблем розселення населення необхідним є *аналіз окремих структурно-ієрархічних зрізів у системі поселень*, зокрема, виокремлене вивчення мережі поселень різних категорій чи типів. Це особливо стосується дуже малих міських поселень як особливої, проміжної між містами і селами, категорії поселень. Отже, в процесі *покатегорійного аналізу* виділяють деякі категорії функціонально споріднених поселень як окремий об'єкт дослідження, враховуючи водночас їхню органічну пов'язаність з іншими поселеннями. Зазначимо, що покатегорійний аналіз не можна розглядати як альтернативу системно-структурного підходу, а як інший ракурс в єдиному процесі пізнання. *Основними принципами покатегорійного аналізу мережі населених пунктів є: а) поселення одного типу чи категорії формують окрему ієрархічну ланку в системі розселення; є необхідним елементом у вертикальних зв'язках; б) вони відзначаються пов'язаністю проблем функціонування і розвитку; в) поселення одного типу чи категорії є окремим об'єктом екстичної політики*. Водночас принциповим моментом покатегорійного аналізу дуже малих міських поселень є *розуміння їхнього проміжного характеру*

між містами і селами та особливої ролі в процесах урбанізації й формування агломерацій.

Використання лише системно-структурного та покатегорійного аналізу не розкриває всіх тенденцій динаміки і змін мережі розселення. Для цього необхідним є *історико-географічний аналіз*, який, за словами В. П. Круля, полягає у «послідовному розкритті властивостей, функцій і змін реальності ... в процесі її історичного руху» [57, с. 19]. Складовою історико-географічного підходу є дослідження питань генези різних суспільно-географічних феноменів, у т. ч. й мережі малих міських поселень. Цей підхід, за словами С. Рудницького, має «причиново пояснити теперішній стан явища, як воно зробилось таким, як є» [85, с. 27]. Щодо розселення населення, то особливість історико-географічного підходу проявляється в детальному відстеженні зародження та розвитку впродовж різних історичних періодів сукупності населених пунктів різних категорій, виділенні їхніх типологічних історико-генетичних особливостей. Історико-географічний аналіз поєднується також і з використанням системно-структурного і покатегорійного підходів на різних етапах історичного розвитку. Ретроспективний аналіз поселенських мереж не може бути не пов'язаним з *перспективним підходом*, який визначає і прогнозування тенденцій змін поселень цієї категорії, і моделювання оптимальних поселенських схем майбутнього. Інший важливий аспект перспективно-географічного підходу – це попередження і профілактика негативних варіантів розвитку суспільно-географічної ситуації. Тому, за словами К. В. Мезенцева, «... внаслідок оприлюднення результатів прогнозування регіонального розвитку та реалізації відповідних заходів регіональної політики більшість прогнозованих негативних явищ та подій не відбувається, або сила їхнього деструктивного впливу зменшується» [65, с. 10].

Пояснити окремі аспекти функціонування дуже малого міського поселення може й *антропогеографічний підхід*, який, окрім того, є актуальним у моделюванні форм і напрямків

діяльності щодо оптимізації поселенських ландшафтів, територіальному плануванні різних функціональних частин міста чи містечка. За словами М. Дольницького, «... людські житла і поселення – це один із найбільш пригожих критеріїв для оцінки залежності людини від природних географічних чинників, від природних умов середовища», вони «створять визначний елемент краєвидів кожного земного простору, й через те є вони самі по собі значною мірою географічними явищами» [34, с. 223].

Усі дослідження регіональних мереж дуже малих міських поселень необхідно здійснювати на основі *порівняльних зіставлень* з параметрами відповідної мережі інших регіонів, які відзначаються різним ступенем урбанізованості, що дає змогу виділити типологічні особливості різних регіонів розселення, а також використовувати *внутрішньорегіональний порівняльний аналіз*. Оцінення функціональних можливостей мережі дуже малих міських поселень необхідно здійснювати також і з урахуванням *динаміки всіх суспільно-географічних процесів*.

Спираючись на зазначені методологічні підходи, обґрунтовуємо схему комплексного суспільно-географічного аналізу дуже малих міських поселень великого регіону держави, яка відображає в загальних рисах черговість основних етапів дослідження. Порядок аналізу місця і ролі дуже малих міст і селищ міського типу в розселенні населення залежить і від послідовності характеристики їхнього сукупного суспільно-географічного потенціалу, який включає географічні передумови (географічне положення, історико-географічні особливості, адміністративний статус та ін.), демографічний, соціально-культурний та інфраструктурний потенціали (див.: рис. 1.1).

Отже, на першому етапі дослідження місця і ролі дуже малих міських поселень у розселенні населення необхідно визначити й конкретизувати поняття містечка та дуже малого міста, концептуально окреслити роль цієї категорії поселень у розвитку всієї поселенської мережі, обґрунтувати (з урахуванням світового досвіду) вихідні концептуальні положен-

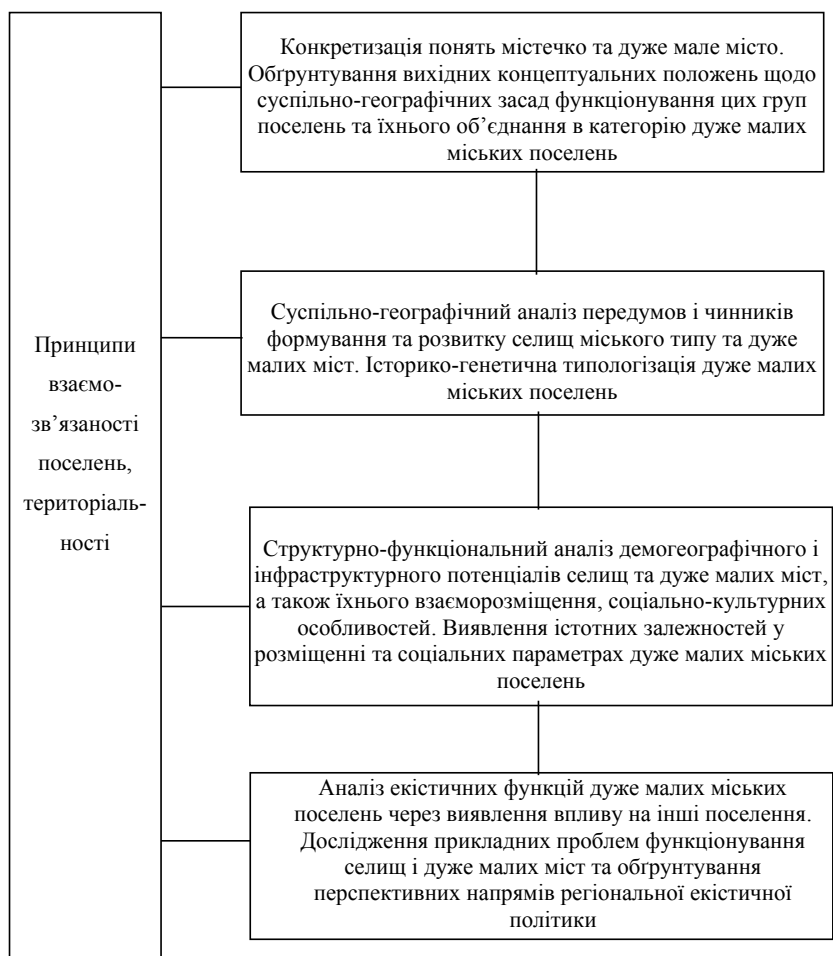

Рис. 1.1. Схема всебічного суспільно-географічного аналізу мережі дуже малих міських поселень великих регіонів

ня щодо суспільно-географічних засад та перспектив їхнього функціонування.

Основне завдання другого етапу дослідження – виокремити й охарактеризувати основні чинники формування і розвитку мережі дуже малих міських поселень великого регіону держави, історико-генетично їх типізувати, виділяючи основні тенденції розвитку на різних історичних етапах. Тут важливо не лише вказати на чинники формування й динаміки, але й виявити механізми впливу, визначити пріоритетність окремих рушійних сил у різні історичні періоди, використовуючи спеціальні історико-географічні методи (метод періодизації, історико-географічних зрізів, синхронного і діахронного аналізу). Зі статистичних методів важливе значення має аналіз рядів динаміки, зокрема, динаміки людності населених пунктів упродовж історичних періодів.

В основі третього етапу лежить структурно-функціональний аналіз демогеографічного й інфраструктурного потенціалів як усієї мережі, так і окремих селищ та дуже малих міст, їхнього взаєморозміщення, соціально-культурних особливостей. На цьому етапі дослідження порівнюють та кількісно оцінюють людність поселень цієї категорії, її динаміку внаслідок природного і механічного руху населення, досліджують демогеографічні співвідношення між поселеннями, вивчають соціальну, інженерну та виробничу інфраструктуру селищ та дуже малих міст. Структурно-функціональний аналіз демогеографічних та інфраструктурних параметрів мережі дуже малих міських поселень на цьому етапі необхідно поєднувати з покатегорійним дослідженням окремих груп поселень, включаючи і їхню типізацію, і виявлення залежностей та закономірностей розміщення на основі застосування кореляційного аналізу.

На четвертому етапі всебічного суспільно-географічного дослідження ролі дуже малих міських поселень у територіальній структурі суспільства аналізують екзистичні функції дуже малих міських поселень через виявлення їхнього економічного

й соціально-організаційного значення й впливу на інші поселення, насамперед сільські. Вивершує вивчення функціональних можливостей містечок та дуже малих міст дослідження прикладних проблем їхнього соціально-економічного розвитку та обґрунтування перспективних напрямків екістичної політики.

Як уже було зазначено, аналіз передумов формування і розвитку дуже малих міських поселень включає дослідження основних чинників, які зумовили появу та впливають на їхню еволюцію (географічне положення, включаючи й взаєморозміщення, адміністративний статус, рівень суспільно-географічного розвитку). Важливо також виділити основні історичні етапи розвитку містечок та дуже малих міст на цій території, визначити їхні історико-генетичні типи на основі суттєвих відмінностей поселень за часом та умовами виникнення, характером просторово-часового розвитку та особливостями функціонування. Для вивчення потенціалу суспільно-географічного положення дуже малих міських поселень необхідно загально окреслити рівень їхньої економіко-географічної периферійності (P_n), який визначаємо за віддаленістю від обласного і районного центрів та від найближчої залізничної станції. Інтегрально відображаючи цей показник, доцільно застосувати бальну оцінку, присвоюючи на підставі емпіричного досвіду найвищий бал (10) у випадку віддаленості від обласного центру на понад 100 км, від районного – на понад 35 км, від залізничної станції – на понад 24 км. Потрібно зазначити, що цей показник ще не відображає усієї сутності явища суспільно-географічної периферійності, яке, безперечно, включає і низку інших вимірів.

Ключове значення в аналізі ролі сучасних загальнонаціональних та регіональних екістично-географічних чинників впливу на стійкість мережі дуже малих міських поселень має дослідження динаміки кількості поселень цієї категорії у контексті динаміки міського та сільського розселення загалом, а

також визначення рівня кореляції між різними параметрами розміщення населення. Вивчаючи передумови розвитку містечок та дуже малих міст, необхідно аналізувати й роль інших суспільно-географічних чинників, які безпосередньо впливають на стан поселенської мережі, насамперед демогеографічної та економіко-географічної ситуації. Всі дослідження як на цьому етапі, так і на наступних потрібно проводити з використанням міжрегіональних порівнянь.

У дослідженні сучасних аспектів функціонування дуже малих міських поселень великих регіонів важливо визначити їхній демогеографічний потенціал, методика якого включає: а) здійснення класифікації поселень за людністю; б) визначення місця дуже малих міських поселень загалом і кожної групи за людністю зокрема в демографічному потенціалі області; в) групування містечок та дуже малих міст за темпами розвитку впродовж п'ятирічного періоду та їхнє зіставлення з особливостями природного приросту; г) обґрунтування тенденцій динаміки людності дуже малих міських поселень та її вплив на їхнє дальше функціонування; д) визначення районних (внутрірегіональних) відмінностей розміщення різних за людністю містечок і дуже малих міст. Дослідження демографічного потенціалу дуже малих міських поселень безпосередньо пов'язано і з вивченням проблем зайнятості населення, їхніх геокультурних можливостей, які залежать від етнонаціонального та релігійного складу населення, наявності історико-культурних ресурсів та народних художніх промислів.

Вивчаючи роль містечок та дуже малих міст у розселенні населення регіону загалом, одним з першочергових завдань є визначення демографічних параметрів усієї мережі поселень цієї категорії, порівняльний аналіз їхньої густоти та взаєморозміщення за допомогою математичних методів. У територіальному аспекті актуальним є визначення районів послаблення та районів зміцнення поселенської мережі. Для цього можна використати *рівень демогеографічної ваги поселенської мережі*(Кдв),

розглядаючи його як відношення густоти населення, яке проживає у містечках чи дуже малих містах, до густоти усього населення регіону, помножене на 100 %.

Для оцінення демографічного значення містечок та дуже малих міст важливим є й аналіз рівня їхньої стійкості за певний проміжок часу, який визначають як відношення різниці кількості поселень цієї категорії за певний період до кількості містечок і міст базового рівня, помножене на 100 %. Розраховані показники мінливості мережі дуже малих міських поселень важливо порівняти з відповідними показниками інших категорій поселень (середніх міст, сіл) і зробити висновки щодо їхньої стійкості.

Окрім усіх географічних передумов та демографічного потенціалу, роль дуже малих міських поселень у територіальній структурі суспільства суттєво залежить від сукупного інфраструктурного потенціалу, який потрібно розглядати як можливість поселення чи поселенських мереж забезпечувати за допомогою своїх інженерних, виробничих та соціально-культурних об'єктів умови життєдіяльності свого населення та прилеглих населених пунктів. Оцінення інфраструктурного потенціалу поселень включає дослідження їхніх просторових форм (планувальної структури), порівняння результатів їхнього комплексного соціально-економічного обстеження із загально-регіональними параметрами, потребами та можливостями. Досліджуючи просторові форми містечок та дуже малих міст важливо визначити типологічні особливості їхньої конфігурації, територіальної структури та забудови, враховуючи, зокрема, підходи до виділення типів планувальних форм невеликих поселень, запропоновані М. Русовим [87], Р. Сілецьким [88], Т. Заставецьким [46].

У визначенні функціонального типу дуже малих міських поселень необхідно передусім урахувати і різні підходи, і нові соціально-економічні тенденції. І якщо впродовж 70–80-х років ХХ ст. у визначенні функціонального профілю міських поселень

спіралися насамперед на структуру зайнятості, то в сучасних умовах, за словами О. В. Заставецької, такі підходи є недостатніми, оскільки докорінно змінилася структура зайнятості, й у багатьох випадках припинили свою роботу містоформуючі підприємства [44, с. 106]. З огляду на це, більшість містечок та дуже малих міст у сучасних умовах має функціонально-змішаний характер. І лише в окремих випадках переважання (але не домінування) *промислової, рекреаційної та транспортної функціональної спеціалізації дуже малих міських поселень визначає наявність відповідних базових підприємств, особливо у випадку, якщо вони зберігають містоформуюче значення*. Зокрема, переважання промислової функціональної спеціалізації дуже малих міських поселень найбільше проявляється за наявності великих підприємств енергетики (електростанцій, шахт), транспортної – за наявності вузлових залізничних станцій, рекреаційної – відповідних закладів (курортів, бальнеологічних центрів та ін.) всеукраїнського значення. Нові типи функціональної спеціалізації містечок та дуже малих міст можуть бути пов'язані з географічним положенням та наданням специфічних соціальних послуг. Це стосується, наприклад, населених пунктів, розміщених у прикордонні та у межах агломерацій.

У визначенні функціонального потенціалу кожного дуже малого міського поселення щодо надання сільському населенню прилеглої округи соціальних послуг первинного рівня (освітніх, лікувальних, транспортних, торговельних, культурних), які не можуть бути надані їм у своїх поселеннях, необхідно виділити насамперед коло сільських населених пунктів, які найближче розміщені саме до цього міського поселення в межах певного адміністративного району, визначаючи і кількість самих сільських поселень, і кількість сільського населення, які безпосередньо тяжіють до цього міського населеного пункту. Тобто в контексті впливу на сільську місцевість *функціонально значущими є ті дуже малі міські поселення, які розміщені у районах з високою густотою сільського населення і за відсутності на*

цій території інших міст. Отже, містечко чи дуже мале місто буде мати достатньо засобів впливу на прилеглу сільську місцевість, якщо воно має доволі значні демографічні параметри і вигідне транспортно-географічне положення, і, разом з тим, у цьому поселенні є такі інфраструктурні об'єкти, які мають притягальне значення для різних соціальних груп сільського населення (адміністративні структури, це стосується селищ – районних центрів, залізничних станцій, автостанцій, лікарень, середніх спеціальних навчальних закладів, промислових об'єктів). Зіставлення радіуса впливу дуже малого міського поселення на сільську місцевість з його демографічним та інфраструктурним потенціалами дає підстави для висновків про ефективність виконання цим населеним пунктом ролі організуючого центру у сільській місцевості.

Для обґрунтування перспектив дуже малих міських поселень, варіантів активізації їхньої ролі в розселенні населення важливо насамперед окреслити основні риси ієрархії та конфігурації перспективної системи розселення загалом, урахувавши тенденції розвитку всіх груп поселень, зокрема, можливості деяких сільських поселень щодо поповнення категорії містечок, критичні варіанти зниження статусу деяких містечок та дуже малих міст.

У дослідженні суспільно-географічного потенціалу містечок і дуже малих міст та їхньої ролі в територіальному устрої суспільства пріоритетне значення мають статистичні та картографічні методи. Зі статистичних методів необхідно виокремити аналіз рядів динаміки, зокрема, динаміки людності дуже малих міських поселень, а також метод кореляційного аналізу, який є ефективним у визначенні залежності різних параметрів розміщення населених пунктів від інших демографічних показників. У класифікації дуже малих міських поселень за певними ознаками важливе значення має кластерний аналіз.

Всебічно розкрити різні аспекти розміщення містечок та дуже малих міст, їхній потенціал та функціональні особли-

вості дає змогу картографічний метод, застосування якого є ефективним на всіх етапах. На завершальній стадії суспільно-географічного дослідження дуже малих міських поселень ефективним є і метод галузевого районування, який полягає у виділенні внутрішньорегіональних відмінностей поширення містечок та дуже малих міст.

2.1. Географічне положення та адміністративний статус як чинники розвитку дуже малих міських поселень

Мережа дуже малих міських поселень Львівської області включає 56 міських населених пунктів: 34 селища міського типу (містечка) (Бориня, Брюховичі, Великий Любінь, Верхнє Синьовидне, Гірник, Гніздичів, Дашава, Добротвір, Дубляни, Жвирка, Журавно, Запитів, Івано-Франкове, Краковець, Красне, Куликів, Лопатин, Магерів, Меденичі, Немирів, Нижанковичі, Новий Яричів, Нові Стрілища, Олесько, Підбуж, Підкамінь, Поморяни, Розділ, Рудно, Славське, Стара Сіль, Східниця, Шкло, Щирець) та 22 дуже малі міста (Белз, Бібрка, Буськ, Великі Мости, Глиняни, Доброміль, Комарно, Моршин, Мостиська, Новий Калинів, Перемишляни, Пустомити, Рава-Руська, Радехів, Рудки, Сколе, Старий Самбір, Судова Вишня, Турка, Угнів, Хирів, Ходорів). І якщо склад селищ міського типу визначений їхнім статусом, то виділення дуже малих міст – демографічними критеріями (їхня людність становить менше 10 тис. осіб). Незважаючи на деяку суб'єктивність, обґрунтованість виділення дуже малих міст людністю до 10 тис. осіб засвідчують як методологія офіційної статистики, так і підходи українських науковців, зокрема, В. О. Джамана [17], Т. Б. Заставецького [46].

Суспільно-географічний потенціал дуже малих міських поселень, їхня роль у міжпоселенських співвідношеннях та у здатності обслуговувати прилеглу сільську місцевість залежать

від різних чинників, серед яких одним з основних є географічне положення, яке стисло можна означити як сукупність геопросторових відношень поселення до усіх інших географічних об'єктів і явищ, що знаходяться поза його межами. Серед різних складових географічного положення селищ у функціональному аспекті виділяють фізико-географічне положення, яке значною мірою визначає їхню планувальну структуру та конфігурацію, а також транспортно-географічне положення, розміщення щодо державного кордону, інших населених пунктів, насамперед адміністративних центрів (віддаленість, транспортна доступність та ін.).

Характерною рисою всієї мережі дуже малих міських поселень Львівської області, як і сусідніх Івано-Франківської та Закарпатської, є розміщення значної частини населених пунктів цієї категорії безпосередньо на межі зовнішніх Карпат та Передкарпаття, яке робить унікальним і їхнє фізико-географічне положення, і власне міські краєвиди. Так, на всій протяжності цієї межі від українсько-польського до українсько-румунського кордону, знаходяться такі селища міського типу та дуже малі міста, як Доброміль, Хирів, Стара Сіль, Старий Самбір, Підбуж, Вигода, Брошнів-Осада, Рожнятів, Перегінське, Солотвин, Ланчин, Печеніжин, Яблунів, Косів, Кути, Вижниця. Також на цій лінії розміщені і такі малі та напівсередні міста: Борислав, Болехів, Долина, Надвірна. Подібне розміщення міських поселень характерне і для Закарпаття, а тому, безперечно, не є випадковим, а детерміновано низкою чинників, зокрема: викликами безпеки та оборони на момент заснування, потребами торгового обміну з огляду на розміщення на межі різних типів традиційного природокористування та ін. На цій особливості фізико-географічного положення малих міських поселень на території Закарпаття звернув увагу ще М. Дольницький [34].

Так само закономірним є зосередження більшості дуже малих міських поселень Львівської області в долині Дністра і Західного Бугу, які, безперечно, є найдавнішими ареалами

заселення території областей. Так, у заплаві та низьких надзаплавних терасах Дністра розміщено селища Журавно, Розділ, дуже мале місто Старий Самбір, в долині Стрия – селища Гніздичів, Верхнє Синьовидне, дуже мале місто Турка, в долині Західного Бугу – селища Добротвір і Жвирка, дуже мале місто Буськ. Низка дуже малих міських поселень (Белз, Бібрка, Глиняни, Красне, Куликів, Новий Яричів, Перемішляни, Утнів, Хирів) розміщені в долинах приток Дністра та Західного Бугу. А містечка та дуже малі міста Доброміль, Нижанковичі, Мостиська, Рудки, Судова Вишня, Краковець, Шкло – в долині Сяну та його приток. Багато поселень, географічне положення яких визначає розміщення на заплавах та низьких терасах рік, мають виражену лінійну спрямованість геопросторової структури. Вододільне розміщення, якщо не враховувати витoki малих рік, – характерне для більшості міських поселень Львівської агломерації, а також для міста Радехів.

В орографічному аспекті саме Передкарпаття характеризується найвищою щільністю дуже малих міських поселень, що зумовлено особливостями заселення, природно-ресурсним потенціалом та перевагами розміщення на межі різних типів традиційного природокористування. Розміщення безпосередньо в гірській місцевості визначає фізико-географічне положення лише чотирьох селищ міського типу Львівської області (Борині, Верхнього Синьовидного, Славського, Східниці) та двох дуже малих міст (Сколе і Турки), що становить лише близько 11% від усієї кількості селищ регіону, тоді, коли частка гірської частини регіону становить близько 20%. Подібна ситуація і в Івано-Франківській області, де в гірській місцевості розміщено лише чотири селища – Битків, Верховина, Ворохта, Делятин та мале місто Яремча. Така порівняно невисока щільність міських поселень у гірській частині двох областей (а гірські райони займають тут більше однієї четвертої території) засвідчує відносну недостатність розміщення локальних центрів соціально-економічного обслуговування в гірській місцевості України загалом,

яка частково компенсується наявністю густої мережі міських поселень на межі Карпат і Передкарпаття.

Унікальність мікрогеографічного положення деяких містечок та малих міст рівнинної частини Львівської області зумовлена розміщенням поблизу підніжжя таких відрогів Подільської височини, як Гологори (Бібрка, Перемишляни), Вороняки (Олесько), Розточчя (Івано-Франкове, Магерів, Куликів), що за інших сприятливих передумов може збільшити їхній сукупний туристично-рекреаційний потенціал.

Деякі дуже малі міські поселення Львівської області знаходяться в районах зосередження різних запасів мінеральних ресурсів, а тому для них саме природно-сировинний чинник був і залишиться особливо актуальним. Це насамперед стосується селища Гірник, яке сформувалося в процесі експлуатації Львівсько-Волинського кам'яновугільного басейну. На південних та південно-західних окраїнах цього басейну розміщені дуже малі міста Белз, Великі Мости, Угнів. У безпосередній близькості до розвіданих запасів корисних копалин є й інші селища міського типу та дуже малі міста: Східниця – на території однойменного нафтового родовища, Щирець – близько родовищ гіпсу та іншої будівельної сировини, Немирів – поблизу однойменного родовища сірки, Рудки і Старий Самбір – неподалік газових родовищ. Важливим ресурсом розвитку деяких селищ є також і запаси мінеральних вод: сірководневих (Немирів, Великий Любінь), гідрокарбонатних та сульфатно-гідрокарбонатних кальцієво-натрієвих (Східниця), гідрокарбонатних натрієво-кальцієвих (Шкло). Особливо багатим на різноманітні за хімічним складом мінеральні води є місто Моршин.

Функціональні можливості селищ міського типу більше залежать від суспільно-географічного положення, насамперед таких його складових, як розміщення щодо обласного центру, районного центру, інших міст, найближчої залізничної станції і державного кордону (див.: табл. 2.1). Велика віддаленість малих

міських поселень від обласного центру, особливо на відстань понад 100 км, а це характерно для Борині, Підкаменя, Нижанкович, Старої Солі, Добромилля, Хирова, Турки, є у багатьох напрямках їхнього соціально-економічного розвитку негативним чинником, але водночас зумовлює і зростання функціонального значення щодо обслуговування прилеглої сільської місцевості. Розміщення містечок та дуже малих міст у межах агломерації (Брюховичі, Рудно, Східниця, Гірник, Пустомити) створює як деякі помітні економічні та соціально-культурні переваги, так і проблеми функціонування залежно від тенденцій соціально-територіального розвитку центру агломерації.

Активізація функціональних можливостей дуже малих міських поселень у нових соціально-економічних умовах залежить насамперед від їхнього транспортно-географічного положення. В умовах України, враховуючи, низький рівень розвитку інфраструктури автомобільного транспорту, особливо важливе значення має розміщення селищ та міст відносно залізничних станцій. Тут на сьогодні є багато негативних моментів. Так, 24 селища міського типу Львівської області (а це 71 % від усієї їхньої кількості) не мають прямого залізничного сполучення. Причому шість селищ (Краковець, Лопатин, Меденичі, Немирів, Підбуж, Підкамінь) розміщені на відстані 20 і більше кілометрів від найближчої залізничної станції (див.: табл. 2.1). Значно краща ситуація з транспортно-залізничним географічним положенням характерна для дуже малих міст, адже з 22 поселень цієї категорії лише три розміщені на відстані 10 км і більше від найближчої залізничної станції (див.: табл. 2.2). І лише місто Перемишляни віддалене від залізничної станції на 32 км.

Деякі негативи функціонування може створювати і велика віддаленість містечок, як й інших дуже малих міських поселень, від районних центрів, особливо якщо поблизу немає інших великих міст, стаючи ще одним чинником формування периферійного укладу життя.

Отже, враховуючи такі три вагомні чинники, як віддаленість поселень від залізничної станції, районного та обласного центрів, можна в загальних рисах, попри певну схематичність, зробити порівняльний аналіз сумарного рівня периферійності їхнього суспільно-географічного положення. Бальне оцінення усіх трьох складових цього показника (від 0 балів до 10) (див.: табл. 2.1) свідчить про те, що для більшості містечок характерним є вищий від середніх значень рівень периферійності. Найвищий рівень периферійності характерний для селищ Підбуж, Підкамінь, Поморяни, Немирів. Негативи розміщення, особливо щодо залізничних станцій, могли б у цих поселеннях компенсуватися прискореним розвитком автомобільного транспорту. У багатьох моментах це стосується також і селищ Лопатин, Краковець та Журавно.

Таблиця 2.1

Деякі показники суспільно-географічного положення селищ міського типу Львівської області

Селища	Віддаленість від обласного центру, км (автошляхами)	Віддаленість від районного центру, км	Віддаленість від залізничної станції, км	Віддаленість від найближчого переходу через державний кордон	Рівень периферійності (Рп) економіко-географічного положення (у балах)
1	2	3	4	5	6
Бориня	147	12	6	70	20
Брюховичі	7	0	0	60	0
Великий Любінь	30	12	0	60	5
Верхнє Синьовидне	98	8	2	142	9
Гірник	61	20	7	50	18
Гніздичів	80	6	0	124	8

Закінчення табл. 2.1

1	2	3	4	5	6
Дашава	70	14	6	110	17
Добротвір	51	14	3	72	10
Дубляни	95	15	3	50	15
Жвирка	76	2	1	64	7
Журавно	84	20	12	130	21
Запитів	17	30	0	52	9
Івано-Франкове	24	30	0	44	9
Краковець	72	18	23	0	22
Красне	55	10	0	84	9
Куликів	16	12	2	44	5
Лопатин	89	20	20	108	23
Магерів	54	22	12	20	19
Меденичі	56	24	20	86	20
Немирів	77	24	26	20	24
Нижанковичі	127	38	0	20	20
Новий Яричів	25	30	7	62	13
Нові Стрілища	47	26	18	112	17
Одесько	75	20	6	102	20
Підбуж	113	30	23	40	29
Підкамінь	127	25	25	150	28
Поморяни	95	25	19	146	25
Розділ	59	14	10	100	16
Рудно	15	0	0	60	0
Славсько	141	26	0	152	18
Стара Сіль	104	8	6	16	14
Східниця	110	20	12	78	23
Шкло	54	12	2	26	10
Щирець	31	8	0	72	4

Рівень периферійності суспільно-географічного положення дуже малих міст (див.: табл. 2.2) порівняно з містечками є значно нижчим, що пояснюється виконанням деякими з них функцій районних центрів та відносно кращим розміщенням щодо залізничного транспорту. Але все ж для таких поселень цієї групи, як Глиняни, Доброміль, Великі Мости, Угнів об'єктивні передумови суспільно-географічної периферійності є досить актуальними.

Таблиця 2.2

Деякі показники суспільно-географічного положення дуже малих міст Львівської області

Дуже малі міста	Віддаленість від обласного центру, км (автошляхами)	Віддаленість від районного центру, км	Віддаленість від залізничної станції, км	Віддаленість від найближчого переходу через державний кордон, км	Рівень периферійності (Рп) суспільно-географічного положення (у балах)
1	2	3	4	5	6
Белз	76	25	0	35	15
Бібрка	41	22	6	100	16
Буськ	51	0	5	160	10
Великі Мости	52	27	16	55	21
Глиняни	61	37	10	100	22
Доброміль	115	24	6	30	23
Комарно	45	20	4	62	16
Моршин	82	10	0	107	12
Мостиська	66	0	0	12	6
Новий Калинів	62	10	3	65	10
Перемишляни	45	0	32	117	13
Пустомити	19	0	0	70	1

Закінчення табл. 2.2

1	2	3	4	5	6
Рава-Руська	64,5	30	0	0	14
Радехів	69	0	0	100	6
Рудки	46	25	0	50	11
Сколе	106	0	0	137	10
Старий Самбір	98	0	0	35	9
Судова Вишня	48	15	0	30	9
Турка	136	0	0	70	13
Угнів	82	42	42	17	28
Хирів	112	16	0	18	17
Ходорів	64	14	0	137	11

Різнобічний вплив на розвиток дуже малих міських поселень зберігає прикордонне положення, хоча на сьогодні його роль суттєво змінилася. Оскільки в часи СРСР західний державний кордон виконував здебільшого бар'єрну функцію, то прикордонне місцезнаходження унеможливило зв'язки з поселеннями по той бік кордону, обмежуючи суспільно-географічні можливості українських населених пунктів. У сучасних умовах розміщення безпосередньо в прикордонній смузі, характерне для містечок Немирів, Краковець, Нижанковичі та дуже малих міст Хирова, Добромиля, Мостиськ, Яворова, Рава-Руської, Угнева, Белза, зумовлює нові соціальні проблеми, відкриваючи водночас і певні перспективи в процесах міжнародної співпраці внаслідок зміни режиму кордону та характеру міждержавних взаємин. Уже сьогодні це помітно на прикладі селища Краковець, міст Рава-Руська й Мостиська, де розміщені митні пости Львівської регіональної митниці.

В адміністративно-територіальному устрої України, який також є одним з основних чинників формування та розвитку поселень, селища міського типу є окремими адміністра-

тивними одиницями. До більшості селищних рад (Олеської, Підкамінської, Великолюбінської, Підбузької, Куликівської, Магерівської, Поморянської, Гніздичівської, Журавненської, Новострілицанської, Щирецької, Верхньосиньовиднівської, Славської, Жвирківської, Старосолянської, Дашавської, Івано-Франківської, Краковецької, Немирівської, Шкловської) належать і сільські поселення (загалом 55 сіл), що, з одного боку, свідчить про певну роль селищ у адміністративному обслуговуванні сільської місцевості, але з іншого – відображає наявність різних суперечностей у територіальній структурі влади в Україні, зокрема, за таких умов порушується право сільських поселень на самоврядування. Найбільша кількість сільських поселень (15) одержує первинні адміністративні послуги в селищах міського типу Яворівського району.

Значення містечок в адміністративно-територіальній системі може проявлятися й у виконанні функцій центрів адміністративних районів. На сьогодні в Україні лише в Львівській області жодне селище не виконує функцій районного центру, хоча до реформи адміністративного поділу 50-х років минулого століття більшість (20 з 34) сучасних селищ (Бориня, Дубляни, Журавно, Івано-Франкове, Краковець, Красне, Куликів, Лопатин, Магерів, Меденичі, Немирів, Нижанковичі, Нові Стрілиця, Новий Яричів, Олесько, Підбуж, Підкамінь, Поморяни, Славське, Щирець) були районними центрами. Причому і на сьогодні вони зберігають деякі елементи інфраструктури, які можуть бути використані для надання соціально-культурних послуг населенню прилеглих сільських населених пунктів.

У сусідніх областях значна кількість селищ зберігає статус районних центрів. Зокрема, в Івано-Франківській області такі функції виконують три селища – Богородчани, Верховина, Рожнятів. Очевидно, що містечка, які є районними центрами, мають низку переваг у всіх процесах соціально-економічного розвитку, що сприяє зміцненню їхнього демографічного потенціалу. Так, згідно з дослідженнями В. О. Джамана впродовж

1959–1994 років населення селищ – районних центрів – майже подвоїлося, а інших поселень цієї категорії виросло лише в 1,19 раза [17, с. 352].

Порівняно з містечками адміністративно-територіальне значення дуже малих міст Львівської області є більш різноманітним. І хоча серед досліджуваних нами поселень у регіоні є лише одне місто обласного підпорядкування (Моршин), а решта за адміністративним статусом – міста районного значення, все ж з них вісім виконують ще й функції районних центрів (Буськ, Мостиська, Перемишляни, Пустомити, Радохів, Сколе, Старий Самбір, Турка). Районними центрами впродовж 40-х років минулого століття були також Белз, Бібрка, Великі Мости, Добромиль, Комарно, Рава-Руська, Рудки, Судова Вишня, Хирів, Ходорів. До території самоврядування деяких дуже малих міст, зокрема, Бібрки, Буська, Великих Мостів, Глинян, Пустомит, Радохова, Угнева, входять поодинокі сільські поселення (всього 8 сіл), що також потребує додаткового адміністративно-територіального унормування.

Зважаючи на важливість міського статусу для збереження потенціалу поселень, у перспективних моделях реформування адміністративно-територіального устрою знижувати сучасний адміністративний рівень селищ міського типу (містечок) і дуже малих міст недоцільно. Неконструктивними є і такі пропозиції означення містечок та міст у нових нормативних документах, зокрема, щодо визначення нижнього демографічного порогу, згідно з якими значна частка сучасних селищ міського типу та дуже малих міст мала б бути автоматично переведена в категорію сільських поселень чи в іншу окрему групу. З огляду на можливість і доцільність плюралізму в адміністративно-територіальному устрої, тобто виділення у перспективі адміністративних округів за окремими видами управлінської діяльності (освіта, охорона здоров'я, культура, суд та ін.), які не збігаються з основним адміністративно-територіальним поділом, центрами таких одиниць на найнижчому рівні ієрархії могли б бути саме дуже малі міські поселення.

2.2. Історико-географічні передумови формування мережі дуже малих міських поселень Львівської області. Історико-генетичні типи дуже малих міст та селищ

Процеси залюднення будь-якої території, як вважає В. П. Круль, безпосередньо пов'язані з виникненням первісних населених пунктів [57, с. 229]. І хоча заселення території Галичини має дуже довгу історію, а його витoki сягають далеко в доісторичні часи [19], початки формування сучасної мережі міських поселень припадають на час існування слов'янських племінних політичних утворень (дулібських, білохорватських), знайшовши продовження в період Київської Русі й Галицько-Волинської держави. Саме в той час вже були щільно заселені долини Дністра та Західного Бугу, передгір'я Карпат, відомими були міста Белз, Буськ, Бібрка, Самбір (Старий Самбір). На цей період і припадають перші письмові згадки про такі теперішні дуже малі міські поселення, як Судова Вишня та Верхнє Синьовидне (див.: табл. 2.3 і 2.4). Міські поселення того часу виконували політико-адміністративні, оборонні, релігійно-культурні функції, були центрами розвитку ремесел і торгівлі.

Наступні основні етапи формування мережі селищ міського типу Львівської області збігаються з основними етапами територіальних політико-адміністративних перетворень [29], які здебільшого вели і до змін статусу поселень, і до трансформації усєї поселенської мережі. Особливо великі зміни в системі розселення Галичини відбулися наприкінці XIV ст. в результаті поступового згасання давньоукраїнської державності та інкорпорації її території Польським королівством. Для цього періоду характерним стала імміграція різних груп іноетнічного населення, переважно міського, та інші важливі соціальні та адміністративно-територіальні зміни. Соціально-економічною основою формування нових міст став прискорений розвиток ремесел і торгівлі, який у наступні століття уже помітно сповільнився.

Таблиця 2.3

Історичні відомості про формування селищ
міського типу Львівської області¹

Селища	Перша згадка	Одержання у минулому міських прав	Підтвердження сучасного статусу
1	2	3	4
Бориня	1552 р.	² -	СМТ з 1981 р.
Брюховичі	1444 р.	-	СМТ з 1940 р.
Великий Любінь	поч. XIII ст.	-	СМТ з 1964 р.
Верхнє Синьовидне	1240 р.	-	СМТ з 1957 р.
Гірик	1954 р.	1955	СМТ з 1956 р.
Гніздишів	1491 р.	-	СМТ з 1957 р.
Дашава	1448 р.	-	СМТ з 1948 р.
Доброговір	1951 р.	-	СМТ з 1959 р.
Дубляни	1432 р.	-	СМТ з 1957 р.
Жвирка	1884 р.	-	СМТ з 1956 р.
Журавно	др. пол. XV ст.	1563р.	СМТ з 1957 р.
Загітів	немає даних	немає даних	СМТ з 1987 р.
Івано-Франкове	1611 р.	перш. пол. XVII ст.	СМТ з 1940 р.

¹ Джерело: Українська РСР: Адміністративно-територіальний поділ на 1 січня 1987 року. – К., 1987. Історія міст і сіл Української РСР. Львівська область. – К., 1968.

² Позначення (-) означає, що до 1939 року селище не мало міських прав

Закінчення табл. 2.3

1	2	3	4
Краковець	XV ст.	1425 р.	СМТ з 1940 р.
Красне	1476 р.	-	СМТ з 1953 р.
Куликів	кінець XIV ст.	XVIII ст.	СМТ з 1940 р.
Лопагин	1366 р.	XVIII ст.	СМТ з 1956 р.
Магерів	кінець XIV ст.	1591 р.	СМТ з 1940 р.
Меленичі	1395 р.	-	СМТ з 1940 р.
Немирів	1580 р.	-	СМТ з 1939 р.
Нижанковичі	XIII ст. як с. Загулянки	1408 р.	СМТ з 1940 р.
Новий Яричів	1370 р.	XVIII ст.	СМТ з 1940 р.
Нові Стрелища	1513 р.	-	СМТ з 1940 р.
Олесько	1366 р.	1441 р.	СМТ з 1940 р.
Підбуж	початок XVI ст.	-	СМТ з 1957 р.
Підкамінь	1441 р.	1569 р.	СМТ з 1940 р.
Поморяни	1437 р.	1437 р.	СМТ з 1940 р.
Розділ	1569 р.	1569 р.	СМТ з 1940 р.
Рудно	XVI ст.	-	СМТ з 1940 р.
Славське	1483 р.	-	СМТ з 1961 р.
Стара Сіль	1255 р.	1421 р.	СМТ з 1940 р.
Східниця	XIV ст.	-	СМТ з 1940 р.
Шкло	XV ст.	-	СМТ з 1969 р.
Щирець	початок XII ст.	1397 р.	СМТ з 1940 р.

Таблиця 2.4
Історичні відомості про формування дуже малих міст Львівської області¹

Дуже малі міста	Перша згадка	Одержання (підтвердження) міських прав	Підтвердження су- часного статусу
Беліз	1030 р.	1377 р.	1951 р.
Бібрка	1212 р.	1469 р.	1939 р.
Буськ	1097 р.	1411 р.	1940 р.
Великі Мости	1472 р.	1559 р.	1940 р.
Глиняни	1379 р.	1397 р.	1992 р.
Добромилль	1374 р.	1566 р.	1939 р.
Комарно	1427 р.	1473 р.	1940 р.
Моршин	1482 р.	1948 р.	1996 р.
Мостиська	1392 р.	1404 р.	1939 р.
Новий Калинів	1951 р.	1999 р.	2005 р.
Перемисьяни	1473 р.	1623 р.	1939 р.
Пустомити	1441 р.	1958 р.	1988 р.
Радехів	1493 р.	1752 р.	1939 р.
Рава-Руська	1455 р.	1604 р.	1939 р.
Рулки	1472 р.	1645 р.	1939 р.
Сколе	1397 р.	1660 р.	1940 р.
Старий Самбір	1241 р.	1380 р.	1940 р.
Сулова Вишня	1230 р.	1368 р.	1940 р.
Гурка	1431 р.	1730 р.	1939 р.
Утнів	1360 р.	1462 р.	1951 р.
Хирів	1374 р.	1528 р.	1940 р.
Холорів	1394 р.	1495 р.	1940 р.

¹ Джерело: Українська РСР: Адміністративно-територіальний поділ на 1 січня 1987 року. – К., 1987. Історія міст і сіл Української РСР: Львівська область. – К., 1968

Важливим явищем того часу, яке суттєво вплинуло на формування нових міських поселень, стало поширення магдебурзького права самоврядування міст. Спочатку таке право поширювалося на окремі етнічні громади, насамперед німецькі, а пізніше – на все місто. Надання містам магдебурзького права мало неоднозначні наслідки: при певній активізації економічного розвитку й утвердженні міського самоврядування відбувалася дискримінація і витіснення етнічно українського населення з міст, які все більше і більше ставали поліетнічними осередками в межах української етнічної території.

Отже, внаслідок поступової інкорпорації Галичини в політичну та соціально-економічну систему Польського королівства у малих міських поселеннях особливо різко зросла частка поляків, німців та євреїв. Збільшення польської людності відбувалося як у результаті міграційного напливу, так й асиміляції. За словами В. Кубійовича, «нових поселенців, головню з Малопольщі, притягували кращі умови торгівлі зі Сходом, звільнення від податків, панщини та інші пільги... Почавши з XVI ст., поступово спольщилися у містах німці, вірмени й частина українців» [59]. Ще більше змінила етнокультурне обличчя малих міських поселень Галичини єврейська колонізація регіону, спричинена переслідуванням євреїв на території Німеччини в кінці XV ст. Одержавши дозвіл польських королів на поселення, євреї, зважаючи на характер традиційної зайнятості, саме містечка обирали як основні центри свого розселення. Внаслідок цього у багатьох невеликих містах і містечках упродовж кількох наступних століть вони вже становили абсолютну чи відносну більшість. Так, за результатами австрійського перепису 1880 року в таких сучасних дуже малих містах і селищах, як Белз, Доброміль, Мостиська, Перемишляни, Рава-Руська, Рудки, Сколе, Турка, Журавно, Немирів, Розділ, Щирець, Янів (теперішнє Івано-Франкове), Краковець, Новий Яричів частка євреїв становила від 50 до 70 %, а у Бібрці, Комарному, Старому Самборі, Угневі, Хирові, Ходорові, Куликові, Магерові,

Підкамені, Поморянах – від 30 до 50 %. Порівняно меншою (від 20 до 31 %) була їхня питома вага в Радехові, Великих Мостах, Судовій Вишні, Олесько, Нижанковичах, Старій Солі [62, с. 347]. Зростання поліетнічності міст та містечок поступово вело до відчуження міських поселень від прилеглої української сільської округи. Але, разом з тим, магдебурзьке право визначило центрально-європейський тип територіальної структури міського розселення. Помітним є його вплив і на планувальні форми міст, насамперед на конфігурацію їхньої центральної частини, ядром якої була площа з рагушею в центрі. Більшість поселень, які одержали міські права протягом того періоду, виконували функції торгівельно-ремісничих центрів.

Прагнення одержати більші прибутки від оподаткування підштовхувало великих землевласників освоювати нові території, передусім гірські, і закладати нові поселення, що в результаті і привело до формування з XV до XVIII ст. суцільної мережі поселень в українській частині Карпат і загалом до створення основ сучасного каркасу розселення населення Галичини, яка в наступні періоди зазнавала лише певних трансформацій. Тому саме на той період і припадають перші згадки про більшість сучасних дуже малих міст та селищ Львівської області. Такі з них, як Великі Мости, Глиняни, Добромиль, Комарно, Мостиська, Перемишляни, Рава-Руська, Радехів, Рудки, Сколе, Турка, Угнів, Хирів, Ходорів, Журавно, Івано-Франкове (Янів), Краковець, Магерів, Немирів, Новий Яричів, Нижанковичі, Олесько, Підкамінь, Поморяни, Розділ, Стара Сіль, Щирець саме впродовж XV–XVIII ст. одержали міські права.

Заселення гірських районів сучасної Львівщини особливо інтенсивно відбувалося впродовж XV–XVI ст., хоча ще задовго до того часу на цій території були окремі сторожові пункти. Потоки поселенців здебільшого проходили у напрямку верхів'їв Дністра, Стрия та їхніх приток. Крім заснування нових поселень, на неосвоєних і пустуючих землях виділялися численні хутори та присілки. Засновникам поселень, а це здебільшого

були нащадки охоронців сторожових пунктів, надавалися певні пільги: вони одержували вищий соціальний статус, звільнялися від податків і деяких повинностей. Більшість поселенців становило українське населення з Прикарпаття та Поділля. Заселення гірської частини Львівщини й утворення нових поселень також пов'язують і з так званою «волоською колонізацією», яку в деяких польських та румунських історичних публікаціях розглядають як етнічно румунську, посиляючись на те, що нові села були засновані переважно на «волоському праві». Українські науковці (Ю. Г. Гошко, Р. Б. Сілецький та ін.), детально проаналізувавши всі історичні матеріали та особливості традиційної культури, аргументовано довели безпідставність таких тверджень. Дійсно, факт переселення в Прикарпаття й Українські Карпати деякої частини населення з межиріччя Дністра і Дунаю, а також з Трансільванії, мав місце. Однак, по-перше, це населення не було основою переселенців, а по-друге, в етнічному аспекті, за всіма мовно-культурними ознаками, понад 90 % мігрантів з Трансільванії та Молдови становило етнічно давньоукраїнське (русинське) населення (нащадки племен білих хорватів, тиверців, уличів).

У наступний, австрійський, період (кінець XVIII – поч. ХХ ст.) нових поселень було утворено мало, переважно лише у зв'язку з німецькою колонізацією (здебільшого це були невеликі поселення поблизу українських сіл). Оскільки ремесла в Галичині поступово занепадали, не витримуючи конкуренції з промисловим виробництвом, а колоніальна політика центральних властей не сприяла індустріалізації регіону, то часткове містечкоформує значення мали лише розвиток мережі залізничного транспорту та експлуатація Бориславського нафтового району, які спричинили у першому випадку утворення теперішнього селища Жвирка, а в другому – трансформацію у містечко села Тустановичі (частина сучасного Борислава). Разом з тим, австрійський уряд уже чітко впорядкував статус населених пунктів, сформувавши точні списки міст і містечок,

що призвело до їхнього кількісного зменшення. Цей порядок щодо статусу міських поселень майже не змінився і в польський період (1920–1939 рр.) [88]. Лише у 1933 році за рішенням польського уряду кілька сільських і малих міських поселень було об'єднано в одне місто Борислав.

Унаслідок включення історичної Галичини в 1939 році до складу УРСР містечка як категорію поселень було ліквідовано, а в 1940 році більшості з них було надано статус селища міського типу. Такий статус отримали і декілька більших сільських поселень, зокрема, в околицях Львова (Брюховичі, Рудно).

Після Другої світової війни мережа дуже малих міських поселень, особливо селищ міського типу, зазнала помітної трансформації як у процесі індустріалізації, розвитку рекреаційного господарства, так і внаслідок суб'єктивних адміністративних рішень. Однак зміна кількості дуже малих міських поселень у Львівській області все ж не була такою динамічною, як у найбільш промислово розвинутих регіонах України, оскільки процеси індустріалізації західних областей охопили переважно лише обласні центри, деякі середні міста та райони з видобування корисних копалин. Малі міські поселення розвиток промисловості зачепив лише незначною мірою, закладаючи, починаючи з кінця 80-х років ХХ ст., передумови їхнього депресивного соціально-економічного розвитку в умовах гострої трансформаційної кризи та олігархічної ринковоподібної економіки кінця ХХ – поч. ХХІ ст. Особливо слабкою залишалась економічна база селищ міського типу, що не могло не відобразитись і у темпах динаміки їхньої людності протягом 1959–1989 років (див.: табл. 2.5). Так, у жодному селищі кількість населення за той період не збільшилася удвічі і більше, а у дев'яти поселеннях цієї категорії людність навіть зменшилася. Недостатність промислової бази зумовила особливо різке зменшення кількості населення таких віддалених селищ, як Поморяни, Олесько, Нові Стрілища. Поступова втрата функцій центру газовидобування призвела і до суттєвого зменшення демографічного потенціалу селища Дашава.

Таблиця 2.5

Темпи росту кількості населення селищ міського типу
Львівської області протягом 1959–1989 і 1989–2001 років¹

Селища	Кількість населення в 1959 р., тис. осіб	Кількість населення в 1970 р., тис. осіб	Кількість населення в 1979 р., тис. осіб	Кількість населення в 1989 р., тис. осіб	Кількість населення в 2001 р., тис. осіб	Темпи росту протягом 1959–1989 рр., %	Темпи росту протягом 1989–2001 рр.
1	2	3	4	5	7	6	8
Бориня	2,0	2,1	2,1	2,2	1,9	110	90
Брюховичі	4,6	5,9	5,9	6,3	6,4	137	102
Великий Любінь	немає даних	4,9	4,9	5,0	5,3		106
Верхнє Синьовидне	4,5	4,1	4,0	3,9	3,8	87	97
Гірик	3,9	4,6	3,6	3,6	3,1	92	86
Гніздишів	3,0	3,8	4,2	4,1	4,3	137	105
Дашава	4,0	2,0	2,0	2,2	2,1	55	95
Доброгів	1,4	3,3	3,9	4,7	6,5	336	138
Дубляни	2,5	2,3	2,3	2,3	2,4	92	104
Жвирка	4,9	3,5	3,3	3,5	3,7	71	106
Журавно	3,0	3,3	3,9	3,9	4,0	130	103
Запитів	2,5	2,8	-	112

¹ Розраховано за: Івченко А. Містечка України. Довідник. – К.: НВП «Картографія», 2000. – 184 с. Джаман В. Регіональні системи розселення: демогеографічні аспекти. – Чернівці: Рута, 2003. – 392 с.

Закінчення табл. 2.5

1	2	3	4	5	6	7	8
Івано-Франкове	2,9	4,0	4,6	5,1	176	5,0	98
Краковець	1,1	1,2	1,2	1,8	164	1,3	72
Красне	4,1	4,9	5,7	6,4	156	6,6	103
Куликів	2,9	3,2	3,4	3,6	124	3,6	100
Лопагин	2,9	3,2	3,4	3,6	124	3,6	100
Магерів	2,1	1,7	1,8	1,9	90	1,9	100
Меденичі	3,0	3,5	3,8	3,6	120	3,9	108
Немирів	2,0	2,1	2,0	2,1	105	2,2	105
Нижанковичі	2,0	1,9	2,2	2,2	110	2,2	100
Новий Яричів	1,3	1,7	2,4	2,5	192	2,8	112
Нові Стрелища	1,4	1,2	1,1	1,1	79	1,1	100
Олесько	2,5	1,5	1,9	1,9	76	1,9	100
Підбуж	2,7	2,9	3,0	2,9	107	3,0	103
Підкам'янь	3,0	2,7	2,8	2,8	93	2,5	89
Поморяни	3,3	1,9	2,1	1,7	52	1,8	106
Розділ	3,6	5,4	5,1	4,9	136	3,0	61
Рудно	3,5	6,3	7,0	6,7	191	6,5	97
Славське	2,8	2,7	3,3	3,5	125	3,6	103
Стара Сіль	1,3	1,4	1,3	1,3	100	1,3	100
Східниця	2,7	2,7	3,1	3,1	115	3,1	100
Шкло	4,5	3,1	5,0	5,5	122	5,7	104
Щирець	3,1	3,6	4,2	5,4	174	5,9	109

Незадовільний стан містечкоформуючих економічних підрозділів не сприяв зміцненню демографічного потенціалу селищ упродовж 1989–2001 років. Як засвідчують розрахунки (див.: табл. 2.5), людність 17 селищ (а це половина від усієї кількості) або зменшилася, або залишилася незмінною.

Порівняно з селищами темпи росту людності дуже малих міст упродовж 1959–1989 років були дещо більшими (див.: табл. 2.6), що пояснюється насамперед вищим статусом цих поселень, що не могло не проявитися в умовах урбанізації. За винятком Угнева, за той період різними темпами збільшувалась кількість усіх дуже малих міст. Найбільше зростання було характерне для міст-районних центрів (Пустомити, Перемишляни, Мостиська), а також для тогочасного смт Моршин, головно завдяки прискореному розвитку рекреаційного господарства. Але через економічні негаразди темпи росту кількості населення дуже малих міст за наступний міжпереписний період (1989–2001) різко сповільнилися, причому людність шести цих поселень (Глиняни, Доброміль, Комарно, Перемишляни, Сколе, Турка) навіть знизилася.

Разом з тим, через агломераційний ефект на початок 80-х років минулого століття дуже мале місто-супутник Львова Винники впродовж 90-х років увійшло в категорію поселень людністю понад 10 тис. осіб. Подібні тенденції демографічного розвитку впродовж 90-х років були характерні і для Ходорова та Пустомит, однак уже на початку ХХІ ст. ці міста знову стали дуже малими.

Незважаючи на обмежений рівень індустріалізації, розвиток добувної промисловості та енергетики в повоєнний період все ж зумовив формування низки нових міських поселень. Так, унаслідок розвитку електроенергетики було утворено у 1951 році селище Добротвір (поселення енергетиків Добротвірської теплової електростанції), вугільної промисловості – селище Гірник у 1954 році (поселення гірників однієї з шахт Львівсько-Волинського кам'яновугільного басейну). Саме Добротвір упродовж другої половини ХХ ст. виділявся най-

Таблиця 2.6

Темпи росту кількості населення дуже малих міст Львівської області протягом 1959–1989 і 1989–2001 років¹

Дуже малі міста	Кількість населення в 1959 р., тис. осіб	Кількість населення в 1979 р., тис. осіб	Кількість населення в 1989 р., тис. осіб	Темпи росту протягом 1959–1989 рр., %	Кількість населення в 2001 р., тис. осіб	Темпи росту протягом 1989–2001 рр.
1	2	3	4	5	6	7
Белз	2,2	2,7	2,4	109	2,5	104
Бібрка	3,1	3,6	4,2	135	4,4	105
Буськ	5,2	7,3	8,4	162	8,4	100
Великі Мости	3,8	4,5	5,5	145	6,1	111
Глиняни	2,5	3,9	3,8	152	3,4	89
Доброміль	5,0	5,6	5,8	116	5,7	98
Комарно	3,2	3,6	4,0	125	3,9	97
Моршин	3,3	7,4	9,2	279	9,4	102
Мостиська	2,5	6,5	7,8	312	8,5	109
Новий Калинів	-	-	-	-	-	-
Перемишляни	3,6	6,0	8,0	222	6,9	86
Пустомити	3,2	6,7	9,3	291	10,2	110
Радехів	4,8	7,1	8,7	181	9,2	106

¹ Розраховано за: Івченко А. Міста України. Довідник. – К.: НВП «Картографія», 2000. – 184 с. Джаман В. Регіональні системи розселення: демографічні аспекти. – Чернівці: Рута, 2003. – 392 с.

Закінчення табл. 2.6

1	2	3	4	5	6	7
Рава-Руська	6,5	8,2	8,8	135	9,4	107
Рудки	2,5	3,9	4,9	196	5,1	104
Сколе	4,9	6,2	6,7	137	6,4	96
Старий Самбір	3,6	4,1	4,7	131	5,9	126
Судова Вишня	4,1	5,7	6,6	161	7,0	106
Турка	5,7	7,3	8,0	140	7,8	98
Угнів	1,9	1,5	1,2	63	1,2	100
Хирів	3,0	3,7	4,7	157	5,0	106
Ходорів	9,0	10,7	12,5	139	12,6	101

вищими темпами росту кількості населення. Статус селища мали і теперішні міста Соснівка, Новояворівськ, також утворені внаслідок розвитку добувної промисловості. Окрім новоутворених селищ і міст, унаслідок розвитку добувної промисловості та електроенергетики у повоєнний період суттєво трансформувалися селища Дашава, Східниця. Водночас розвиток рекреаційного господарства зумовив перетворення у місто селища Трускавець Дрогобицької області, а також формування або помітну трансформацію селищ Великий Любінь, Немирів, Славсько, Шкло, Моршин. У 1996 році один з найбільших рекреаційних центрів Львівщини, селище міського типу Моршин, отримало статус міста районного підпорядкування, а у 2002 році – обласного.

Базою поповнення категорії дуже малих міських поселень у повоєнний період була і сільська місцевість. У 1957 році (див.: табл. 2.3) статус селища було надано п'яти селам (Верхнє Синьовидне, Гніздичів, Дубляни, Журавно,

Підбуж), з яких у минулому міські права мало лише Журавно. Стрімкий адміністративний ріст у повоєнний період пережило підльвівське село Пустомити, яке у 1958 році стало селищем міського типу, а через тридцять років, у 1988 році, – містом районного підпорядкування. А селище міського типу Сасів було понижене у статусі до села, що стало причиною занепаду цього поселення (у 2001 році тут проживала лише 761 особа, тоді як у міжвоєнний період – понад 3 тис. мешканців).

Чинником впливу на мережу поселень стало дальше розширення Львівської міської агломерації, що разом з окремими суб'єктивними моментами зумовило перетворення у 1987 році села Запитів Кам'янка-Бузького району в селище міського типу. Як уже частково зазначалося, наприкінці ХХ – на поч. ХХІ ст. агломераційний ефект дав певний поштовх і у демографічному розвитку міст Винники та Дубляни, внаслідок чого вони вийшли з групи дуже малих міст.

Проголошення незалежності України дещо спростило процедуру адміністративно-територіальних перетворень, «підштовхнувши» деякі зміни в статус міських поселень. Так, у 1992 році було відновлено статус міста для селища Глиняни і, як уже було сказано, у 1996 році міські права було надано Моршину. Особливим прикладом впливу територіального устрою збройних сил на формування населених пунктів стало перетворення у 1999 році гарнізонного містечка поблизу с. Калинів у Самбірському районі в селище міського типу Новий Калинів, яке в 2005 році вже одержало статус міста. Враховуючи брак економічної бази в цьому поселенні, таке рішення видається дещо поспішним, особливо з огляду на недостатність належної фінансово-інвестиційної підтримки.

Загалом у Львівській області впродовж останніх десятиліть функції та соціально-економічне значення дуже малих міських поселень змінилися порівняно мало, особливо на відміну від тих регіонів, де була значна кількість монофункціональних селищ, утворених для забезпечення працересурсних потреб

підприємств добувної промисловості і де, за словами А. І. Доценка, «... простежується тенденція зменшення ролі селищ у розселенні міського населення» [36, с. 117].

Аналізуючи умови формування і розвитку мережі дуже малих міських поселень Львівської та суміжних областей, можна виділити не лише основні етапи змін поселенської мережі, але й визначити їхні історико-генетичні типи. На думку Д. Ткача, «... генетична класифікація важлива не стільки для вивчення сукупності міських поселень, як для вивчення внутрішньої структури міст, ... розуміння сучасних функцій міста, які значною мірою формуються під впливом істричного розвитку» [96]. Для історико-генетичної типізації містечок та дуже малих міст, ураховуючи їхні особливості як міських поселень, до уваги слід брати такі чинники: а) першу згадку про поселення і його первинні суспільно-географічні функції; б) час та передумови першого одержання міських прав (насамперед магдебурзького права); в) час та передумови підтвердження міського статусу в новітні часи; г) наявність значущих соціально-економічних чинників, які істотно вплинули на трансформацію планувальної структури та попередні функції поселення.

Відбір таких чинників не є випадковим. Передусім перша згадка про містечко чи дуже мале місто не лише засвідчує початки відліку в розвитку цих поселень, але й дає змогу виділити первинні політичні, етнонаціональні та соціально-економічні передумови його формування. Особливо важливе функціональне значення має і на сьогодні надання поселенням у минулому статусу міста за магдебурзьким правом, адже цей факт надалі суттєво змінював планувальну структуру, забудову та їхній зовнішній вигляд. Одержання міських прав (статусу містечка) в XVIII–XIX ст. давало поштовх соціально-економічним перетворенням (розвиток ремесел, торгівлі), й етнонаціональним та демогеографічним змінам, що відбулися в Галичині внаслідок хвиль іноетнічної еміграції (німецької, польської, вірменської, і особливо – єврейської). Ці хвилі колонізації і по сьогодні

залишали окремі культурні сліди, незважаючи на те, що після Другої світової війни етнонаціональна структура населення дуже малих міських поселень докорінно змінилася. Так само промисловий розвиток чи розвиток рекреаційного господарства позначаються на всій суспільно-географічній конфігурації селища (планувальна структура, селищні краєвиди тощо). Тому у визначенні історико-генетичного типу необхідно зважати не лише на час формування чи одержання міських прав, але й ураховувати соціально-економічні передумови, особливо у тих випадках, коли поселення зазнало суттєвої трансформації.

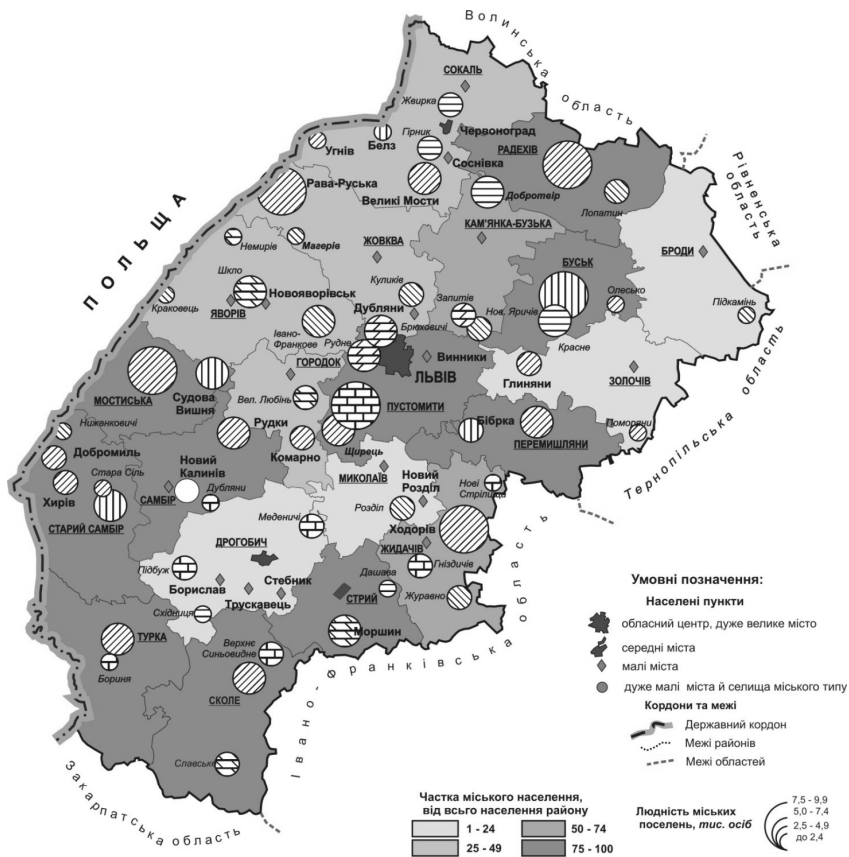
Отже, з огляду на час виникнення, особливості розвитку і функціонування, умови та обставини одержання теперішнього статусу (див.: табл. 2.3 і табл. 2.4), усі сучасні селища міського типу і дуже малі міста Львівської області можна поділити на такі групи: 1) сучасні дуже малі міста, які утворилися та функціонували як міські поселення вже у період Київської Русі та Галицько-Волинської держави (Белз, Бібрка, Буськ, Старий Самбір, Судова Вишня); 2) містечка і дуже малі міста, які одержали міські права до середини XVIII ст. (Стара Сіль, Поморяни, Олесько, Щирець, Великі Мости, Глиняни, Добромиль, Комарно, Мостиська, Перемишляни, Рава-Руська, Радехів, Рудки, Сколе, Турка, Угнів, Хирів, Ходорів); 3) дуже малі міські поселення, які розвивалися як містечка протягом XIX – поч. XX ст. (Журавно, Івано-Франкове, Краковець, Магерів, Новий Яричів, Нижанковичі, Куликів, Лопатин, Підкамінь, Розділ); 4) селища міського типу, які сформувалися (трансформувалися) протягом післявоєнного періоду внаслідок розвитку окремих галузей промисловості (насамперед енергетики) і залізничного транспорту (Дашава, Гірник, Добротвір, Жвирка, Красне, Східниця); 5) дуже малі міські поселення, що сформувалися протягом післявоєнного періоду внаслідок прискореного соціального розвитку сіл, виконання ними адміністративних функцій (Пустомити, Бориня, Гніздичів, Дубляни, Верхнє Синьовидне, Меденичі, Нові Стриліща, Підбуж); 6) селища міського

типу і дуже малі міста, які сформувалися (трансформувалися) протягом післявоєнного періоду насамперед завдяки розвитку рекреаційного господарства (Великий Любінь, Моршин, Немирів, Славське, Шкло); 7) селища міського типу, що сформувалися (істотно трансформувалися) внаслідок агломераційного ефекту (Брюховичі, Рудно, Запитів); 8) місто Новий Калинів як приклад міського поселення, утвореного впродовж 1999–2005 років з гарнізонного селища.

Така типізація селищ міського типу є прийнятною і для селищ інших західноукраїнських регіонів, які пройшли подібні етапи еволюції міського розселення, яка, своєю чергою, є у багатьох аспектах характерною і для посткомуністичних держав Центральної Європи. Попри більшість спільних рис щодо формування західноукраїнських регіонів, мережа дуже малих міських поселень Львівської області є в історико-генетичному аспекті порівняно з іншими західноукраїнськими регіонами більш динамічною, що пояснюється дещо вищим рівнем урбанізації та впливу великого міста Львова.

Згідно з проведеним аналізом найчисельнішою у Львівській області є група дуже малих міських поселень, які одержали міські права протягом XV–XVIII ст. і розвивалися як містечка й міста у наступні періоди. Найбільше таких поселень зосереджено в центральній частині області (див.: рис. 2.1). Висока концентрація селищ в одній групі свідчить також про великий ступінь однорідності історико-генетичних чинників у формуванні цієї категорії поселень.

Якісні зміни в розвитку господарства другої половини ХХ ст., зокрема розвиток добувної промисловості та залізничного транспорту, хоча й зумовили появу чи істотну трансформацію групи селищ Львівської області (Дашава, Гірник, Добротвір, Жвирка, Красне, Східниця), все ж не мали визначального значення на формування міських поселень Львівського регіону.

- - сучасні дуже малі міста, які утворилися та функціонували як міські поселення вже у період Київської Русі
- ⊗ - містечка і дуже малі міста, які одержали міські права до середини XVIII ст.
- ⊘ - дуже малі міські поселення, які розвивалися як містечка протягом XIX - поч. XX ст.
- ⊙ - селища міського типу, які сформувалися (трансформувалися) протягом післявоєнного періоду внаслідок розвитку окремих галузей промисловості і залізничного транспорту
- ⊕ - дуже малі міські поселення, що сформувалися протягом післявоєнного періоду внаслідок прискореного соціального розвитку сіл, виконання ними адміністративних функцій
- ⊗ - селища міського типу і дуже малі міські поселення, які сформувалися (трансформувалися) протягом післявоєнного періоду насамперед завдяки розвитку рекреаційного господарства
- ⊕ - селища міського типу, що сформувалися (стотно трансформувалися) внаслідок агломераційного ефекту
- - місто Новий Калинів як приклад міського поселення, утвореного впродовж 1999 - 2005 років з гарнізонного селища

Рис. 2.1. Історико-генетичні типи дуже малих міських поселень Львівської області

Третьою за чисельністю є група дуже малих міських поселень, які одержали міські права у післявоєнний період унаслідок трансформації сільських населених пунктів, головню під дією адміністративного чинника. Відносно незначним у формуванні західноукраїнських селищ є агломераційний ефект (див.: рис. 2.1), що пояснюється незавершеністю процесів урбанізації та індустріалізації в Західній Україні. Більш помітним є лише вплив Львівської агломерації, який у недалекому минулому проявився в утворенні селищ міського типу Брюховичі, Запитів, Рудно, перетворенні села Пустомити спочатку в селище, а потім у місто, а в сучасних умовах – у поширенні міського способу життя та характеру діяльності на підльвівські села. Доволі значний містечкоформуєчий потенціал мала і має і Дрогобицько-Бориславська агломерація, враховуючи, зокрема, значне скупчення в її межах великих сіл. Однак через сукупність низки кризових моментів в економічному розвитку, процеси дальшої урбанізації цієї місцевості значно сповільнилися.

Отже, ретроспективний аналіз засвідчує наявність значного історико-геокультурного потенціалу дуже малих міських поселень Львівської області, який ще недостатньо затребуваний у сучасних соціально-економічних умовах.

2.3. Сучасні суспільно-географічні передумови функціонування селищ міського типу Львівської області

Якщо історико-географічні чинники визначили конфігурацію мережі дуже малих міських поселень, то всі сучасні суспільно-географічні процеси впливають на тенденції й перспективи її розвитку. Серед суспільно-географічних передумов, які позначаються на функціонуванні селищ міського типу і дуже малих міст, необхідно виділити насамперед групу соціальних чинників, які тісно переплітаються з демографічними, еконо-

мічними та політичними (співвідношення сільського і міського населення, зайнятість населення, рівень доходів та ін.). Важливими індикаторами перспектив росту мережі малих міст є динаміка рівня урбанізації, показники природного і механічного руху, рівень економічного, передусім індустріального, розвитку, адже саме піднесення промисловості має найбільше підстав дати нові імпульси в розвитку міських поселень. Хоча, безперечно, й інші галузі господарства (зокрема, рекреація, туризм) можуть прискорити розвиток міст та містечок.

Отже, в цьому контексті Львівська область (60,3 % міського населення) належать до областей з нижчим, ніж у середньому по Україні (68,1 %), рівнем урбанізації, який, проте, є найвищим серед західних областей. У другій половині ХХ ст. в процесі індустріалізації простежувалась стійка тенденція до зростання рівня урбанізації всіх регіонів України. Так, частка міського населення Львівської області за відповідний період зростає з 39 % до 58 %. Впродовж 90-х років минулого століття рівень урбанізації змінювався мало, а з кінця 90-х років навіть навпаки відбувалося незначне його зниження (з 60,8 % до 60,3 %), що загалом пов'язано зі складною трансформаційною економічною кризою. Вважаємо, що об'єктивні тенденції свідчать про пригальмовування урбанізаційних процесів, яке не сприятиме демографічному росту дуже малих міських поселень, і водночас – про наявність значного резерву для дальшої урбанізації, адже, згідно з розрахунками В. О. Джамана, Львівська область займає перше рангове місце за кількістю сільського населення, четверте місце за густотою сільського населення і аж 12 місце за часткою міського населення [17, с. 336].

Негативним чинником розвитку міського розселення Львівської області, як і більшості регіонів України загалом, є несприятлива демографічна ситуація, що виявляється передусім у від'ємному природному прирості, який у 2008 році становив у Львівській області (-2,4 ‰), у 2009 – (-1,1 ‰), незрівноваженості статевій структури населення (на 1000 жінок припадає

лише 896 чоловіків), збереженні високого рівня розлучуваності (5 904 розлучення на 17 657 шлюбів у 2009 році). Але все ж природний приріст у всіх західноукраїнських регіонах є помітно вищим від середніх по Україні значень (-6,4 ‰ у році). Позитивним явищем демографічного розвитку Львівщини, як і деяких інших регіонів, є деяке зростання тут в останні роки народжуваності та незначне зменшення смертності. Разом з тим, у Львівській області залишається від'ємним сальдо міграцій: (-0,3 ‰) у 2008 році і (-0,2 ‰) у 2009 році. Причому по Україні в 2009 році сальдо міграції було загалом додатним (0,3 ‰) [67]. У міських поселеннях Львівської області коефіцієнт народжуваності в 2008–2009 роках був трохи меншим, ніж у сільській місцевості, але значно меншим був і коефіцієнт смертності, тому демографічна ситуація у міському середовищі виглядала дещо кращою. Значення сальдо міграції в міських поселеннях також були більш оптимальними, ніж у сільській місцевості. Але загалом є підстави зробити висновок: далі зростання демографічного потенціалу дуже малих міських поселень завдяки процесам природного руху населення якщо й відбуватиметься (внаслідок деякого покращення показників народжуваності), то мало. Тому основним чинником демографічного зміцнення мережі містечок та дуже малих міст Львівської області, як й інших сусідніх регіонів, має підстави стати активізація процесів урбанізації. Для цього тут є значні резерви, адже у західноукраїнських регіонах є не лише найвища частка сільського населення, але й найвища його густота (майже удвічі вища, ніж у середньому по Україні), засвідчуючи помітне перенаселення сільської місцевості в деяких частинах цих регіонів.

Зростання рівня урбанізації міг би забезпечити насамперед прискорений розвиток промисловості, будівництва, транспорту, однак у цьому контексті економічна ситуація залишається малосприятливою. Про це свідчить низка соціально-економічних показників. Зокрема, у структурі господарства регіону

частка промисловості стабільно зменшується. Так, якщо у 2000 році на промисловість припадало 21,0 % зайнятого населення, то у 2010 році – лише 15,5 % [40]. У розрізі валової доданої вартості частка промисловості у 2001 році становила 21,8 %, а у 2009 – зменшилася до 19,0 % [40]. Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу в Львівській області на 2009 рік становив 14 093 грн, що є значно нижчим середніх по державі значень (19 832 грн) [40]. Серед регіонів України, не враховуючи міста Київ і Севастополь, Львівська область знаходиться за цим показником лише на 11 місці. Впродовж 90-х років минулого століття спад обсягів промислового виробництва на Львівщині був найбільшим по Україні (на 73 %, при середньому по Україні рівні 48 %). Зросли диспропорції і у галузевій структурі економіки. Особливо негативні наслідки мало зменшення частки наукомістких виробництв. Так, частка машинобудування у 2010 році становила у структурі реалізованої промислової продукції Львівщини лише 11,7 %, що менше, ніж у середньому по Україні і значно менше, ніж у сусідніх європейських державах. Динаміка зростання промислового виробництва на початку XXI ст. не мала стійкого характеру: періоди прискороного зростання (2006–2007) чергувалися зі стагнацією (2005–2006) і навіть спадом виробництва, зокрема, у 2009 році, з огляду на світову економічну кризу. Тому Львівський регіон за обсягами промислового виробництва так ще і не вийшов на рівень 1990 року. Такі негативні моменти індустріального розвитку регіону зумовлені як об'єктивними обставинами економічної трансформації, так і провалами регіонального управління впродовж 90-х років XX ст. – поч. XXI ст. Непідготовленість регіональних управлінських еліт також проявилася і проявляється по сьогодні у відсутності бачення стратегії економічного розвитку Львівщини, окремими прикладами чого є тотальне недооцінення значення великої промисловості (мовляв, ми зразу перескочимо у «постіндустріальне» суспільство) й ілюзорні сподівання на те, що економіку регіону «витягне туризм та малий бізнес». Але

замість «постіндустріальних» ілюзій реальною стала помітна деіндустріалізація, яка суттєво знизила не лише сукупний економічний потенціал регіону, але і його геополітичні позиції в масштабах усієї України та можливості впливати на загальнодержавну політику в соціально-культурній сфері.

Розвиток дуже малих міських поселень, більшість з яких безпосередньо наближені до сільської місцевості, суттєво залежить і від стану в сільському господарстві регіону, адже, незважаючи на статус міських поселень, значна частина населення селищ є залученою до сільськогосподарського виробництва. Однак, як вважають В. Б. Прокопишак та С. М. Колач, «... особливість ситуації, яка склалась у сільськогосподарському виробництві Львівщини, полягає у тому, що 84,2 % валової продукції сільського господарства виробляють господарства населення, які характеризуються низьким рівнем продуктивності праці та технологічною відсталістю» [80, с. 360]. Окрім того, «... значна частина сільськогосподарських підприємств перебуває на межі банкрутства, а в інших спостерігається щорічне скорочення виробництва сільськогосподарської продукції» [80, с. 361]. І все ж, незважаючи на такі негативні тенденції, Львівська область зберігає значний сільськогосподарський потенціал, а безпосередня близькість до сільської місцевості створює для дуже малих міських поселень сприятливі передумови для того, щоб стати центрами переробки сільськогосподарської продукції.

Несприятливість економічного становища відображають й порівняно незначні обсяги надходження інвестицій: за темпами їхнього залучення Львівська область у 2010 році займала лише 12 місце в Україні [52]. Значно нижчими від середньоукраїнських значень були в регіоні й обсяги зовнішнього інвестування на одну особу (503,7 і 978,5 дол. США відповідно). Причому, починаючи з 2008 року, спостерігається тенденція до щорічного зниження обсягів зовнішніх інвестицій. Негативним чинником є і те, що лєвова частка інвестицій надходить у обласний центр, водночас малі міські поселення, як засвідчують

дослідження С. Л. Шульц, І. З. Сторонянської, М. В. Максимчука, відчувають особливо гострий інвестиційний дефіцит [108, с. 51]. Не було реалізовано в області і великих інвестиційних проектів, які могли б привести до створення нових поселень або суттєвого зміцнення економічної бази наявних. Це стосується і транспортних мереж, якість яких не покращалася фактично у жодному аспекті, зокрема, так і не було побудовано жодного автобану, докорінно модернізовано рухомий склад залізничного транспорту.

Ще однією негативною рисою економічного розвитку Львівської області є збереження, а за деякими показниками, – і поглиблення внутрішньорегіональних економічних диспропорцій, які проявляються у тому, що лівова частка всього регіонального продукту виробляється у м. Львові, а також у містах Дрогобичі, Стрию, Червонограді, водночас більшості сільських районів притаманні всі риси депресивності. Про це свідчить, зокрема, і той факт, що в обласному центрі, який зосереджує близько 30 % населення регіону, сконцентровано близько 50 % усіх найманих працівників, а ще майже 10 % у містах Дрогобичі, Стрию, Червонограді.

В економічному розвитку Львівської області, як і в інших регіонах України, можна виділити й окремі позитиви – зрушення в розвитку малого бізнесу та сфери послуг (зростання активності в галузі туризму та в готельному господарстві), для багатьох підприємств якої оптимальним є розміщення саме у малих міських поселеннях. Так, у 2010 році Львівщина займала перше місце в Україні за кількістю готельних закладів, друге – за кількістю санаторіїв [19]. Другим у рейтингу був регіон і за кількістю обслужених готелями та санаторіями клієнтів. До того ж і загалом у територіальній структурі сфери послуг актуальною для розвитку селищ є тенденція до винесення деяких закладів у передмістя великих міст, а ще й у прилеглі до великих міст поселення. Для розвитку селищ, які безпосередньо наближені до сільської місцевості, позитивне значення має і

зростання виробництва (у 2010 році – на понад 10 %) у харчовій промисловості, яка у структурі промисловості Львівської області займає перше місце (26,4 %) [40].

Через провали в економіці несприятливою для дуже малих міських поселень є і соціально-географічна ситуація в регіоні, характерною особливістю якої є високий рівень безробіття (у 2010 році 7,8 % за даними МОП), тривалі трудові поїздки населення за кордон, високий відсоток дуже низьких доходів населення. Рівень зайнятості працездатного населення у віці 15–70 років у 2010 році становив лише 64,1 %, що менше середньоукраїнського значення – 65,6 %. За розміром середньомісячної зарплати в економіці Львівська область у 2010 році перебувала на 12 місці серед регіонів України, не включаючи Київ і Севастополь. Водночас збереження невисокої купівельної спроможності населення обмежує і торгівельні зв'язки між поселеннями. Деяке позитивне значення для формування соціальних, у тому числі й міжпоселенських зв'язків, має на Львівщині, як і у всіх галицьких регіонах, поживлення релігійного життя. Попри багато суперечностей та негативів, розширення системи закладів освіти, поява шкіл нового типу також може бути використана для забезпечення містечками та дуже малими містами освітніх потреб сільської місцевості.

Серед екістично-географічних передумов, які можуть тією чи іншою мірою характеризувати стан та суспільно-географічні перспективи функціонування дуже малих міських поселень, є історія та регіональні відмінності заселення території, густина населення загалом, сільського та міського зокрема, а також густина та людність сільських поселень. У цьому аспекті Львівська область належить до одного з найбільш давньозаселених регіонів України з високою густрою населення (116,8 осіб на км², друге місце у загальнодержавному рейтингу, після Донецької області) та, як уже зазначалося, високою густрою сільського населення (45,9 осіб на км²), яка майже удвічі є вищою від середньої по Україні. За густрою сільських поселень (85,0 поселень / тис. км²)

Львівська область займає перше в Україні місце. Цей показник у регіоні є в 1,8 раза вищим, ніж у середньому по Україні (47,8 поселень / тис. км²), що є позитивною передумовою для функціонування містечок та дуже малих міст, адже саме поселення цієї категорії мають підстави стати опорними центрами у забезпеченні різних аспектів життєдіяльності сільського населення. Через різну середню щільність сільських поселень найбільша густина сільських поселень не тотожна густоті сільського населення. Зокрема, найвищі значення густоти сільських поселень характерні для Мостиського та Жовківського районів, де в структурі сільського розселення найбільша частка малих сіл.

Внутрішньорегіональна диференціація за густиною населення є порівняно невеликою: найбільше її послаблення характерне для гірських районів (Сколівського й Турківського), а також частково і для західного Перемишлянського та північних Бродівського і Радехівського, найвищі значення цього показника характерні для підльвівських районів, насамперед Пустомитівського.

Отже, соціально-економічна ситуація, що склалася на початку ХХ ст. в Україні загалом та Львівській області зокрема, ще мало сприяє появі точок росту економічної бази міських поселень, у т. ч. й дуже малих. Зміцненню мережі містечок і дуже малих міст можуть перешкодити і деякі суб'єктивні соціально-політичні чинники. Це насамперед стосується намагання різних політичних сил так реформувати адміністративно-територіальний устрій України [127], щоб через укрупнення адміністративно-територіальних одиниць, зокрема об'єднання областей, ще більше перемістити вагу економічного і соціально-політичного життя в державі до кількох найбільших центрів, що значно розширить площі периферійних територій, погіршить їхнє соціально-економічне становище, загрожуючи поглибленню депресивності малих міських поселень.

3.1. Місце дуже малих міських поселень Львівської області в загальнонаціональних та регіональних екстично-географічних співвідношеннях

Україна належить до давньозаселених країн Європи, системи розселення яких мають усталені структурні співвідношення. Характерною рисою розміщення населених пунктів України є також і збереження помітних регіональних відмінностей, що зумовлено як характером соціально-економічної освоєності, так і перебуванням окремих частин її території в складі різних держав, особливо, впродовж XV–XIX ст., коли в розселенні населення відбувалися інтенсивні процеси формування та трансформації, які своєрідно накладалися на каркаси розселення тодішніх країн. Так, особливості географії поселень Донеччини найбільше визначив індустріальний чинник, Півдня України – відносно пізніе (починаючи з кінця XVIII ст.) масове заселення через тривале перебування регіону в складі Османської імперії та її васалів. Особливістю розселення західних областей, які довго були в складі Речі Посполитої та Австрійської імперії, є помітний вплив поселенських процесів, характерних для центральноєвропейських держав. Як свідчать дослідження В. О. Джамана, «... особливістю міського розселення західно-українського регіону є переважаєння малих міст (87,3 %), значна частина яких не відповідає сьгоднішнім критеріям визнання

статусу міста» [17, с. 181], що якраз характерно для централь-ноєвропейських екістично-структурних реалій.

Однак, незважаючи на помітні макрорегіональні відмінності, єдина система адміністративно-територіальних та економічних відносин у часи УРСР забезпечила, починаючи з Другої світової війни, і поступове вирівнювання регіональних ієрархічних структур системи розселення України. Цей процес продовжився і в незалежній Україні. На сьогодні основу ієрархічної структури розселення України становить 459 міст (4 міста-мільйонери, 4 дуже великі міста (від 500 тис. до 1 млн осіб), 36 великих міст (від 100 тис. до 500 тис. осіб), 46 середніх міст (від 50 до 100 тис. осіб), 275 малих міст (від 10 до 50 тис. осіб) і 95 дуже малих міст (до 10 тис. осіб), а також 885 різних за людністю селищ та 28 457 сіл [67]. Попри спільність багатьох екістично-географічних параметрів, розподіл усіх населених пунктів, у т. ч. й селищ міського типу та дуже малих міст, за регіонами є досить диференційованим. Це проявляється і в густоті дуже малих міських поселень, яка залежить від різних чинників – рівнів урбанізованості й індустріального розвитку, густоти населення загалом, характеру заселення і соціально-економічної освоєності.

Розглянемо загальні особливості поширення за регіонами України селищ міського типу (містечок). Високою густотою цих поселень виділяється насамперед Донеччина (Донецька та Луганська області), де і розміщена найбільша кількість селищ: 131 у Донецькій області (15 % від їхньої загальної кількості) і 109 – у Луганській (2 %). Тобто саме у Донецькому макрорегіональному регіоні зосереджено більше чверті усіх селищ міського типу України, що пов'язано передусім з особливостями формування поселенської мережі в процесі концентрованого промислового розвитку. Значним є поширення селищ міського типу і в АР Крим, де суттєве значення мало утворення приморських селищ унаслідок розвитку рекреаційного господарства, та у Харківській області, де особливо помітним є агло-

мераційний вплив дуже великого міста. Певний зв'язок (хоча й не тісний) простежується між густотою селищ та часткою міського населення (коефіцієнт кореляції становить 0,56). Ще більшою мірою густота селищ міського типу детермінована густотою населення загалом (значення коефіцієнта кореляції дорівнює 0,69).

У загальнодержавному контексті густота селищ у галицьких регіонах (1,51 селищ на тис. км²) є децю вищою середнього по Україні значення (1,47) (див.: табл. 3.1). Якщо високу густоту селищ міського типу Донеччини пояснюють високим рівнем індустріального розвитку та урбанізованості, які неухильно вели до формування спочатку робітничих селищ, а потім і селищ міського типу та міст, то порівняно висока густота селищ галицьких областей залежить від історико-географічних передумов (давність заселення, інтенсивність іноетнічної колонізації впродовж середніх віків, осередками якої стали саме містечка, широкий розвиток тогочасних ремесел і торгівлі, поширення магдебурзького права та ін.). Тобто в формуванні густоти селищ рівень урбанізованості не завжди є визначальним, оскільки, наприклад, частка міського населення Івано-Франківської області є меншою ніж у середньому по Україні, а густота селищ – вищою.

Окрім Донеччини, АР Крим, Закарпатської, Івано-Франківської та Харківської областей, на більшій частині території України густота селищ є меншою, ніж у середньому по державі (див.: рис. 3.1). Найменша густота поселень цієї категорії характерна для Миколаївської, Полтавської та Черкаської областей.

Густоті селищ міського типу не завжди відповідає рівень демографічної ваги селищних мереж (див.: табл. 3.1), значення якого залежать не лише від кількості і параметрів селищ, але і від густоти усього населення. Тому, наприклад, у Донецькій області попри дуже високу густоту селищ значення цього показника є лише трохи вищим середньоукраїнських значень. Водночас особливо висока демографічна значущість

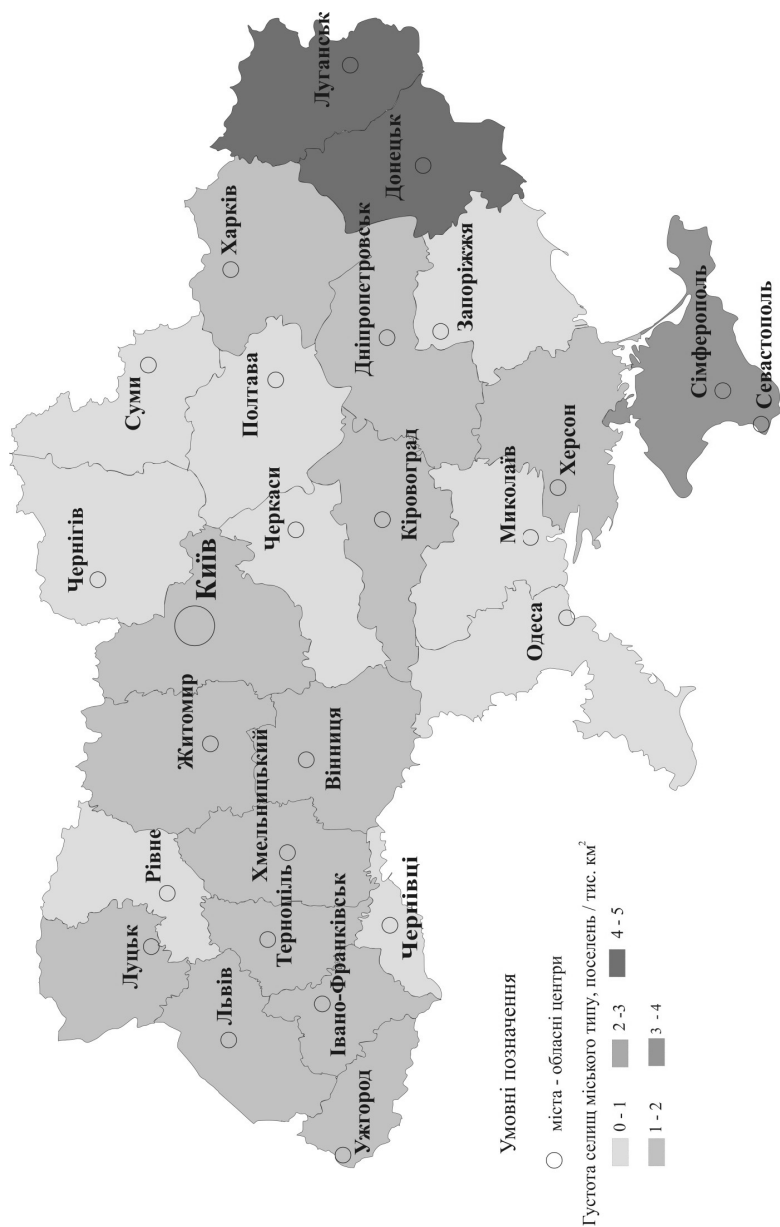

Рис. 3.1. Густина селищ міського типу за регіонами України

Таблиця 3. 1

Регіональні відмінності поширення в Україні селищ міського типу та дуже малих міст

Україна, регіони	Кількість смт	Густина смт (кількість на тис. км ²)	Середня людність смт, тис. осіб	Частка населення смт у міському населенні, %	Кількість дуже малих міст	Густина дуже малих міст (кількість на тис. км ²)	Частка населення дуже малих міст у міському населенні, %	Частка населення усіх дуже малих міських поселень у міському населенні, %	Рівень демографічної ваги мережі, %	Рівень демографічної ваги мережі дуже малих міст, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Україна	885	1,47	5,1	13,2	95	0,16	2,4	15,6	8,4	1,4
АР Крим	56	2,15	5,4	16,2	2	0,08	1,9	18,1	13,4	0,9
Вінницька	29	1,09	5,7	19,1	2	0,08	2,3	21,4	8,3	1,1
Волинська	22	1,09	4,6	18,0	3	0,15	3,0	21,0	9,8	1,0
Дніпропетровська	46	1,44	5,2	8,6	-	-	-	8,6	6,4	0
Донецька	131	4,94	3,9	10,6	5	0,19	1,0	11,6	9,3	0,8
Житомирська	43	1,44	4,3	24,0	1	0,03	1,6	25,6	11,9	0,7
Закарпатська	19	1,48	6,2	29,3	4	0,31	9,8	39,1	9,5	2,8
Запорізька	23	0,85	5,9	8,3	1	0,04	0,6	8,9	6,3	0,5
Івано-Франківська	24	1,73	5,0	19,8	7	0,50	12,0	31,8	7,7	4,2

Закінчення табл. 3.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Київська	30	1,07	7,8	22,3	3	0,10	0,9	23,2	11,5	0,5
Кіровоградська	26	1,06	6,1	20,7	2	0,08	3,2	23,9	13,1	1,4
Луганська	109	4,08	4,1	18,0	7	0,26	2,9	20,9	15,4	2,0
Львівська	34	1,38	3,6	7,5	22	1,01	9,2	16,7	4,4	5,1
Миколаївська	17	0,69	6,2	13,9	-	-	-	13,9	7,4	0
Одеська	33	0,99	5,9	11,2	4	0,12	2,5	13,7	6,4	1,5
Полтавська	21	0,73	6,2	12,6	1	0,03	1,1	13,7	7,3	0,6
Рівненська	16	0,80	6,0	18,1	2	0,10	3,6	21,7	7,08	1,4
Сумська	20	0,84	4,9	10,6	4	0,17	4,2	14,8	6,9	2,5
Тернопільська	17	1,23	4,7	17,8	10	0,72	16,2	34,0	6,5	6,0
Харківська	61	1,94	6,7	16,3	2	0,06	0,9	17,2	13,1	0,6
Херсонська	30	1,05	6,5	24,5	-	-	-	24,5	15,9	0
Хмельницька	24	1,17	4,4	13,7	-	-	-	13,7	6,7	0
Черкаська	15	0,72	5,2	9,3	2	0,10	2,9	12,2	5,0	1,5
Чернівецька	8	0,99	6,8	15,2	8	0,99	16,3	31,5	5,3	6,0
Чернігівська	30	0,94	4,4	17,6	3	0,09	3,0	20,6	10,1	1,6

селищ міського типу проявляється в Херсонській та Луганській областях, дещо менша – в АР Крим, Кіровоградському й Харківському регіонах.

Ще одна особливість розміщення селищ міського типу полягає в тому, що в індустріальних регіонах майже четверта їхня частина підпорядкована міськрадам, засвідчуючи великий вплив процесів формування промислових агломерацій на утворення цієї категорії поселень. Водночас у Львівській області до складу міськрад належить лише чотири селища з 34-х (Брюховичі, Рудно, Східниця, Гірник). Отже, у Львівській області, як і в інших західноукраїнських областях, така тенденція є менш вираженою, а характерною є наявність значної кількості історичних дуже малих міських поселень.

Лише частково відповідає густоті селищ частка цієї категорії поселень у міському населенні, що пов'язано з різним рівнем урбанізованості регіонів і розвитком міст. Так, найбільша частка селищного населення в структурі міського населення характерна для найменш урбанізованої Закарпатської області, хоча густина селищ у цьому регіоні є приблизно на середньодержавному рівні. Водночас через високий рівень урбанізованості Донецької області частка селищного населення в міському населенні цього регіону є меншою, ніж у середньому по Україні, незважаючи на те, що саме цей регіон відзначається найвищою густиною селищ. Разом з Закарпатською областю групу регіонів з високою часткою селищного населення в структурі міського населення формують Херсонська, Житомирська, Кіровоградська області, де розвиток мережі міст є порівняно нижчим за середньоукраїнські показники. *Попри значну кількість селищ міського типу найменша частка селищного населення в усьому міському середовищі, а також і найнижчий рівень демогеографічної ваги селищної мережі характерні саме для Львівської області, що пояснюється невеликою тут середньою людністю селищ та значною кількістю міст.* Водночас наявність великих та дуже великих міст зумовлює невисокий рівень демогеографічної

ваги селищного населення й у Дніпропетровській, Запорізькій та Одеській областях.

Загальна кількість дуже малих міст в Україні (95 поселень) є у понад дев'ять разів меншою, ніж селищ, і відповідно їхнє розміщення не має повсюдного поширення за регіонами держави. Це наслідок різних передумов, але насамперед – регуляторної дії нормативних документів, згідно з якими для надання статусу міста людність поселення не має бути меншою 10 тис. осіб. Незважаючи на ці обмеження, у більшості регіонів України такі міста все ж є. Виняток становлять Дніпропетровська, Миколаївська, Херсонська та Хмельницька області, де дуже малих міст зовсім немає. Разом з тим, у Чернівецькій та Тернопільській областях саме дуже малі міста становлять основу міського розселення регіонів, а у Львівській області їхнє число (22 поселення) дорівнює половині всіх міст. Львівська область зосереджує понад 23 % всіх дуже малих міст України, у т. ч. 40 % всіх дуже малих міст людністю до 5 тис. осіб і 19 % усіх дуже малих міст України людністю від 5 до 10 тис. осіб. Для порівняння: частка Львівської області у площі України становить 3,6 %, а у кількості населення – 5,5 %. Ще у двох західноукраїнських регіонах, Івано-Франківській та Закарпатській областях, кількість дуже малих міст перевищує третину від усіх поселень цієї категорії. Відповідно і густина дуже малих міст є найвищою у Львівській, Чернівецькій, Тернопільській та Івано-Франківській областях (див.: табл. 3.1). Унаслідок цього сім областей Західної України зосереджують 55 дуже малих міст (59 % від їхньої загальної кількості). Частка населення дуже малих міст у структурі населення цих регіонів коливається від 9,2 % у Львівській області до 16,3 % – у Чернівецькій. Особливу роль дуже малих міст Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської та Чернівецької областей у розселенні населення цих регіонів засвідчує і показник рівня їхньої демогеографічної ваги (див.: табл. 3.1). Причому в Чернівецькій та Львівській областях рівень демогеографічної ваги дуже малих міст є вищим, ніж відповідний показник щодо селищ міського типу.

Отже, в контексті загальноукраїнських екістичних співвідношень Львівська область виділяється найбільшою кількістю дуже малих міст (22) і найвищою їхньою густотою. Кількість населення всіх дуже малих міст становить 130,3 тис. осіб (9,2 % від сього міського населення регіону). Тут знаходиться і найменше місто України – Угнів (1,0 тис. осіб на поч. 2011 року). *Широке поширення дуже малих міст у західноукраїнських регіонах має стійкий традиційний характер*, а тому навіть у радянські часи вважалось недоцільним переносити на міські поселення цих регіонів офіційні нормативні критерії (щодо людності, зайнятості та ін.). Такі особливості міського розселення західних областей України слід урахувати і вже в нових українських законах для того, щоб не спричинити зниження міського статусу цілої низки поселень.

За межами Західної України депо вищою, ніж у середньому по Україні, густотою дуже малих міст відзначається Донецька, Луганська, Сумська та Одеська області (див.: рис. 3.2). На відміну від історично зумовлених західноукраїнських дуже малих міст, наявність відповідних населених пунктів у промислових східних регіонах часто є наслідком критичного зниження людності більших міських поселень через депресивний економічний характер. З огляду на невисоку густоту дуже малих міст центральної, східної та південної частин України, їхня частка в структурі всього міського населення тут не перевищує 4,5 %.

Табличні дані щодо невисокої питомої ваги селищ міського типу та дуже малих міст у структурі міського населення (див.: табл. 3.1) аж ніяк не свідчать про невелику суспільно-географічну роль цих поселень, оскільки основне їхнє функціональне значення полягає у виконанні важливих соціальних функцій у системах розселення, передусім щодо обслуговування сільської місцевості і зміцнення мережі сільських поселень.

Перспективи розвитку мережі дуже малих міських поселень визначають за тенденціями зміни їхньої кількості, які і загалом по Україні, і за окремими регіонами, є досить дина-

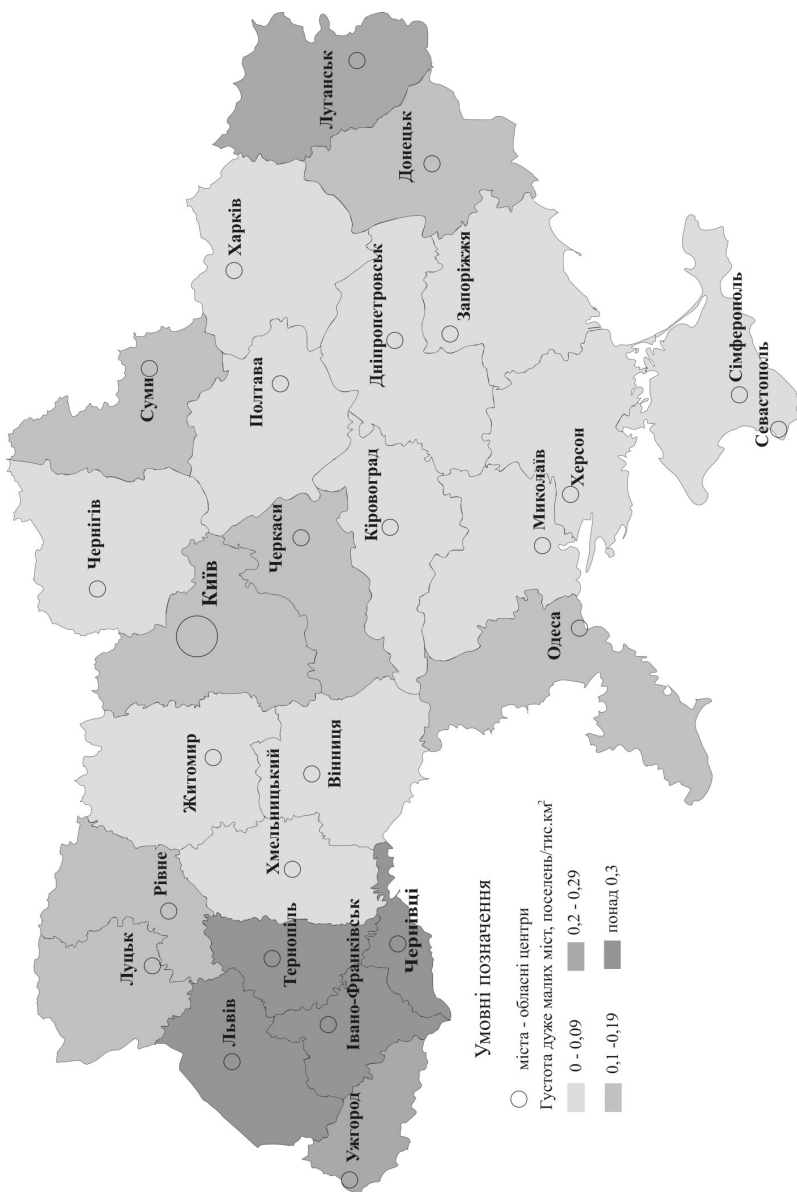

Рис. 3.2. Густина дуже малих міст за регіонами України

мічними, оскільки селища міського типу через різні причини можуть поповнити як категорію міст, так і категорію сіл, а до категорії дуже малих міст можуть потрапити міста наступних за людністю груп унаслідок негативних соціально-демографічних тенденцій та окремі селища в процесі адміністративно-територіальних перетворень. Згідно з дослідженнями А. І. Доценка, «... у 70-х роках приріст селищної мережі України становив 44 поселення, у 80-х роках – у 2,5 раза зменшився, що зумовлене значним зниженням темпів та масштабів нового промислового і транспортного будівництва. У 90-х роках спостерігався зворотний процес – згортання селищної мережі через масове закриття шахт і заводів» [36, с. 118]. Зокрема, лише з 1993 по 2010 рік (див.: табл. 3.2) кількість селищ в Україні зменшилася на 29 поселень (на 3,2 %). У Львівській області – лише на одне поселення: селище Моршин у 1996 році стало містом. Водночас, наприклад, у Закарпатській області статус восьми селищ (Колочава, Майдан, Ільниця, Довге, Тур’ї Ремети, Поляна, Нижні Ворота, Богдан) було знижено до рівня сіл, а селище Перечин у 2004 році одержало міські права. Отже, з огляду на перехід селищ як у категорію сіл, так і категорію міст з 1990 року визначальною стала тенденція до їхнього зменшення: у 1990 році було 927 селищ, 1995 році – 909, 2000 році – 894, 2005 році – 886 селищ. Декілька селищ було приєднано до міст, що також призвело до зменшення селищної мережі.

Ще більш динамічно, але у напрямку до збільшення, змінювалося протягом 1993–2010 років число дуже малих міст. Якщо по Україні загалом їхня кількість зросла на 76 %, то в деяких регіонах (АР Крим, Чернігівській, Черкаській, Одеській, Київській та Закарпатській областях) у два і більше разів. Отже, число дуже малих міст упродовж 90-х років та на початку ХХ ст. змінювалося більш динамічно, ніж селищ, що пов’язано як зі зниженням їхнього демографічного потенціалу в кризових умовах, так і з певною суб’єктивністю в адміністративно-територіальних перетвореннях, часто спричиненою діями

Таблиця 3.2
Порівняльні дані щодо стабільності кількості селищ та міст упродовж 1993–2010 років, за регіонами

Україна, автономія, області	Кількість, смт		Кількість дуже малих міст		Коефіцієнт кількісної мінливості дуже малих міст, %	Коефіцієнт кількісної мінливості селищ, %	Коефіцієнт кількісної мінливості дуже малих міст, %
	1993	2010	1993	2010			
1	2	3	4	5	6	7	7
Україна	915	885	54	95	-3,3		76
АР Крим	54	56	0	2	3,7		200
Вінницька	30	29	1	2	3,3		100
Волинська	22	22	3	3	0		0
Дніпропетровська	54	46	-	-	-14,8		0
Донецька	133	131	2	5	-1,5		150
Житомирська	46	43	0	1	-6,5		100
Закарпатська	25	19	0	4	-24,0		400
Запорізька	23	23	1	1	0		0
Івано-Франківська	25	24	5	7	-4,0		40
Київська	31	30	-	3	-3,2		300
Кіровоградська	26	26	1	2	0		100

Закінчення табл. 3.2

1	2	3	4	5	6	7
Луганська	109	109	3	7	0	133
Львівська	35	34	20	22	2,9	10
Миколаївська	20	17	-	-	-15,0	0
Одеська	33	33	-	4	0	400
Полтавська	21	21	-	1	0	100
Рівненська	17	16	1	2	-5,9	33
Сумська	20	20	3	4	0	100
Тернопільська	19	17	7	10	-10,5	43
Харківська	62	61	1	2	-1,6	100
Херсонська	30	30	-	-	0	0
Хмельницька	24	24	-	--	0	0
Черкаська	15	15	-	2	0	200
Чернівецька	9	8	5	8	-11,1	60
Чернігівська	31	30	1	3	-3,2	200

лобістських бізнесово-фінансових груп. У найближчі роки, з огляду на тривалість тенденцій депопуляції населення в Україні та застій в економічному розвитку віддалених поселень, можна прогнозувати і збереження демографічних та соціально-економічних підстав до зменшення кількості селищ і зростання кількості дуже малих міст.

Становлення, розвиток та функціонування мережі дуже малих міських поселень Львівської області безпосередньо визначають за основними структурними співвідношеннями в системі розселення регіону, яка формується одним дуже великим містом Львів (734 тис. мешканців у 2010 році, сьоме місце у рейтингу найбільших міст України), трьома середніми містами (Дрогобич (78,1 тис. осіб), Червоноград (68,5 тис. осіб), Стрий (60,4 тис. осіб), 18 малими містами, людністю від 10 до 50 тис. осіб (Броди, Городок, Жидачів, Жовква, Дубляни, Золочів, Кам'янка-Бузька, Миколаїв, Сокаль, Яворів, Новояворівськ, Винники, Борислав, Стебник, Новий Розділ, Самбір, Трускавець, Соснівка) і, як уже зазначалося, 22 дуже малими містами, людністю до 10 тис. осіб, 34 селищами та 1 850 селами [69]. Незважаючи на відносно невелику частку міського населення (60,7 %), особливістю Львівської області є одна з найвищих в Україні (близько двох міст на одну тис. км²) густина міст. Позитивним чинником у функціонуванні обласної системи розселення є розміщення найбільшого за людністю міста близько до геометричного центру області. Середні міста є важливими центрами міжрайонного значення в північній (Червоноград) і південній частинах області (Дрогобич і Стрий). Разом з містом Львовом вони утворюють основну вісь з півночі на південь, яка визначає зв'язки і співвідношення в обласній системі розселення.

З огляду на взаєморозміщення міських поселень, їхні історико-географічні особливості та взаємозв'язки, а також з урахуванням поширення міських агломерацій, у межах Львівської області помітно виділяються чотири смуги (райони) розселення (північномалополіська, центральна, передгірська та гірська)

(див.: рис.3.1), які є своєрідними ареалами територіального скупчення міст, селищ і сіл, виділяючись однорідністю і щодо заселення, і щодо розміщення. В структурі поселенських смуг можна виділити центральну вісь розселення, або функціональне ядро, яке формують найбільші поліфункціональні центри чи агломерації. Наявність таких внутрішньорегіональних відмінностей у Львівській області має об'єктивний характер і зумовлена історією заселення, впливом природних умов (басейнів рік, особливо Дністра та Західного Бугу, рельєфу, насамперед Карпат).

Ядром центрального району розселення є моноцентрична Львівська міська агломерація, сформована внаслідок потужного соціально-економічного росту міста Львів. У структурі агломерації важливу роль виконують міста Винники, Городок, Дубляни, Пустомити, селища Брюховичі, Рудно, Івано-Франкове, Куликів, Запитів. І хоча насправді поселенські смуги не завжди збігаються з межами адміністративних районів, до ядра центрального поселенського району тяжіють більшість міст та селищ Буського, Городоцького, Жовківського, Золочівського, Кам'янка-Буського, Перемишлянського, Пустомитівського та Яворівського районів. У Львівській міській агломерації зосереджено близько 20 % міських поселень області і близько 60 % міського населення, що разом з особливостями розміщення засвідчує її центрально-організуючу роль у функціонуванні Львівської обласної системи розселення.

Міські поселення передгірської частини Львівської області, які формують окрему поселенську смугу, тісно пов'язані між собою і функціонально, і комунікаційно. Зміцненню взаємозв'язків між поселеннями сприяло їхнє розміщення в Передкарпатті, економічна історія, а також низка суспільно-географічних чинників, зокрема наявність в довоєнні і повоєнні роки (1939–1959) Дрогобицької області. Ядром передгірської смуги розселення є міста Дрогобич, Борислав, Стебник, Трускавець та селища Меденичі, Підбуж, а також міста міжрайон-

Рис. 3.3. Смуги розселення населення Львівської області

ного значення – Самбір і Стрий. З'єднувальною ланкою є вісь Стрий – Дрогобич – Самбір. До основних центрів розселення цієї смуги тяжіють і населені пункти гірської смуги розселення (головно це Турківський і Сколівський райони, а також селище Східниця Бориславської міськради), яка виділяється дещо пізнішим суцільним заселенням та деякими іншими структурними параметрами, зокрема порівняно меншою густотою населення та густотою поселень. Гірська смуга розселення є внутрішньо слабпов'язаною, тому в контексті ієрархічної підпорядкованості гірські поселення Львівщини відносять до Самбірської, Стрийської та Дрогобицької міжрайонних систем розселення.

Зважаючи на більшу віддаленість від Львова та низку спільних історико-географічних передумов, своїми особливостями виділяється і північномалополіська поселенська смуга, основу якої становлять поселення Бродівського, Сокальського і Радехівського районів, включаючи ще малосформовану Червоноградсько-Сокальську міську агломерацію, до якої також тяжіють селище Добротвір Кам'яно-Бузького району, а ще деякі міські поселення південної частини Волинської області. Консолідуючим центром цієї смуги розселення є місто Червоноград – найбільший центр вугільної промисловості Львівсько-Волинського кам'яновугільного басейну. З огляду на особливості свого розміщення, спад вуглевидобування, появу нових виробництв, Червоноград все більше виявляє риси поліфункціонального міста.

3.2. Людність, розміщення та демогеографічна вага дуже малих міських поселень Львівської області

Базовим показником, за яким визначають рівень розвитку та суспільно-географічні можливості поселень, є їхня людність (кількість населення), що формується тривалими процесами відтворення та міграційного приросту. Водночас людність є не

лише результатом попередніх та сучасних демографічних процесів, але й активним чинником, який впливає на формування всіх соціально-економічних параметрів міських поселень, а також і їхню планувальну структуру та інфраструктуру. Середня людність поселень певної категорії за регіонами є однією з основних характеристик регіональних мереж розселення.

Розглянемо насамперед загальні особливості людності селищ (містечок) Львівської області, класифікуючи за цим показником та порівнюючи одержані результати у загальнонаціональному та міжрегіональному вимірах. Отже, поставивши селища міського типу Львівської області у ряд зростання за людністю, а також урахувавши людність селищ інших регіонів України [53, с. 12–15] та виділяючи наявні скупчення та лінії розриву, можна виділити сім груп поселень цієї категорії: дуже малі (менше 1,7 тис. осіб), малі (1,8–3,1 тис. осіб), середні (3,2–5,0 тис. осіб), вище середніх (5,1–7,0 тис. осіб), великі (7,1–9,0 тис. осіб), дуже великі (понад 9,1 тис. осіб), надвеликі (понад 15,0 тис. осіб) (див.: табл. 3.3). Як видно з таблиці, найбільше в Львівській області малих та середніх за людністю селищ. По Україні загалом селища людністю менше трьох тисяч осіб також становлять 41,5 % від усієї кількості поселень цієї категорії.

Особливістю людності селищ міського типу Львівської області, порівняно з іншими регіонами, є відносно невелике відхилення між людністю найбільшого та найменшого селища (у 7,2 раза), тоді як, наприклад, у сусідній – Івано-Франківській – області цей показник є дещо більшим (8,9 раза), а в деяких регіонах України перевищує кілька десятків разів (наприклад, людність селища Ківшарівка Харківської області є більшою від селища Бірки цього регіону у 30 разів). Великий розмах розсіяння за людністю селищ характерний і для АР Крим, Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Київської, Луганської областей. Порівняно невеликі відхилення у кількості населення селищ міського типу Львівської області є наслідком того, що у Львівській області немає великих (7,1–9,0 тис. осіб), дуже

великих (9,1–15,0 тис. осіб), а тим більше, надвеликих (понад 15 тис. осіб) селищ, і лише одне селище з кількістю населення менше однієї тисячі осіб. Для порівняння: в Івано-Франківській області два селища (Деятин, Ланчин) можна віднести до великих, а одне (Перегінське) до дуже великих [17].

Середня людність селищ Львівської області (3,6 тис. осіб) є найменшою в Україні помітно меншою, ніж в середньому по Україні (5,1 тис. осіб) навіть у споріднених за структурою розселення західноукраїнських регіонах (середня людність селищ у Волинській області становить 4,6 тис. осіб, Закарпатській – 6,2 тис. осіб, Івано-Франківській – 5,0 тис. осіб, Рівненській – 6,0 тис. осіб, Тернопільській – 4,7 тис. осіб, Чернівецькій 6,8 тис. осіб). Отже, селищна мережа Львівщини має загалом дрібнопоселенський характер. Це зумовлено, знову ж таки, переважно історико-географічними особливостями. Роль інших чинників порівняно невелика. Так, зв'язок між часткою населення селищ міського типу в усьому міському населенні та середньою людністю селищ за регіонами є незначним (коефіцієнт кореляції 0,31).

Розподіл населення за групами селищ також розкриває деякі тенденції. Так, незважаючи на те, що у Львівській області найбільше малих селищ (12), найвища частка селищного населення все ж розміщена у семи селищах з вищесередніми значеннями людності (37,9 %). Шість дуже малих селищ зосереджують лише 6,8 % селищного населення. Доволі значною є демографічна вага дев'яти середніх селищ (29,8 %).

Групування дуже малих міст за чисельністю населення (див.: табл. 3.4) виявляє у Львівській області аж вісім поселень (це 36 % від їхньої загальної кількості), людність яких є меншою п'яти тисяч осіб: Доброміль (4,6 тис. осіб), Новий Калинів (4,1 тис. осіб), Хирів (4,1 тис. осіб), Комарно (3,9 тис. осіб), Бібрка (3,7 тис. осіб), Глиняни (3,2 тис. осіб), Белз (2,4 тис. осіб), Угнів (1 тис. осіб). Через малу людність ці населені пункти зосереджують менше 20 % усього населення, що проживає в дуже

Таблиця 3.3

Групування селищ міського типу Львівської області за кількістю населення на 1 січня 2010 року¹

Групи смт за лод-ністю (тис. осіб)	Кількість смт	Кількість населення (тис. осіб)	Селища міського типу (з зазначенням лодності, тис. осіб)
до 1,7	6	7,6 (6,8%)	Нові Стрільця (0,9), Краковець (1,1), Стара Сіль (1,2), По-мор'яни (1,4), Бориня (1,5), Олесько (1,5)
1,8-3,1	12	28,3 (25,4%)	Нижанковичі (1,8), Дубляни (1,9), Магерів (2,0), Немирів (2,0), Східниця (2,1), Підкам'нь (2,1), Дашава (2,4), Розділ (2,7), Запигів (2,7), Гірик (2,8), Підбуж (2,9), Новий Яричів (2,9)
3,2-5,0	9	33,3 (29,8%)	Славське (3,3), Верхнє Синьовиднє (3,3), Меленичі (3,3), Лопатин (3,4), Журавно (3,6), Жвирка (3,7), Куликів (3,9), Гніздиців (4,3), Великий Любінь (4,5)
5,1-7,0	7	42,4 (37,9%)	Шкло (5,7), Щирець (5,7), Брюховичі (5,8), Івано-Франкове (6,0), Красне (6,3), Рушно (6,4), Добротвір (6,5)
7,1-9,0	0	0	-
9,1-15,0	0	0	-
понад 15,0	-	-	-

¹ Таблиця складена за: Кількість населення Львівської області. – Львів : Головнє упраління статистици у Львівській області, 2010

малих містах регіону (130,3 тис. осіб). До середніх за людністю дуже малих міст належать шість поселень: Рудки (5,3 тис. осіб), Великі Мости (6,0 тис. осіб), Моршин (6,1 тис. осіб), Старий Самбір (6,2 тис. осіб), Сколе (6,3 тис. осіб), Судова Вишня (6,4 тис. осіб). Їхня частка у загальній кількості населення, що проживає у дуже малих містах, становить 27,9 %. Найбільші підстави вийти з групи дуже малих мають чотири міста: (Мостиська (9,0 тис. осіб), Пустомити (9,0 тис. осіб), Радехів (9,5 тис. осіб), Ходорів (9,9 тис. осіб). Але з них позитивна динаміка людності впродовж останніх років характерна лише для міст Радехів та Мостиська, хоча на поч. ХХІ ст. людність Пустомит і Ходорова уже перевищувала 10 тисяч. Саме ці чотири поселення і зосереджують на сьогодні найбільшу частку населення дуже малих міст – 28,7 %.

Внутрішньорегіональні тренди в розміщенні різних за людністю селищ та дуже малих міст Львівської області є малопомітними. Лише щодо селищ можна констатувати, що найбільші з них знаходяться переважно у межах Львівської агломерації або у зоні її безпосереднього впливу, а найменші здебільшого зосереджені у віддалених районах з депресивним аграрним характером господарства. Але це не є характерною для всіх регіонів тенденцією, адже, наприклад, найбільші селища міського типу Івано-Франківської області зосереджені переважно в гірській або передгірській смугах. Водночас на формуванні людності дуже малих міст регіону на сьогодні найбільше позначається їхній адміністративний статус (тут перевагу мають міста – районні центри), інфраструктурний потенціал та особливості суспільно-географічного положення загалом.

Аналіз динаміки кількості населення селищ Львівської області впродовж 2002–2010 років (див.: табл. 3.4) свідчить про те, що людність більшості з них (18 з 34) знизилася. Найвищі темпи зменшення кількості населення (більше 10 %) характерні для селищ Бориня, Олесько, Розділ, Дубляни. Це переважно селища,

Таблиця 3.4

Групування дуже малих міст Львівської області за кількістю населення на 1 січня 2010 року¹

Групи дуже малих міст за людністю (тис. осіб)	Кількість дуже малих міст	Кількість населення (тис. осіб)	Дуже малі міста (з зазначенням людності, тис. осіб)
до 3	2	2,4 (1,8 %)	Утнів (1,0), Белз (2,4)
3,0–4,9	6	23,6 (18,1%)	Глиняни (3,2), Бібрка (3,7), Комарно (3,9), Новий Калинів (4,1), Хирів (4,1), Добромилль (4,6),
5,0–6,9	6	36,3 (27,9%)	Рудки (5,3), Великі Мости (6,0), Моршин (6,1), Старий Самбір (6,2), Сколе (6,3), Сулова Вишня (6,4)
7,0–8,9	4	30,6 (23,5 %)	Турка (7,0), Перемишляни (7,0), Буськ (8,3), Рава-Руська (8,3)
9,0 і більше	4	37,4 (28,7 %)	Мостиська (9,0), Пустомити (9,0), Радехів (9,5), Холорів (9,9)

¹ Таблиця складена за: Кількість населення Львівської області. – Львів : Головне управління статистики у Львівській області, 2011

які виконують функції центрів локальних систем розселення. Як бачимо, значний туристичний потенціал селища Олесько все ще не сприяє його демографічному розвитку. Це стосується і селищ Верхнє Синьовидне та Східниця, кількість населення яких також помітно зменшилася, засвідчивши необхідність розвитку не лише сфери послуг, але й матеріального виробництва для зміцнення економічної бази поселень. Несприятлива демографічна ситуація склалася і в більшості інших віддалених селищах (Підкамінь, Журавно, Поморяни, Нижанковичі, Краковець), розміщених в економічно депресивних районах. Ще в дев'яти селищах (Гніздичів, Нові Стрілища, Куликів, Новий Яричів, Славське, Жвирка, Стара Сіль, Немирів, Брюховичі) кількість населення залишилася незмінною, тобто тут також немає позитивної динаміки, що можна пояснити різними чинниками (звуження економічної бази на фоні трансформаційної кризи, від'ємний природний чи міграційний приріст та ін.). Позитивна динаміка людності характерна для семи селищ Львівської області (Магерова, Дашави, Івано-Франкового, Підбужа, Рудно, Шкло, Щирця), чотири з яких розміщені у межах Львівської агломерації. Найвищі темпи зростання кількості населення характерні для селищ Івано-Франкове та Шкло. Як бачимо, більшість селищ з позитивною динамікою людності становлять саме найбільші за кількістю населення селища регіону, які мають переваги розміщення щодо обласних центрів та більші економічні можливості. Отже, якщо проаналізувати динаміку кількості населення різних за людністю груп селищ міського типу, то очевидно, що внаслідок тенденцій до зростання кількості населення головно великих і середніх поселень цієї категорії зростатиме, але несуттєво. Для п'яти селищ Львівської області (Нових Стрілищ, Краковця, Старої Солі, Борині, Поморян), з огляду на малу кількість населення та її негативну динаміку, реальною є небезпека потрапити в категорію сільських поселень. Водночас у сучасних несприятливих

демографічних та соціально-економічних умовах перспективи селищ щодо поповнення категорії міст є незначними.

Тенденція до зниження людності є визначальною і для дуже малих міст, адже впродовж 2002–2010 років у 17 поселеннях цієї категорії з 22 (це понад три четвертих від усіх дуже малих міст регіону) кількість населення різною мірою зменшувалася (див.: табл. 3.6). Хоча порівняно з селищами розмах та обсяги зменшення демографічного потенціалу міст все ж є децю меншими. Позитивна динаміка демографічного розвитку характерна лише для тих дуже малих міст, які зуміли використати або адміністративні переваги районних центрів (Старий Самбір, Радехів) чи нового статусу міста (Новий Калинів), або переваги географічного положення (Рава-Руська, Великі Мости, Рудки). У 2007 році, завдяки позитивній динаміці людності, з групи дуже малих вийшло підльвівське місто Дябляни, зберігаючи і до 2010 року додатні темпи приросту кількості населення.

У групі лідерів за темпами зменшення людності за той період є як віддалені поселення (Доброміль, Хирів, Турка), так і підльвівське мале місто Пустомити, яке, маючи багато переваг суспільно-географічного положення, динамічно розвивалося протягом 80–90-х років ХХ ст., вичерпавши значною мірою ресурс дальшого нарощування людності. Окрім того, Пустомити відчують потужний географічно-гравітаційний вплив Львова з усіма його суперечливими демографічними наслідками. У демографічному розвитку дуже малих міст тривожним є і той факт, що за винятком Нового Калинова, зменшувалася впродовж першого десятиліття ХХІ ст. кількість населення всіх дуже малих міст людністю до п'яти тисяч осіб (Комарно на 2,5 %, Глинян – на 5,9 %, Бібрки – на 7,5 %, Белза – на 4 %, Добромиля – на 8 %, Хирова – аж на 11%), несучи таким чином для них реальні загрози щодо зниження адміністративного статусу. Негативна динаміка людності деяких міст, насамперед Моршина, свідчить про те, що демографічному розвитку дуже малих міських поселень не сприяє їхній монофункціональний

Таблиця 3.5
Групування селищ міського типу Львівської області за темами проросту кількості населення впродовж 2002–2010 років¹

Темпи проросту (скорочення) щільності селищ, %	Кількість смт	У т. ч. для кожного смт, %
-10 і менше	4	Олесько (-16,7), Розділ (-10), Бориня (-11,8), Дубляни (-13,6)
-9,9-(-5)	7	Підкамінь (-8,7), Журавно (-5,3), Поморяни (-6,7), Верхнє Синьовидне (-5,7), Нижанковичі (-5,3), Краковець (-8,3), Східниця (-8,7)
-4,9-0	7	Красне (-3,1), Великий Любінь (-2,2), Меденичі (-2,9), Добротвір (-4,5), Запівів (-3,6), Лопагин (-2,9), Гірник (-3,4)
0	9	Гніздишів, Нові Стрелища, Куликів, Новий Яричів, Славське, Жвирка, Стара Сіль, Немирів, Брюховичі
0-5,0	4	Підбуж (3,6), Ширець (3,6), Дашава (4,3), Рудно (3,2)
5,1-10,0	3	Магерів (5,3), Івано-Франкове (6,9), Шкло (5,6)

¹ Таблиця складена за: Кількість населення Львівської області. – Львів : Головне управління статистики у Львівській області, 2011

Таблиця 3.6
Групування дуже малих міст Львівської області за темпами приросту
кількості населення впродовж 2002–2010 років¹

Темпи приросту (скорочення) людності дуже малих міст, %	Кількість дуже малих міст	У т. ч. для кожного дуже малого міста, %
-8,0 і менше	4	Хирів (-10,9), Турка (-9,1), Пустомити (-8,2), Добромилів (-8,0)
-7,9–(-4)	9	Бібрка (-7,5), Перемишляни (-6,7), Ходорів (-6,6), Моршин (-6,2), Сколе (-6,0), Глиняни (-5,9), Судова Вишня (-4,5), Буськ (-4,6), Белз (-4,0)
-3,9–0	3	Комарно (-2,5), Мостиська (-1,1), Угнів (0)
0,1–4	3	Великі Мости (1,7), Рава-Руська (2,5), Радехів (3,3)
4,1–8,0	0	-
8,1 і більше	3	Рудки (8,2), Старий Самбір (8,8), Новий Калинів (13,9)

¹ Таблиця складена за: Кількість населення Львівської області. – Львів : Головне управління статистики у Львівській області, 2011

профіль, причому навіть за наявності розвинутої рекреаційної інфраструктури.

Для оцінення розміщення й демографічної ваги мережі дуже малих міських поселень у різних частинах регіону необхідно проаналізувати особливості їхнього поширення як за адміністративними одиницями середньої ланки, так і за чотирма основними внутрішньорегіональними смугами (районами) розселення з урахуванням густоти та частки від усього міського населення. Зазначимо, що розраховувати густоту селищ (містечок) і дуже малих міських поселень є сенс саме у розрізі чотирьох смуг розселення, а не у розрізі адміністративних районів, оскільки селищ узагалі немає у двох районах (Мостиському та Перемишлянському), а дуже малих міст – у трьох районах (Кам'янка-Бузькому, Миколаївському, Стрийському). А в більшості інших районів розміщено одне-два селища чи дуже малі міста, що також не дає підстав для розрахунків їхньої густоти. Лише в Яворівському районі розміщено чотири селища, у Жидачівському – три селища і одне дуже мале місто, у Старосамбірському – три дуже малі міста і два селища, а у Сокальському – три дуже малі міста і одне селище. Як бачимо, саме у передгірській смузі Старосамбірського району розміщено п'ять дуже малих міських поселень.

Незважаючи на те, що смуги розселення не завжди збігаються з адміністративними межами, особливо гірської та передгірської, для спрощення розрахунків від деяких невідповідностей доводиться абстрагуватись, розглядаючи гірську смугу в межах Сколівського і Турківського районів, включаючи сюди і Бориславську міськраду з селищем Східницею, передгірську – у межах Старосамбірського, Мостиського, Самбірського, Дрогобицького, більшої частини Миколаївського, Стрийського, Жидачівського районів, з містами обласного значення Дрогобич, Самбір, Трускавець, Моршин, Новий Розділ, центральну – у межах Городоцького, Яворівського, Жовківського, Пустомитівського, Перемишлянського, Золочівського, Буського та

більшої частини Кам'янка-Бузького районів, а також обласного центру – міста Львів, північномалополіську – у межах Сокальського, Радеківського, Бродівського районів, а також міста Червоноград та північну частину Кам'янка-Бузького району з селищем Добротвір. І хоча всі чотири поселенські смуги суттєво відрізняються за розмірами, вони відображають об'єктивні внутрішньообласні відмінності розселення, а тому дослідження густоти містечок і дуже малих міст регіону саме в такому розрізі реально розкриває характерні особливості їхнього розміщення і демогеографічної значущості.

Отже, розрахунки низки показників розміщення селищ міського типу (містечок) та демографічної ваги селищних мереж (див.: табл. 3.7) засвідчують, що найвища густина селищ міського типу в центральній частині області значно перевищує відповідні значення в північній та південній частинах регіону. Попри близькість деяких показників розміщення, середня людність селищ центральної поселенської смуги є найбільшою в області, а передгірської – найменшою. Гірська частина області виділяється невисокою густиною селищ та найнижчою густиною селищного населення, але, разом з тим, і найвищою часткою селищного населення в міському населенні загалом.

Попри високу густоту містечок у центральній та передгірській смугах розселення, демогеографічне значення селищних мереж, як засвідчує коефіцієнт демогеографічної ваги, є у цих частинах найнижчим через високу густоту населення загалом, насамперед високу концентрацію міського населення. Послаблює демографічну вагу селищних мереж у цих поселенських смугах і відсутність селищ у Перемишлянському та Мостиському районах. І найвищою за рейтингом є демогеографічна вага селищної мережі у гірській частині області, а друге місце за цим показником належить півночі регіону. Тобто у гірських районах через низьку густоту міст демографічне значення селищ зростає, але з огляду на потреби обслуговування сільської місцевості, їхня кількість є тут недостатньою, що

Таблиця 3.7

Регіональні відмінності демографічних параметрів та густоти
селищ міського типу в Львівській області

Поселенські смуги (райони) Львівської області	Кількість смт	Густина смт (кількість на тис. км ²)	Середня людність смт, тис. осіб	Частка населення смт у міському населенні, %	Густина всього населення, осіб на км ²	Густина селищного населення, осіб на км ²	Рівень демографічної ваги селищної мережі
Львівська область загалом	34	1,4	3,6	7,5	117,0	5,1	4,4
південна гірська	4	1,5	2,6	17,4	49,2	3,7	7,5
передгірська	10	1,5	2,5	7,2	108,4	3,7	3,4
центральна	15	1,9	3,9	6,0	172,9	7,3	4,2
північномаłopольська	5	1,2	3,7	11,3	71,7	4,5	6,3

Таблиця 3.8

Регіональні відмінності демографічних параметрів та густоти дуже малих міст у Львівській області

Поселенські смуги (райони) Львівської області	Кількість дуже малих міст	Густина дуже малих міст (кількість на тис. км ²)	Середня людність дуже малих міст, тис. осіб	Частка населення дуже малих міст у міському населенні, %	Густина усюго населення, осіб на км ²	Густина населення дуже малих міст, осіб на км ²	Рівень демографічної ваги мережі дуже малих міст
Львівська область загалом	22	1,01	5,9	9,2	117,0	6,0	5,1
південна гірська	2	0,7	6,7	22,7	49,2	4,8	9,8
передгірська	9	1,3	6,2	16,2	108,4	8,2	7,6
центральна	7	0,8	6,2	4,5	172,9	5,0	2,9
північномаłopольська	4	0,9	4,7	11,6	71,7	4,5	6,3

однак компенсується високою густотою селищ та міст у безпосередньо передгірській смузі. Це стосується і північно-східної частини Львівської області.

Розміщення дуже малих міст по території області та їхня людність (див.: табл. 3.8) також є диференційованими. На відміну від селищ, найбільша кількість яких зосереджена у центральній смузі розселення, найвища концентрація дуже малих міст характерна для передгірської смуги: тут розміщено дев'ять дуже малих міст, а їхня густина становить 1,3 поселення на тисячу квадратних кілометрів. На другому місці за густотою поселень цієї групи є північномалополіська смуга, де у межах Сколівського району зосереджено три дуже малі міста (Белз, Великі Мости, Утнів). Попри значне зосередження дуже малих міст у центральній смузі розселення (7 поселень) їхня густина тут є меншою середніх для регіону значень. У трьох районах цієї смуги (Кам'янка-Бузькому, Яворівському та Миколаївському) дуже малих міст взагалі немає. Ще відносно меншою є питома вага населення дуже малих міст у структурі міського розселення центральної частини регіону. А з огляду на невисоку густоту населення – і найменше значення демогеографічної ваги. Незважаючи на те, що у гірських Турківському і Сколівському районах області є лише по одному дуже малому місту (це районні центри), сумарне значення демогеографічної ваги мережі дуже малих міст у гірській смузі є найвищим (див.: табл. 3.8).

Отже, основні риси людності та розміщення дуже малих міських поселень Львівської області, зокрема висока густина та низька середня людність, відображають незавершений і дещо застиглий рівень урбанізованості регіону, у т. ч. й певну невідповідність територіальних форм розселення кількісному розподілу населення на сільське і міське. Така ситуація є сприятливою передумовою для дальших процесів урбанізації, формування мережі центрів соціально-економічного обслуговування сільської місцевості, але водночас – розкриває депресивний

стан їхнього економічного розвитку, засвідчуючи необхідність нової економічної модернізації регіону загалом.

3.3. Тенденції відтворення та міграції населення в дуже малих міських поселеннях Львівської області

Перспективи мережі дуже малих міських поселень України загалом та окремих регіонів, зміцнення їхніх позицій у системі розселення насамперед залежатимуть від тенденцій відтворення та міграцій населення, які безпосередньо визначають характер динаміки сукупного демогеографічного потенціалу мережі розселення держави. Особливістю формування природного приросту в селищах міського типу та у дуже малих містах є його близькість до демовідтворювальних процесів у сільській місцевості та наявність деяких рис, характерних для інших міських поселень. З огляду на це важливо зауважити, що Львівська область загалом увійшла у фазу, коли природний приріст сільського населення вже є меншим, ніж міського, що пов'язано з погіршенням вікової структури українського села, тому коефіцієнт природного приросту міського населення і в 2008, і в 2009 роках був додатним (0,9 і 0,3 % відповідно), тоді як сільського – від'ємним (-4,7 і -3,2) відповідно).

Коефіцієнт природного приросту в 2008 році у 21 селищі також був від'ємним, а у 2009 році ситуація значно покращалася: у більшості селищ значення цього показника стали додатними. Подібним було демографічне становище і в дуже малих містах: якщо у 2008 році в 13 поселеннях цієї категорії коефіцієнт природного приросту був від'ємним, то у в 2009 році – лише у семи. Особливо погіршує демографічні показники населення селищ та дуже малих міст збереження високого рівня смертності, за яким ці поселення більше наближаються до сільської місцевості. Той факт, що в більшості містечок і

дуже малих міст Львівської області впродовж 2008–2009 років спостерігалось деяке покращення демографічних параметрів, можна пояснити насамперед збільшенням допомоги при народженні дитини, а також деякими зрушеннями в підходах до планування сім'ї, зокрема, відході від моделі (одна сім'я – одна дитина). Водночас негативною передумовою демографічного розвитку є старіння населення та зростання невідповідності в кількості жіночого й чоловічого населення.

Попри наявність деяких загальних тенденцій, і селища міського типу, і дуже малі міста Львівської області відзначаються помітною диференціацією природного руху, який має і характерні географічні особливості, для виявлення яких розглянемо показники народжуваності, смертності та природного приросту в цих поселеннях у 2008 та 2009 роках (див. табл. 3.9 і табл. 3.10). Отже, офіційні дані за 2009 рік свідчать, що найвища народжуваність була характерна для деяких гірських та передгірських селищ (Верхнє Синьовидне, Славське, Підбуж, Стара Сіль), де ще помітні традиції більшої сім'ї, а також для деяких підльвівських селищ з кращою економічною базою, соціальною інфраструктурою і відповідно більш оптимальною віковою структурою населення (Запитів, Шкло, Щирець, Красне, Новий Яричів, Магерів). Індикатором вкрай складної демографічної ситуації є дуже висока смертність населення, характерна для переважно віддалених від обласного центру селищ Бориня, Верхнє Синьовидне, Дубляни, Підбуж, Нові Стрелища, Поморяни, Розділ, Славське, Східниця. Саме у селищах обласної периферії найчастіше трапляються випадки смертності дітей у віці до одного року [53, с. 47]. Високі значення смертності нівелюють у деяких селищах порівняно сприятливі показники народжуваності (Верхнє Синьовидне, Підбуж, Славське). Тому додатні значення природного приросту характерні найбільше для селищ з кращою соціально-економічною базою та соціальною інфраструктурою (Брюховичі, Верхнє Синьовидне, Добротвір, Гніздичів, Запитів, Івано-Франкове, Краковець, Красне,

Таблиця 3.9
Коефіцієнти природного руху населення у селищах міського типу Львівської області

Селища	Ко-ефіцієнт народжуваності в 2008 році, ‰	Ко-ефіцієнт смертності в 2008 році, ‰	Ко-ефіцієнт природного приросту, ‰	Рейтинг селища за коефіцієнтом природного приросту в 2008 році	Ко-ефіцієнт народжуваності в 2009 році, ‰	Ко-ефіцієнт смертності в 2009 році, ‰	Ко-ефіцієнт природного приросту, ‰	Рейтинг селища за коефіцієнтом природного приросту в 2009 році
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Бориня	11,3	27,2	-15,9	33	12,2	17,6	-5,4	27
Брюховичі	12,2	12,0	0,2	9	12,7	10,4	2,3	8
Великий Любінь	12,3	16,0	-3,7	19	10,3	13,2	-2,9	24
Верхнє Синьовидне	14,6	15,6	-1,0	12	18,1	16,9	1,2	13
Гірник	11,3	14,5	-3,2	17	13,4	14,8	-1,4	18
Гніздичів	13,3	11,1	2,2	5	11,8	9,8	2,0	10
Дашава	10,3	13,8	-3,5	18	13,3	12,4	0,9	15
Доброгвір	11,3	10,1	1,2	7	10,0	7,9	2,1	9
Дубляни	14,3	20,7	-6,4	24	13,4	16,1	-2,7	23
Жвирка	12,8	15,7	-2,9	16	10,6	14,1	-3,5	25
Журавно	9,0	15,0	-6,0	23	8,0	13,7	-5,7	27
Запигів	12,8	14,6	-1,8	13	18,3	11,2	7,1	1
Івано-Франкове	14,1	11,8	2,3	4	11,6	9,8	1,8	11
Краковель	9,9	7,2	2,7	3	15,4	11,7	3,7	6

Закінчення табл. 3.9

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Красне	13,6	16,4	-2,8	15	15,4	11,5	3,9	5
Куликів	8,4	14,8	-6,4	24	13,3	12,0	1,3	12
Лопатин	9,7	16,2	-6,5	25	13,3	13,9	-0,6	16
Магерів	14,8	13,2	1,6	6	14,7	10,2	4,5	3
Меленічі	9,2	14,6	-5,4	21	11,1	13,2	-2,1	20
Немирів	13,2	13,7	-0,5	11	10,7	9,7	1,0	14
Нижанковичі	10,9	15,8	-4,9	20	8,7	14,7	-6,0	28
Новий Яричів	12,9	12,9	-	10	15,6	10,4	5,2	2
Нові Стрілища	9,3	17,4	-8,1	27	9,3	19,8	-10,5	29
Олесько	5,2	13,7	-8,5	28	11,9	10,6	1,3	12
Підбуж	12,7	27,8	-15,1	32	20,6	22,3	-1,7	19
Підкамінь	10,1	17,5	-7,4	26	11,6	13,9	-2,3	21
Поморяни	9,3	22,8	-13,5	31	12,2	16,6	-4,4	26
Розділ	8,8	17,7	-8,9	29	7,6	18,4	-10,8	30
Рудно	11,7	13,6	-1,9	14	10,3	11,4	-1,1	17
Славське	14,4	11,0	3,7	2	18,3	15,6	2,7	7
Стара Сіль	13,6	24,0	-11,0	30	14,4	10,2	4,2	4
Східниця	12,7	18,3	-5,6	22	13,6	16,0	-2,4	22
Шкло	15,8	9,0	6,8	1	13,0	9,1	3,9	5
Щирець	11,8	11,1	0,7	8	14,6	11,9	2,7	7

Таблиця 3.10
Коефіцієнти природного руху населення у дуже малих містах Львівської області

Дуже малі міста	Коефіцієнт народжуваності в 2008 році, ‰	Коефіцієнт смертності в 2008 році, ‰	Коефіцієнт природного приросту, ‰	Рейтинг дуже мало-го міста за коефіцієнтом природного приросту в 2008 році	Коефіцієнт народжуваності в 2009 році, ‰	Коефіцієнт смертності в 2009 році, ‰	Коефіцієнт природного приросту, ‰	Рейтинг дуже мало-го міста за коефіцієнтом природного приросту в 2009 році
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Белз	10,7	14,1	-3,4	14	8,1	9,4	-1,3	13
Бібрка	12,5	13,3	-0,8	12	13,4	13,1	0,3	11
Буськ	10,9	11,1	-0,2	9	13,3	13,3	0	12
Великі Мости	13,0	9,4	3,6	4	13,0	11,2	1,8	7
Глинни	11,5	16,6	-5,2	16	10,5	19,5	-9,0	20
Добромиль	7,3	15,0	-7,7	20	8,7	12,1	-3,4	16
Комарно	8,0	12,3	-4,3	15	10,8	15,2	-4,4	18
Моршин	6,8	12,1	-5,3	17	10,8	13,4	-2,6	15
Мостиська	14,6	7,5	7,1	2	17,8	9,6	8,2	1
Новий Калинів	11,2	2,7	8,5	1	9,6	3,2	6,4	2

Закінчення табл. 3.10

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Перемі- шляни	12,2	10,5	1,7	5	13,0	11,0	2,0	6
Пустоми- ти	14,5	14,1	0,4	8	14,9	12,1	2,8	4
Радехів	14,7	10,5	4,2	3	14,0	11,7	2,3	5
Рава-Русь- ка	13,2	11,8	1,4	6	12,7	11,7	1,0	9
Рудки	11,7	12,3	-0,6	11	11,3	9,6	1,7	8
Сколе	13,6	13,9	-0,3	10	12,4	12,4	0	12
Старий Самбір	14,4	10,8	3,6	4	15,2	9,6	5,6	3
Судова Вишня	14,0	14,6	-0,6	11	14,7	13,8	0,9	10
Турка	12,3	11,8	0,5	7	13,8	12,1	1,7	8
Утнів	13,8	14,8	-1,0	13	12,9	16,8	-3,9	17
Хирів	6,7	13,3	-6,6	19	8,9	11,1	-2,2	14
Ходорів	10,0	15,9	-5,9	18	10,1	14,6	-4,5	19

Немирів, Новий Яричів, Славське, Шкло, Щирець), більшість з яких розміщені в межах Львівської агломерації. Водночас особливо несприятлива демографічна ситуація з урахуванням і показників народжуваності, і смертності, і природного приросту склалася у віддалених від обласного центру селищах Бориня, Нові Стрелища, Поморяни, Розділ.

Подібні тенденції демографічного розвитку простежуються і в дуже малих містах. Саме для кількох найбільш віддалених і найменших за людністю поселень цієї категорії – Глинян, Угнева, Добромиля, Хирова – якраз і характерні найвищі показники рівня смертності. У групі найбільш демографічно неблагополучних дуже малих міст опинився і Моршин, що пов'язано з підвищенням середнього віку його населення через міграційний відтік молоді. Разом з тим, досить сприятливу демографічну ситуацію у Новому Калинові, навпаки, можна пояснити наявністю у місті високої частки осіб у молодому та середньому віці. Простежується серед дуже малих міст й інша тенденція: фактично всі дуже малі міста – районні центри (Перемишляни, Старий Самбір, Мостиська) мають значно кращі демографічні показники порівняно з іншими містами своїх районів. Окрім районного статусу, в деяких випадках на демографічну ситуацію позитивно впливають переваги географічного положення та економічного становища (Рава-Руська, Великі Мости).

Одним з індикаторів демографічного становища у регіоні чи в групі поселень є кількість зареєстрованих шлюбів та розлучень. За загальним співвідношенням коефіцієнтів шлюбності та розлучуваності ситуація у Львівській області є значно кращою, ніж загалом по державі, що зумовлено низкою передумов, зокрема вищим рівнем збереження в регіоні етнокультурних традицій, а також вищим рівнем релігійності населення. Однак все ж низка демосоціальних проблем (великий розмах закордонних сезонних поїздок населення, наростання проблем з забезпечення житлом та ін.) не сприяють оптимізації ситуації щодо зміцнення інституту сім'ї.

Значення коефіцієнтів шлюбності та розлучуваності у регіоні помітно диференційоване в розрізі міського та сільського населення. Так, через вплив традиційних стереотипів для сільської місцевості характерні значно нижчі показники розлучуваності, однак через поступове зменшення частки молоді дещо нижчими, порівняно з містами, є тут і показники шлюбності. Але все ж співвідношення шлюбів та розлучень у 2008 і 2009 роках в області було кращим саме у сільській місцевості. Найбільш сприятливим співвідношення показників шлюбності та розлучуваності характерне для таких селищ міського типу, як Краковець, Дашава, Меденичі, Немирів, Підбуж, Стара Сіль та дуже малих міст Буськ, Судова Вишня, Перемишляни, Бібрка, Добромиль, Хирів, що пояснюється передусім збереженням сімейних традицій.

Поряд з природним рухом, суттєвий вплив на демографічний потенціал селищ Львівської області здійснюють міграції, насамперед зовнішні. Характерною особливістю міграційних процесів на Львівщині з початку нового століття був від'ємний міграційний приріст, хоча його абсолютні та відносні значення щодо всього населення регіону [53, с. 56] з року в рік зменшувалися, даючи певні підстави для прогнозування оптимістичних варіантів розвитку міграційної ситуації. Причому у міських поселеннях, починаючи з 2003 року, спостерігався додатний міграційний приріст. І все ж, якщо розглянути ситуацію в розрізі окремих адміністративних одиниць, то помітним стає збереження низки негативних тенденцій. Зокрема, у більшості адміністративних районів (14 з 20) сальдо міграції у 2009 році залишалося від'ємним. Переважання прибулих характерне лише для підльвівських районів (Городоцького, Жовківського, Пустомитівського) та краще соціально облаштованих Дрогобицького і Стрийського районів.

Позитивною ознакою міграційних процесів у Львівській області протягом 2005–2010 років [53, с. 56–60] став додатний приріст у 20 селищах міського типу. Найвищі абсолютні показ-

ники сальдо міграцій характерні для містечок з вигідним географічним положенням та кращою виробничою інфраструктурою (Рудно, Підбуж, Івано-Франкове, Шкло, Жвирка, Куликів). Відносне збільшення людності в результаті позитивного міграційного приросту відбулося за цей період незначною мірою. Виняток становлять селища Підбуж та Рудно, людність яких протягом 2005–2010 років зростає на більше, ніж 5 %. Відносно помітним було зростання людності (на понад 3 %) за результатами міграцій і у селищах Дашава, Жвирка, Нові Стрілища, Куликів, Івано-Франкове. Водночас у результаті міграційного відтоку кількість населення таких селищ, як Розділ, Олесько та Дубляни, навпаки, зменшилася на понад 5 %.

Свої особливості має міграційна ситуація у дуже малих містах регіону. Так, у 2009 році у восьми поселеннях цієї групи (Пустомити, Радехів, Турка, Утнів, Моршин, Новий Калинів, Добромилі, Хирів) відбулося міграційне скорочення населення, а у двох поселеннях (Перемишляни і Судова Вишня) сальдо міграцій дорівнювало нулю. Як бачимо, міграційний відтік у тому році був притаманний різним за розмірами, розміщенням і функціональним профілем дуже малим містам, однак це явище все ж більше характерне для віддалених та монофункціональних поселень.

Отже, у Львівській області, насамперед через високі показники смертності, а також і міграційний відтік, домінуючою залишається тенденція до зниження демографічного потенціалу мережі дуже малих міських поселень загалом і, що є особливим негативним моментом, – віддалених селищ і дуже малих міст – монофункціональних центрів та центрів локальних систем розселення. Збереження нерівномірності природного і механічного руху населення протягом наступних років сприятиме незначному поглибленню диференціації людності цієї категорії поселень, одним з негативних наслідків якої може стати зниження рівня людності деяких містечок (Нові Стрілища, Краковець, Стара Сіль, Бориня, Олесько) і дуже малих

міст (Добромиль, Белз, Глиняни, Угнів, Хирів) нижче критичної межі, актуалізуючи і проблему їхнього статусу. Водночас демографічних підстав для поповнення сучасними селищами категорії міст фактично немає.

3.4. Геокультурні особливості дуже малих міських поселень Львівської області

Важливою складовою потенціалу кожного поселення є сукупність культурних чинників та характеристик, включаючи особливості етнонаціонального складу, релігійно-конфесійної структури, збереження пам'яток архітектури та сакральної культури, а також наявність значущих історичних подій, художніх промислів тощо, які можна загалом означити як геокультурний потенціал. Попри інтегральний характер цього поняття все ж визначальне значення у формуванні геокультурного потенціалу за регіонами та окремими поселеннями мають особливості їхнього етнонаціонального та релігійного складу.

Характерною рисою етнонаціональної структури міських поселень більшості країн і областей є наявність помітних відмінностей від сільського населення, адже її формування суттєво залежить від тенденцій міграцій та від політико-географічних змін. Значною мірою саме внаслідок несприятливих економічних умов та дискримінаційної державної політики до середини ХХ століття етнічні українці становили меншість у міському населенні Львівщини. Хоча в теперішніх селищах, більшість з яких наприкінці ХІХ – поч. ХХ ст. були містечками, частка українців була децю вищою, ніж у великих містах. Це засвідчують і матеріали обстежень, зроблені В. Кубійовичем (див.: додаток В) на 1939 рік, тобто до початку Другої світової війни, в результаті якої етнонаціональна структура західноукраїнських регіонів зазнала суттєвих змін. Але все ж у селищах, які на той час були селами, етнічна структура населення виді-

лялася значно більшою часткою українців. Так, у Гніздичеві й Запитові українці становили понад 90 %, Підбужі і Славському – понад 80 %, у Верхньому Синьовидному та Великому Любені – понад 70 %. Відчутним було переважання українців у Борині, Нових Стрелищах та Шклі. Виняток у цьому аспекті становили теперішні селища, розміщені близько до тогочасних великих міст (Меденичі, Брюховичі, Рудно, Дубляни та Дашава), де більшістю населення були поляки й латинники. Українці становили меншість і у тих сучасних селищах, які мали на той час міські права (Підкамінь, Івано-Франкове, Краковець, Немирів, Новий Яричів, Нижанковичі, Стара Сіль, Розділ, Щирець). У деяких з цих селищ (Немирів, Краковець, Щирець, Розділ, Новий Яричів) абсолютною чи відносною більшістю були євреї, в інших – поляки і латинники. Українці кількісно переважали лише у кількох тодішніх містечках – Магерові, Журавно, Олесько, Поморянах, Лопатині, Куликові. Представники інших етнічних груп, головню німці, становили значну частку лише у Борині (близько 150 осіб, 6 % від усього населення) та значно меншу у Щирці та Дашаві (близько 40 осіб).

Етнічна структура сучасних дуже малих міст Львівської області до Другої світової війни також формувалася представниками трьох спільнот – українців, поляків та євреїв (див.: додаток Д), які мали переважно відносно більшість в окремих поселеннях. Лише в кількох з сучасних дуже малих міст регіону якась з цих етнічних груп мала абсолютну більшість, тобто 50 % і більше: українці – у Моршині (на той час це було сільське поселення), євреї – у Белзі, Рава-Руській і Рудках, поляки – у Буську і Пустомитах (на той час також село). Відносно більшість етнічно українське населення становило в Бібрці, Великих Мостах, Глинянах, Старому Самборі, Судовій Вишні, євреї – в Добромилі, Комарному, Мостиськах, Перемишлянах, Радехові, Сколе, Турці, Угневі, поляки – лише у Хирові та Ходорові. Інші етнічні групи, головню німці, становили порівняно

незначний прошарок лише в Перемишлянах, Моршині, Добромилі, Комарному.

Етнічний склад населення дуже малих міських поселень значною мірою знаходив відображення в їхній сакральній архітектурі, оскільки узгоджувався з структурою релігійної сфери (див.: додатки А і Б): більшість українців були греко-католиками, більшість поляків – римо-католиками, а євреї – іудеями. Виняток становили лише невеликі групи, зокрема, т. зв. латинників, які здебільшого були етнічно невизначеним, а подекуди і змішаним, населенням, яке у побуті користувалася українською мовою, але за віровизнанням належало до римо-католицької церкви.

У другій половині ХХ століття внаслідок об'єктивних урбанізаційних процесів українське населення, незважаючи на політику русифікації, становило у всіх міських поселеннях абсолютну більшість, вперше за останні століття долаючи величезні контрасти в етнічній структурі сільського і міського населення. Так, за результатами першого повоєнного перепису 1959 року в усіх сучасних селищах міського типу та дуже малих містах етнічною більшістю стали українці [62]. Водночас змінилося співвідношення інших етнічних спільнот: унаслідок територіально-політичних змін та голокосту єврейського населення у воєнні часи різко зменшилася частка поляків і євреїв, а внаслідок міграцій – зросла частка росіян. Зміни етнічної структури населення детермінували й трансформацію його релігійного складу. Незважаючи на тогочасне культивування ідеології атеїзму та фактичне визнання лише однієї офіційної православної церкви, більшість українського населення продовжувала зберігати традиційну греко-католицьку ідентичність.

Деякі нові тенденції зафіксував перепис 1989 року, який вже відбувався в умовах активного українського культурно-політичного піднесення, яке проявилось у створенні низки громадсько-політичних організацій, виході з підпілля української греко-католицької церкви, появі громад української авто-

кефальної православної церкви. За результатами перепису у структурі міського населення Львівської області українці становили 84,9 %, етнічні меншини – 15,1 %, у т. ч. росіяни – 11,6 %, поляки – 1,1 %, євреї – 0,9 % і 0,6 % – білоруси. В міських поселеннях проживало 55,4 % всіх українців області, 96,8 % всіх росіян, 99,6 % євреїв і 67,7 % поляків. Частка українців у всіх містах області перевищувала 70,0 % [34, с. 22].

Етнонаціональна структура населення селищ міського типу області та дуже малих міст ще більше наблизилася до етнонаціональної структури сільського населення. Згідно з офіційними даними (див.: додатки Д і Е) лише в шести селищах (Брюховичі, Добротвір, Меденичі, Підкамінь, Східниця, Щирець) частка етнічних українців знаходилась в інтервалі від 90 % до 95 %. У всіх інших дуже малих міських поселеннях частка українців була вищою 95 %. Найнижча відносна кількість українців простежувалася в селищі Брюховичі (90,7 %), найвища – в селищі Дапшава (98,9 %). Серед етнонаціональних меншин у більшості селищ на першому місці були росіяни. Найбільше зосередження етнічних росіян було характерне для селищ – рекреаційних та промислових центрів. Найвищою частка росіян була в селищі Брюховичі (6,4 %). І лише у чотирьох селищах (Меденичі, Поморяни, Стара Сіль, Щирець) другою за чисельністю після українців етнонаціональною групою були поляки. Відносно найбільша їхня кількість проживала у селищі Меденичі (6,9 % від усього населення) [28, с. 22].

Більш диференційованим був у 1989 році етнічний склад дуже малих міст, у деяких з яких, зокрема, в Моршині й Мостиськах, частка етнічних меншин перевищувала 20 %. Якщо Моршин як рекреаційний центр виділявся значною часткою росіян (17,2 %), то Мостиська порівняно високою часткою поляків (21,6 % від усього населення), що пов'язано насамперед з його прикордонним розміщенням, та все ж майже всі дуже малі міста відзначалися домінуючою більшістю етнічних українців. Зокрема, у Белзі, Бібрці, Буську, Глинянах, Добромилі, Комарно, Перемишлянах, Пустомитах, Радехові, Рудках, Су-

довій Вишні, Турці, Угневі, Ходорові їхня частка перевищувала 95 %. Найбільш етнічно однорідним було дуже мале місто Турка (98,4 % українців).

Впродовж 90-х років ХХ ст. продовжувалося зростання питомої ваги етнічно українського населення в міських поселеннях. Так, згідно з переписом 2001¹ року частка українців у міському населенні порівняно з попереднім періодом зростає на 7,2 % (з 84,8 % у 1989 році до 92,0 % у 2001 році), головню завдяки трансформації етнонаціональної структури м. Львова та більших міст [62]. Але й у селищах та дуже малих містах також зменшилася питома вага етнічних росіян та ще більше зростає частка етнічних українців. Наприклад, у селищі Брюховичі частка українців збільшилася з 90,7 % до 94,2 %, а частка росіян зменшилася з 6,4 % до 3,5 %. Отже, загалом сучасна етнонаціональна структура селищ Львівської області дає змогу формувати широке і різноманітне середовище української культури. Разом з тим, з огляду на історичні традиції присутності у цих поселеннях представників інших груп, передусім поляків, євреїв, німців, збереження їхніх пам'яток, культурна сфера селищ регіону може мати й міжнародне культурне значення.

Ще однією важливою складовою геокультурного потенціалу Львівського регіону є високий рівень релігійності населення, характерний як для сільського, так і для міського населення, що є одним з найвищих в Україні та Європі загалом. Відродження у дуже малих міських поселеннях традиційних християнських конфесій, насамперед Української греко-католицької церкви, разом з духовними здобутками суттєво покращило і зовнішній вигляд поселень через створення нових храмів, відбудову історичних релігійних споруд, упорядкування інших сакральних місць.

¹Через вкрай безглузду методологію перепису 2001 року та безвідповідальну практику публікування його результатів, яке фактично не передбачало відображення етнічної інформації в розрізі окремих поселень, основні параметри етнічної ситуації за всіма дуже малими міськими поселеннями не можна відтворити

Релігійно-конфесійну структуру населення селищ, як і регіону загалом, окреслити детально неможливо через брак відповідних даних за переписами населення. Офіційні відомства подають лише кількість громад різних конфесій, яка може бути лише певним орієнтиром у визначенні релігійно-конфесійного складу населення, оскільки громади суттєво відрізняються за кількістю віруючих. У 2009 році в Львівській області, згідно з офіційними даними, 53 % усіх громад належали УГКЦ, 16 % – УПЦ КП, 13 % – УАПЦ, 5 % – РКЦ, 2 % – УПЦ (МП), 10 % – протестантським конфесіям. Можна припустити, що в сільській місцевості, а також і селищах міського типу, однорідність релігійно-конфесійної сфери зростає в напрямку збільшення частки греко-католицьких громад. Ураховуючи більші розміри традиційних конфесій, припускаємо, що частка вірних УГКЦ досягає у середньому 80 %. Широкою є і мережа релігійних храмів у дуже малих міських поселеннях (див.: табл. 3.11), яка загалом дає змогу усім громадам забезпечувати свої релігійні права. Так, у селищах міського типу їхня кількість коливається від одного (у 7 селищах) до семи (у Красному). У чотирьох селищах (Великий Любінь, Немирів, Підкамінь, Меденичі) є по чотири храми, а у Старій Солі – п'ять. Серед дуже малих міст лідерами за кількістю чинних храмів є Рудки (7), Турка (6), Пустомити, Великі Мости, Добромилі і Старий Самбір (по 5).

Для оцінення культурного потенціалу селищ важливо також виділити такі пам'ятки архітектури оборонного й са-крального значення, які мають і духовне, та можуть мати деяке практичне значення, зокрема, в контексті перспектив розвитку туризму. Зосередження таких об'єктів на території селищ (див.: табл. 3.11) є доволі значним, оскільки деякі з них мають багаті історичні традиції. Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 26.07.2001 року всі дуже малі міста і більше половини селищ (Брюховичі, Великий Любінь, Гніздичів, Івано-Франкове, Краковець, Куликів, Магерів, Меденичі, Немирів, Нижанковичі, Новий Яричів, Олесько, Підкамінь, Поморяни, Розділ, Стара

Таблиця 3.11
Зосередження історико-культурних пам'яток та релігійних храмів у селищах Львівської області

Селища	Пам'ятки архітектури	Площа історико-культурного фонду, га	Кількість релігійних храмів
1	2	3	4
Борина	Церква, 1912 р. Перебудований під церкву костел, будівництво розпочалося в 1939р.	-	3
Брюховичі	Дерев'яна Троїцька церква, 1756 р. – пам'ятка архітектури національного значення. Перебудований під церкву костел, 1925–1939 рр.	-	3
Великий Любінь	Палац Бруницьких, сучасний вигляд з XVIII ст. Дерев'яна церква, 1854 р.	-	4
Верхнє Синьовидне	-	-	1
Гірник	-	-	1
Гніздишів	Монастир, XVIII ст.	-	2
Дашава	-	-	1
Доброговір	-	-	3
Дубляни	Пам'ятка архітектури місцевого значення – церква, побудована в 1870 р. Монастир Бернардинів з бароковим костелом Діви Марії (з XVII ст.)	1,7	3
Жвирка	Монастир Бернардинів з бароковим костелом Діви Марії (з XVII ст.)	-	1
Журавно	Журавнівська ратуша. Палац Скупинських, поч. XX ст., деїдропарк, синагога (XVIII ст.), католицька каплиця Чарторийських-Скупинських	-	3
Запитів		-	1
Івано-Франкове		-	3

Закінчення табл. 3.11

1	2	3	4
Краковель	Костел, кінець XVIII ст.	-	2
Красне	-	-	7
Куликів	Костел, 1538 р.	-	3
Лопатин	Костел, 1772 р.	0,9	3
Магерів	Костел, збудований в 1845 році. Дерев'яна церква, збудована в 1697 році	1,0	2
Меленичі	Дерев'яна церква, 1644 р.	0,6	4
Немирів	-	-	4
Нижанковичі	Нижанковицька рагуша, збудована у 1759 році. Троїцька церква, XVI ст. Троїцький костел XVII ст.	-	2
Новий Яричів	Костел, XVIII ст.	-	3
Нові Стрипища	Бароковий костел XVII ст. Парафіяльна церква	-	1
Олесько	Олеський замок, XIV ст.	15,1	3
Підбуж	Церква, 1722 р. Церква, XIX ст.	-	3
Підкамінь	Монастир, XVIII ст.	-	4
Поморяни	Поморянський замок XV ст. Неоготична будівля рагуші, церква 1690 р., костел 1738 р.	1,6	3
Розділ	Монастир XVIII ст., палац Жевуських-Лянцкоронських, XVIII-XIX ст. церква, XVIII ст.	-	2
Рудно	Церква Воздвиження Чесного Хреста, XIX ст.	-	2
Славське	Церква, 1901 р., архітектор В. Нагірний	-	1
Стара Сіль	Дерев'яна церква 1440 р. – найстаріша дерев'яна церква Старосамбірщини, дерев'яна церква, 1460 р., церква, 1810 р., вілла Анна 1911 р., костел, 1660 р.	-	5
Східниця	Руїни східницького замку	-	3
Шкло	Зайздий двір з поштою і корчмою, збудований у 1696 році, церква, 1732 р.	-	3
Щирель	Костел, 1410 р.	-	3
	Троїцька церква, XVI ст.	-	3

Сіль, Шкло, Щирець) включені до списку історичних населених місць України.

Серед селищ міського типу щодо забезпеченості історико-культурними пам'ятками на сьогодні особливо виділяється селище Олесько, де знаходиться відомий далеко за межами України Олеський замок та Державний музей-заповідник «Олеський замок». Найбільшою тут є і площа історико-культурного фонду – 15,1 га. Значні перспективи в контексті розвитку цього виду туризму мають селище Підкамінь (монастир домініканців XV–XVIII ст.), Поморяни (ратуша, замок XVI–XVII ст., церква 1690 р., костел 1738 р.), Розділ (монастир XVIII ст., палац Жевуських-Лянцкоронських XVIII–XIX ст., церква XVIII ст.), Стара Сіль (дерев'яна церква 1440 р. – найстаріша дерев'яна церква Старосамбірщини, дерев'яна церква 1460 р., церква 1810 р., вілла Анна 1911 р., костел 1660 р.), Журавно (Журавнівська ратуша, палац Скішинських (поч. XX ст.), дендропарк, синагога (XVIII ст.), католицька каплиця Чарторийських-Скішинських)).

Ще більшим потенціалом історико-культурних пам'яток та вагомих історичних подій (вони становлять основу т. зв. «подієвих» ресурсів) виділяються дуже малі міста (див.: табл. 3.12). Зокрема, майже у кожному такому поселенні є храми, які відображають різні особливості та етапи розвитку української сакральної архітектури. Так, церкви XVII–XVIII ст., які мають культурну цінність, розміщені в Белзі, Буську, Комарному, Мостиськах, Радехові, Сколе, Турці, Угневі. З деякими дуже малими містами пов'язані важливі події української історії, починаючи з часів Галицько-Волинського князівства та українського національно-визвольного руху. Так само широким є представництво сакральної архітектури для вірних латинського обряду, а також різних житлових будівель, які відображають загальноєвропейські тенденції розвитку культури. Це стосується, зокрема, костелів і монастирів у містах Белз, Бібрка, Глиняни, Добромиль, Комарно, Перемишляни, Рава-Руська, Судова Вишня, Угнів, Ходорів, пам'яток житлового, громадського та оборонного будівництва у Буську, Добромилі, Мостиськах, Пустомитах, Радехові,

Таблиця 3.12
 Зосередження історико-культурних пам'яток та релігійних храмів
 у дуже малих містах Львівської області

Дуже малі міста	Пам'ятки архітектури	Кількість релігійних храмів
1	2	3
Белз	Костел і Домініканський монастир, XVII ст., костел Пресвятої Діви Марії, 1911 р., дерев'яна церква св. Параскеви, XVII ст., каплиця Сноповських, 1606 р, Белзька ратуша, XVI ст., католицький та іудейський цвинтарі	2
Бібрка	Костел св. Миколая, XV ст.	4
Буськ	Палац графа Бадені, XIX ст., Онуфріївська церква, XVII ст., церква св. Параскеви, XVIII ст.	
Великі Мости	-	5
Глиняни	Костел св. Духа, XVII ст., церква Успіння пр. Богородиці з чудотворною іконою кінця XV ст., церква св. Миколая, XIX ст.	1
Доброміль	Замок Гербуртів, XVI ст., монастир св. Онуфрія, XVIII ст., костел Преображення Господнього, XVI ст., ратуша, XVIII ст.	
Комарно	Михайлівська церква, XVIII ст., костел Різдва Богородиці, XVII ст.	4
Моршин	-	
Мостиська	Костел Домініканів, 1596 р., костел св. Івана Хрестителя, 1550 р., церква Покрови, 1636 р., церква св. Юрія, 1596 р., церква Вознесіння, 1720 р., палац Страхоцького, XIX ст.	7
Новий Калинів	-	1

Закінчення табл. 3.12

1	2	3
Перемисьляни	Костел св. апостолів Петра і Павла, XVIII ст.	4
Пустомити	Палац 1930-х рр.	5
Радехів	Церква св. Миколая, 1918 р., будинок міської ради, 1910 р., будинок народного дому, 1912 р., будинок школи мистецтва, 1910 р., Ринкова площа, XIX ст., синагога XVIII ст.	4
Рава-Руська	Костел св. Михайла та монастир реформатів, XVIII ст.	
Рудки	Палац Фредрив-Шептицьких, XIX ст.	7
Сколе	Церква св. великомученика Пантелеймона, 1597, дзвіниця, XVII ст., церква Різдва Пресвятої Богородиці, 1896 р., костел Семи Скорбот Діви Марії, 1898 р.	
Старий Самбір	Синагога XIX ст., єврейський цвинтар	5
Судова Вишня	Ратуша, залишки монастиря о.о. францисканців-реформатів, 1730, колишній костел 1880–1990 рр., руїни палацу перш. пол. XIX ст.	
Турка	Церква перенесення молив св. Миколая, 1776 р., церква св. Миколая, 1739 р., церква Успіння Пресвятої Богородиці, 1750 р., Успенський костел, 1778 р., синагога, XIX ст., площа ринок з рагушею	6
Утнів	Костел Успіння Пресвятої Богородиці, 1695 р., церква Різдва Богородиці з дерев'яною дзвіницею, 1857 р., синагога поч. XX ст., мурована плебанія XVII ст., млин XIX ст.	1
Хирів	Комплексу споруд хирівської єзуїтської колегії, церква Різдва Пресвятої Богородиці, 1848 р., залізничний вокзал, 1872 р.	2
Холорів	Костел Усіх Святих, 1779 р.	3

Рудках, Судовій Вишні, Хирові. Різні пам'ятки культурної спадщини та історії єврейського народу найбільше зосереджені у містах Белз, Радехів, Старий Самбір, Турка, Угнів. З урахуванням розміщення цінних пам'яток культури різних національних традицій найбільшими вузловими центрами є Белз (Костел і Домініканський монастир XVII ст., Костел Пресвятої Діви Марії 1911 р., дерев'яна церква св. Параскеви XVII ст., каплиця Снопковських 1606 р., Белзька ратуша XVII ст., католицький та іудейський цвинтарі), Добромиль (Замок Гербуртів XVI ст., монастир св. Онуфрія XVIII ст., костел Преображення Господнього XVI ст., ратуша XVIII ст.), Мостиська (Замок Гербуртів XVI ст., монастир св. Онуфрія XVIII ст., костел Преображення Господнього XVI ст., ратуша XVIII ст.), Угнів (Костел Успіння пресвятої Богородиці, 1695 р., церква Різдва Богородиці з дерев'яною дзвіницею, 1857 р., синагога поч. XX ст., мурована плебанія XVII ст., млин XIX ст.). Однак багато важливих об'єктів культурної спадщини у дуже малих міських поселеннях Львівської області ще не віднесено до історико-культурного фонду, недостатньо облікованими є пам'ятки традиційного народного будівництва. Так, з 34 селищ міського типу лише у шести (Дубляни, Лопатин, Магерів, Меденичі, Олесько, Поморяни) виділено площі історико-культурного фонду.

Резервом зміцнення геокультурного, а до певної міри, й соціально-економічного потенціалів селищ міського типу і дуже малих міст міг би стати розвиток у поселеннях цього типу художніх промислів, що, зокрема, характерне для багатьох гірських та передгірських селищ Івано-Франківської та Чернівецької областей. На сьогодні деякі перспективи у цьому аспекті мають лише селища Підкамінь, де розвинуто виробництво художньої (Гаварецької) кераміки, та Івано-Франкове, відоме своїми вишивками та художньою дерев'яною різьбою. Намагання розвивати бойківські народні промисли і ремесла помітні у селищі Бориня, де функціонує професійний ліцей народних промислів і ремесел, а також у Турці і Сколе.

4.1. Конфігурація, геопросторова структура та житловий фонд дуже малих міських поселень Львівської області

Базовим ресурсом формування сукупного потенціалу кожного поселення є його територія, яка характеризується розмірами, конфігурацією, територіальним розподілом різних елементів, особливостями забудови. Разом з рівнем забезпечення житлом й інженерною інфраструктурою, ці характеристики території поселень суттєво впливають і на ступінь їхньої соціально-економічної функціональної спроможності.

Для позначення геопросторової структури поселень у науковій літературі використовують здебільшого поняття планувальна форма, яке доцільно застосовувати насамперед для тих поселень, територія яких формувалася цілеспрямовано за певним планом. Однак становлення багатьох дуже малих міських поселень Львівської області впродовж майже всіх історичних періодів відбувалося переважно стихійно, а створені за певним планом населені пункти зазнавали суттєвих трансформацій у результаті великих пожеж, воєнних руйнувань та ін., тому основні риси їхнього територіального устрою доцільно означити як конфігурацію та геопросторову структуру.

Чинниками, які головно визначили типологічні відмінності геопросторової структури сучасних селищ та дуже малих міст, є особливості природних умов, історико-генетичний тип поселення, наявність базових підприємств та шляхів сполу-

чення. Зокрема, такі природні елементи, як річкові долини, озера, гірські масиви тощо, впливають на формування лінійно-видовженого характеру поселень, а в селищах та містах з планово-правильною конфігурацією зумовлюють компактно-розчленовані форми забудови, тобто наявність територіально відокремлених частин поселення. Подібне значення для малих поселень мають і важливі за своїм значенням шляхи сполучення. Дуже малі міські поселення, які у минулому мали статус міст та містечок, також відзначаються більш цілеспрямовано впорядкованою забудовою та наявністю історичного адміністративного центру. І найбільш планово-цілеспрямований характер мають ті дуже малі міські поселення, які формувалися в новітні часи як промислові центри чи пункти. Основу їхнього територіального планування уже визначали проектні організації відповідно до містобудівних критеріїв.

Конфігурація та геопросторова структура безпосередньо поєднуються з типом забудови. Так, для компактних форм дуже малих міських поселень найбільш характерною є вулично-квартальна забудова, а також комбінована, та менше – радіальна. Для ланцюгових форм селищ та дуже малих міст характерні лінійно-вулична та подекуди і рядова забудова (фасади будинків не зорієнтовані один навпроти одного, а в одному напрямку).

Отже, за геопросторовою структурою та забудовою в дуже малих міських поселеннях Львівської області виділяються такі основні типи: 1) компактний з прямокутноподібною квартално-вуличною забудовою; 2) компактний з видовженою в одному напрямку квартално-вуличною забудовою; 3) компактно розчленований з квартално-вуличною забудовою; 4) комбінований, з поєднанням вулично-квартальної, видовжено-лінійної чи радіально-лінійної забудови; 5) комбінований, з поєднанням скупченого ядра та безсистемно-організованих околиць; 6) ланцюговий та ланцюго-видовжений з лінійно-вуличною та лінійно-рядовою формами забудови (див.: рис. 4.1). Поши-

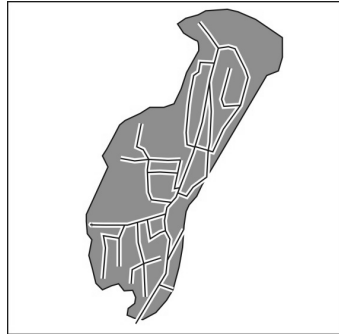
рення більшої кількості варіантів геопросторової структури характерне для селищ міського типу, оскільки більш різноманітними є й їхні історико-генетичні особливості, адже серед них є як поселення, сформовані за сучасними містобудівними критеріями (Гірник, Добротвір), так і порівняно недавно трансформовані сільські поселення зі спрощеним територіальним устроєм. Саме тому яскраво виражена компактна просторова конфігурація з прямокутноподібною вулично-квартальною забудовою притаманна двом промисловим селищам (див.: табл. 4.1) і лише частково характерна для малого міста Новий Калинів. Так само такі прості форми територіальної структури, як ланцюгова та ланцюгово-розгалужена з лінійно-вуличною та лінійно-рядовою забудовою також характерні для селищ міського типу і зовсім не притаманні дуже малим містам.

Особливості геопросторової структури нових селищ міського типу, побудованих згідно з містобудівними критеріями (Добротвір, Гірник), та міста Новий Калинів проявляються й у їхній дуже високій густоті населення (понад 2 200 осіб/км²) та у високій частці забудованих земель (понад 60 %) і незначній питомій вазі сільськогосподарських угідь. Проблемаю дальшого розвитку цих поселень є обмежені територіальні можливості росту, адже їхня загальна земельна площа (див.: додатки З і К) є в десятки разів меншою від середніх у області значень.

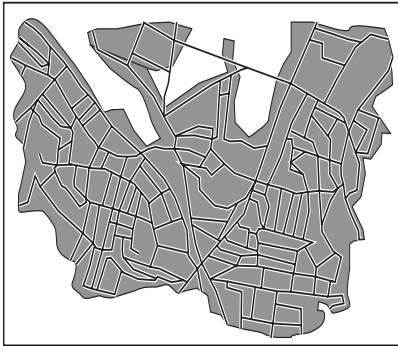
Квартально-вулична забудова простежується і в низці інших містечок та дуже малих міст. Але в окремих випадках вона має видовжено-лінійну конфігурацію (Меденичі, Сколе, Старий Самбір), зумовлену здебільшого фізико-географічними чинниками, в інших випадках окремі частини поселень можуть бути відокремлені від інших як природними, так і комунікаційними об'єктами, формуючи компактно розчленований тип просторової конфігурації (селища Івано-Франкове, Красне, Шкло, Брюховичі, Рудно, Підкамінь, Розділ, Куликів, дуже малі міста Моршин, Перемишляни, Пустомити, Рава-Руська, Радехів, Ходорів). Наприклад, у селищі Брюховичі окремі квартали роз-

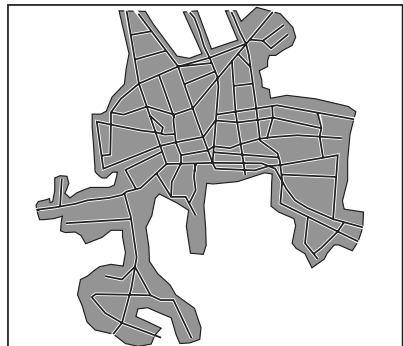
1) Добротвір

2) Старий Самбір

3) Брюховичі

4) Лопатин

5) Глиняни

6) Бориня

Рис. 4.1. Типи геопросторової структури
дуже малих міських поселень Львівської області

ділені смугами лісів, у селищі Рудно – лісосмугами та кільцевою дорогою, у селищі Красне – магістральними залізничними та автошляхами. Підльвівські селища цієї групи виділяються високим ступенем забудови та густотою населення, а Івано-Франкове – ще й високою часткою лісопокритих територій, що може бути доброю передумовою для розвитку різних виробництв деревообробної промисловості та рекреаційного господарства.

Таблиця 4.1

Розподіл дуже малих міських поселень Львівської області за просторовою конфігурацією та забудовою

Типи просторової конфігурації та забудови селищ	Дуже малі міські поселення
Компактна з прямокутноподібною квартально-вуличною забудовою	Селища: Гірник, Добротвір Дуже малі міста: Новий Калинів
Компактна з видовженою в одному напрямку квартально-вуличною забудовою	Селища: Меденичі Дуже малі міста: Сколе, Старий Самбір
Компактно-розчленована з квартально-вуличною забудовою	Селища: Красне, Брюховичі, Івано-Франкове, Рудно, Підкамінь, Розділ, Шкло Дуже малі міста: Моршин, Перемишляни, Пустомити, Рава-Руська, Радехів, Ходорів
Комбінована, з поєднанням прямокутноподібною вулично-квартальною, видовжено-лінійною чи радіально-лінійною забудовою	Селища: Великий Любінь, Дашава, Гніздичів, Лопатин, Новий Яричів, Нові Стрілища, Щирець, Немирів, Олесько, Куликів Дуже малі міста: Буськ, Белз, Бібрка, Великі Мости, Добромиль, Мостиська
Комбінована, з поєднанням скупченого ядра та безсистемно організованих околиць	Селища: Верхнє Синьовидне, Жwirkа, Журавно, Краковець, Магерів, Нижанковичі, Поморяни, Славське, Стара Сіль, Східниця Дуже малі міста: Глиняни, Комарно, Рудки, Судова Вишня, Турка, Угнів, Хирів
Ланцогова та ланцогово-розгалужена з лінійно-вуличною та лінійно-рядовою забудовою	Селища: Бориня, Дубляни, Запитів, Підбуж

Найбільше в області є комбінованих форм просторової конфігурації та структури селищ: як з поєднанням прямокутноподібної вулично-квартальної, видовжено-лінійної чи радіально-лінійної забудови (10 селищ і 6 дуже малих міст), так з поєднанням скупченого ядра та безсистемно організованих околиць (10 селищ і 7 дуже малих міст). Така ускладнена геопросторова структура цих дуже малих міських поселень зумовлена в окремих випадках історією формування (більше половини з них у минулому мали міські права і формувалися за різними містобудівними пріоритетами), в інших – особливостями гірського рельєфу й сучасного економічного профілю, що, зокрема, характерне для туристично-рекреаційних центрів Славське і Східниця.

Ланцюгові просторові конфігурації з лінійно-вуличною та лінійно-рядовою формами забудови характерні лише для селищ, які трансформувалися у міські поселення із сільських у другій половині ХХ ст. внаслідок виконання ними адміністративних функцій чи функцій центрів локальних систем розселення (Бориня, Дашава, Дубляни, Запитів, Підбуж). Мало тут також значення і розміщення у гірській та передгірській смугах. Для селищ цього просторово-конфігураційного типу характерною є мала частка забудови в структурі земельної площі (менше 10 %) та значна питома вага земель сільськогосподарського призначення. Наявність великої частки сільськогосподарських угідь у таких поселеннях у поєднанні з перевагами міського статусу та значним працересурсним потенціалом у змозі забезпечити не лише розвиток сільського господарства, але й повний цикл агропромислового виробництва. В гірських селищах цього типу найбільшою є питома вага лісопокритих територій, що також може мати різнобічне економічне значення.

Кожен з типів просторової конфігурації дуже малих міських поселень має як певні переваги щодо своїх соціально-економічних перспектив, так і деякі обмеження. Тому формування перспективних програм їхнього дальшого розвитку так чи

інакше має здійснюватися з урахуванням конкретних особливостей територіальної структури. У більшості дуже малих міських поселень Львівської області зроблено зонування території за функціональним призначенням, що, зокрема, проявляється у виділенні земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного фондів. Так, землі природоохоронного фонду (див.: додаток 3) виділено у вісімнадцяти селищах на площі близько 8 761,6 га (76,9 % припадає на природоохоронний фонд Івано-Франкового). У кількох селищах (Брюховичі, Великий Любінь, Краковець, Куликів, Олесько, Підкамінь, Поморяни, Стара Сіль, Шкло) виділено пам'ятки природи та садово-паркового мистецтва місцевого значення.

Функціональні суспільно-географічні можливості дуже малих міських поселень суттєво залежать і від якості житлового фонду. Аналіз даних офіційної статистики (див.: табл. 4.2 і 4.3) свідчить про дуже суттєву диференціацію і селищ, і дуже малих міст фактично за всіма житловими параметрами. Це стосується, зокрема, площі житлового фонду на одного мешканця. Значення цього показника коливаються в селищах міського типу від 10,2 м² на одну особу в селищі Івано-Франкове до 38 м² на одну особу в селищі Нові Стрілища. Зіставлення всіх даних засвідчує, що найменші значення цього показника характерні для селищ з високою часткою в структурі земельного фонду земель оздоровчого та природоохоронного призначення (Брюховичі, Івано-Франкове, Немирів, Шкло), а також у селищі Розділ. Невисоким є рівень забезпечення житлом і в інших підльвівських селищах з високою густотою населення.

Що стосується дуже малих міст, то рівень забезпеченості житлом у них є в середньому навіть трохи меншим ніж у селищ, але також меншими є і відхилення за значеннями цього показника: від 13,9 м² на одну особу в Новому Калинові до 23,4 в Угневі.

У більшості селищ міського типу співвідношення кількості квартир та кількості будинків є лише трохи більшим від

Таблиця 4.2

Житловий фонд селищ міського типу Львівської області

Селища	К-сть житл. будинків, одиниць	К-сть квартир, одиниць	Загальна площа житл. фонду, тис. м ²	Площа житл. фонду на одного мешк., м ²	Рівень обладнання загальної площі житлового фонду				
					водопроводом, %	каналізацією, %	опаленням, %	газом, %	гарячим водопостачанням, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Бориня	528	560	35	24,0	13,4	13,4	13,4	5,8	-
Брюховичі	806	1 191	82,4	14,3	42,9	42,9	39,4	91,3	27,5
Великий Любень	1 738	1 873	122,3	21,5	23,7	23,7	16,2	88,3	2,2
Верхнє Синьовидне	1 341	1 385	81,6	21,2	29,7	29,4	31,1	85,4	24,9
Гірик	456	936	56,7	19,8	77,4	77,4	73,5	64,2	9,2
Гніздишів	1 142	1 292	85,6	17,7	51,4	51,4	48,3	99,3	-
Дашава	788	936	64,5	19,9	48,6	48,6	47,2	100	37,8
Доброгвір	155	2 482	126,5	19,6	97,4	97,4	96,8	81,0	95,8
Дубляни	707	732	46,3	25,0	8,3	8,3	12,7	92,6	3,7
Жвирка	934	1 444	89,9	18,5	32,9	32,7	38,9	81,9	14,7
Журавно	1 046	1 363	80,2	20,0	52,0	52,0	36,3	90,1	35,2
Зашитів	583	731	54,9	20,1	30,6	30,6	49,5	90,3	16,4
Івано-Франкове	834	1 394	72,8	10,2	39,2	38,5	13,6	86,8	11,5
Краковець	903	930	56,8	17,0	11,3	11,3	11,3	99,8	8,3
Красне	1 261	1 678	110,6	17,5	44,4	44,4	31,1	97,8	23,0
Куликів	1 370	1 568	93,6	17,4	24,8	24,8	16,9	99,6	12,7

Закінчення табл. 4.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Лопатин	714	923	61,7	18,2	28,4	28	35,3	65,8	11,8
Маєрів	505	678	35,3	15,4	28,1	27,3	29,3	23,7	-
Меденичі	1 018	1 114	79,5	23,7	7,5	7,5	17,6	99,4	0,8
Немирів	666	743	39,6	12,0	15,9	15,9	17,7	58,3	9,4
Нижанківці	567	634	39	21,4	7,5	7,5	12,8	83,3	0,9
Новий Яричів	498	742	48,5	16,7	46,4	46,4	46,1	87,6	28,0
Нові Стріпці	657	679	42,6	38,3	39,3	39,3	39	95,3	-
Олеське	665	684	45,7	23,3	57,0	57,0	21,3	76,7	12,1
Підбуж	1 138	1 230	84,3	17,4	3,3	3,3	1,6	28,6	0,4
Підкам'янь	616	694	43,8	19,3	69,0	69,0	30,9	36,4	68,9
Поморяни	878	890	44,3	25,6	64,3	63,9	22,3	50,1	58,9
Розділ	410	517	34,3	12,7	58,4	58,4	6,5	98,7	20,6
Рудно	1 414	1 643	127,5	19,6	22,7	22,7	32,3	100	16,6
Славське	859	959	60,8	18,1	42,9	41,4	39,7	57,2	34,7
Стара Сіль	1 077	1 077	63,7	32,2	2,3	2,3	0,1	20,6	-
Східниця	579	775	54,4	25,3	39,6	39,6	21,8	96,3	32,1
Шкло	1 070	1 327	72,4	11,8	36,1	35,9	7,8	96,8	7,8
Щирець	1 270	1 703	101,9	16,3	30,3	29,9	25,5	89,9	21,3

Таблиця складена за: Селища міського типу Львівської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lv.ukrstat.gov.ua/>

Таблиця 4.3

Житловий фонд дуже малих міст Львівської області¹

Дуже малі міста	К-сть житл. будинків, одиниць	К-сть квартир, одиниць	Загальна площа житл. фонду, тис. м ²	Площа житл. фонду на одного мешк., м ²	Рівень забезпеченості загальної площі житлового фонду				природним газом, %
					центральним опаленням, %	водопостачанням, %	каналізацією, %	зонам, %	
Белз	399	650	37,4	15,6	6,3	36,2	32,3	-	
Бібрка	953	1 446	78,5	21,2	60,0	92,1	99,7	99,9	
Великі Мости	1 007	1 696	99,2	16,5	18,5	34,8	34,8	39,6	
Глиняни	1 115	1 251	69,1	21,6	22,0	93,9	93,9	66,2	
Доброміль	1 259	1 608	103,3	22,5	7,6	20,7	20,1	22,8	
Моршин	522	1 765	113,0	18,5	79,2	87,1	87,1	100,0	
Мостиська	1 716	2 682	181,2	20,1	24,5	50,6	50,6	86,3	
Новий Калинів	82	1 130	56,9	13,9	76,7	98,9	94,7	91,5	
Перемишляни	1 098	2 257	131,9	18,8	31,1	98,7	98,7	100,0	
Пустомити	1 339	2 477	144,4	16,0	11,3	54,2	51,8	99,3	
Радехів	1 818	2 700	170,6	18,0	10,1	85,7	58,6	100,0	
Рава-Руська	1 002	2 326	141,2	17,0	7,2	23,4	22,5	-	
Рудки	946	1 526	107,4	20,3	13,5	37,7	37,7	98,8	
Сколе	719	2 027	113,4	18,0	45,2	49,3	49,3	84,1	
Старий Самбір	1 059	1 931	114,2	18,4	39,6	41,2	41,2	61,3	
Судова Вишня	1 692	2 025	128,9	20,1	8,8	14,0	14,0	84,0	
Турка	1 642	2 344	133,4	19,1	35,2	39,0	39,0	31,8	
Угнів	222	351	23,4	23,4	10,0	14,2	12,8	-	
Хирів	837	1 514	84,7	20,7	2,1	26,2	26,2	33,0	
Ходорів	2 036	3 679	212,8	21,5	48,0	58,2	58,2	100,0	

¹ Розраховано за матеріалами обстеження міських територіальних громад, проведеного статистичними органами у 2007 р.

одиниці, засвідчуючи велике переважання в цих поселеннях одноквартирних приватних будинків та одно- й двоповерхової забудови. Певний виняток у цьому аспекті становлять Гірник і Добротвір, де цей показник є більше двох, та Брюховичі, Жвирка, Івано-Франкове, де кількість квартир переважає кількість будинків у півтора рази і більше. У дуже малих містах цей показник є помітно більшим, особливо це стосується Нового Калинова, Моршина, Хирова, Рави-Руської та Рудок та дуже малих міст – районних центрів. Найбільше переважання багатопверхової забудови (співвідношення кількості квартир та кількості будинків становить понад три) характерне для Моршина та Нового Калинова, порівняно менше – для Перемишлян, Рави-Руської, Сколе.

Індикаторами якості житлового фонду селищ є рівень забезпечення водопроводом, каналізацією, опаленням, газом, гарячим водопостачанням. У цьому аспекті, як свідчить аналіз статистичних даних, ситуація у багатьох селищах є дуже невідповідною міському способу життя. Це особливо стосується віддалених від обласного центру селищ Дрогобицького, Старосамбірського та Турківського районів. Найгіршим є становище у селищах Бориня та Стара Сіль: у Борині фактично немає постачання газу та гарячої води, низький рівень обладнання каналізацією, водопроводом та опаленням, у Старій Солі дещо вищий рівень газозабезпечення, але ще більші проблеми з іншими видами обладнання житлового фонду. Суттєві недоліки в обладнанні житлового фонду є помітними і для селищ Дубляни, Підбуж, Нижанковичі. Далекою від міських стандартів є і ситуація в інших поселеннях цієї категорії. Так, понад п'ятдесятивідсоткова забезпеченість і водопроводом, і каналізацією, і опаленням, і газом характерні лише для селищ Гірник і Добротвір. Ще у кількох селищах (Брюховичі, Дашава, Гніздичів, Жвирка, Запитів, Красне, Новий Яричів, Підкамінь, Славське) цей рівень перевищує 30 %. Тому перспективи дальшої трансформації селищ до рівня стандартів міського

середовища потребуватимуть великих капіталовкладень у покращення інженерної інфраструктури.

Порівняно з селищами рівень забезпеченості дуже малих міст водопроводом, каналізацією, природним газом є значно вищим. У більше половини поселень цієї категорії такі проблеми вирішені на задовільному рівні. Найбільше простежуються негативні явища в найменших і найбільш віддалених поселеннях цієї групи – Угневі, Белзі, Хирові, Добромилі, де рівень забезпечення всіма видами інженерної інфраструктури є меншим 50 %. Разом з тим, необхідність формування та реалізації конкретних проектів покращення соціально-економічної бази й інших дуже малих міст також залишається актуальною. Ще більшою мірою це важливо щодо модернізації шляхів сполучення, якість яких на території дуже малих міських поселень значно гірша навіть порівняно з міжміськими дорогами. Помітними також є проблеми утилізації відходів, які фактично ще не вирішені у жодному поселенні.

4.2. Соціальна інфраструктура дуже малих міських поселень та їхні економічні функції

Одним з визначальних показників сукупного суспільно-географічного потенціалу поселень є рівень розвитку їхньої соціальної інфраструктури та господарства. Саме соціальна інфраструктура та економічні можливості найбільше визначають функціональний профіль містечок і міст. З огляду на різноманітність об'єктів соціальної інфраструктури та їхнє нерівноцінне функціональне значення у міжпоселенських зв'язках, а також ураховуючи обмеженість та відмінності статистичної інформації щодо інфраструктури міст і селищ, аналіз соціально-інфраструктурного потенціалу дуже малих міських поселень можна зробити лише у загальних рисах, використовуючи,

зокрема, бальні оцінення, які попри свою недосконалість, все ж дають змогу зробити загальні висновки на основі порівняльного аналізу. Згідно з таким методичним підходом всі об'єкти оцінюють за десятибальною шкалою з урахуванням їхнього міжпоселенського значення. Максимальною кількістю балів (10) доцільно оцінити ті об'єкти соціальної інфраструктури, які є чинником міжпоселенських зв'язків, і які найбільше впливають на функціональну значущість дуже малих міських поселень. Це насамперед професійно-технічні ліцеї, загальноосвітні заклади нового типу, лікарні та санаторно-курортні заклади, які якраз і мають міжпоселенське значення. Суттєво нижчою у міжпоселенських взаєминах є роль загальноосвітніх середніх шкіл, амбулаторій, кінотеатрів, відділень зв'язку та підприємств служби побуту (на рівні п'яти балів). Задовольняють потреби переважно лише місцевого населення школи нижчого рівня, дошкільні заклади, будинки культури, бібліотеки, заклади харчування, спортивні споруди, тому кожен з цих об'єктів доцільно оцінити лише трьома балами. Подібні заклади торгівлі у дуже малих містах доцільно оцінити лише одним балом.

Сумування всієї кількості балів за кожним дуже малим міським поселенням дає змогу приблизно визначити їхній рейтинг щодо забезпеченості та значущості соціально-культурної інфраструктури (див.: додатки Л та М).

У рейтингу селищ міського типу за рівнем забезпеченості соціально-культурною інфраструктурою перші три місця зайняли Східниця, Славське, Немирів завдяки насамперед наявності санаторно-курортних закладів (див.: додаток Л). Четверте місце у цьому списку в селища Журавно, де зосереджені порівняно значні об'єкти охорони здоров'я та рекреації. Наявність санаторно-курортних закладів визначає високі позиції у рейтингу й селищ Брюховичі, Великий Любінь та Верхнє Синьовидне. Водночас у селищі Щирець достатньо високим є рівень забезпеченості закладами освіти та охорони

здоров'я. Порівняно високий рейтинг селищ Івано-Франкове, Лопатин, Бориня, Меденичі, які в минулому виконували функції районних центрів, забезпечується головно наявністю тут професійно-технічних училищ та лікарень. Значущість вищого адміністративного статусу, яким поселення володіли у минулому, в кращому забезпеченні об'єктами соціально-культурної інфраструктури характерна для ще кількох селищ міського типу.

Серед аутсайдерів за ступенем розвинутості соціально-культурної інфраструктури опинилися деякі селища, які є супутниками міст (Жвирка, Рудно, Запитів та деякі ін.), що свідчить водночас і про вузькість їхніх соціально-економічних функцій. Особливо це стосується селища Рудно, яке фактично є «спальним районом» Львова. Це частково є наслідком гіперболізації принципу концентрації в розміщенні соціально-економічних об'єктів (у великих центрах), а виробництва – на великих підприємствах, яке здійснювалося в умовах командно-адміністративної системи, витісняючи малі міські поселення на узбіччя соціально-економічного життя. Через відсутність дошкільних закладів та закладів охорони здоров'я на найнижчому місці за рівнем розвитку соціально-культурної інфраструктури опинилося і селище Стара Сіль.

Отже, низка селищ Львівської області (Східниця, Славське, Немирів, Брюховичі, Великий Любінь) має достатньо добре розвинуту санаторно-курортну інфраструктуру, що і визначає їхній функціональний тип як рекреаційних центрів. Наявність лікарень, професійно-технічних ліцеїв, середніх шкіл та деяких інших об'єктів соціально-культурної інфраструктури дає змогу таким селищам, як Бориня, Журавно, Івано-Франкове, Лопатин, Меденичі бути центрами обслуговування прилеглої сільської місцевості, тобто центрами підрайонних систем розселення.

Сумарне оцінення наявної дуже обмеженої інформації про підприємства, установи та організації соціальної сфери в двадцяти дуже малих містах Львівської області, попри всю

свою недосконалість, все ж дає змогу зробити деякі загальні зіставлення (див.: додаток М). Насамперед помітними є переваги більшості дуже малих міст-районних центрів у забезпеченні об'єктами соціально-культурної інфраструктури. Особливо це стосується Турки, Перемишлян, Мостиськ, Радехова, у яких є особливо значний потенціал торговельного обслуговування, зосереджена значна кількість закладів громадського харчування та служби побуту. На одному рівні з цими районними центрами забезпечені соціально-культурною інфраструктурою такі міста, як Ходорів, Рава-Руська, Моршин. Окрім торговельних підприємств та закладів харчування, важливими об'єктами міжпоселенського значення, розміщеними в цих містах, є навчальні заклади нового типу, лікарні й культурні центри. Соціально-культурна інфраструктура Моршина загалом відповідає функціональним потребам цього важливого рекреаційного центру, однак потребує розширення у напрямку створення освітньо-культурних центрів нового типу.

Середнім рівнем зосередження підприємств, установ та організацій соціальної сфери виділяються Рудки та Судова Вишня, чому сприяє достатньо вигідне географічне положення цих поселень. Соціально-інфраструктурний потенціал Рудок посилює і розміщений поряд з містом Вишнянський коледж Львівського аграрного національного університету, який має давні традиції та належну навчально-методичну базу.

Найнижчий рівень розвинутої соціально-культурної інфраструктури характерний для Угнева та Нового Калинова, що у першому випадку пов'язано з незначним демографічним потенціалом поселення, а у другому – з особливостями його формування як гарнізонного містечка. З огляду на такі ж чинники, помітним є і відставання в соціально-інфраструктурному забезпеченні Белза та Глинян. Лише окремі об'єкти соціальної інфраструктури цих міст мають міжпоселенське значення. Зокрема, це професійно-технічні ліцеї у містах Белз й Угнів та їхні історико-культурні пам'ятки. Розвиток професійно-технічної освіти міг би посилити соціально-інфраструктурний потенціал і таких районних центрів, як Радехів, Сколе, Старий Самбір.

Зміцненню соціально-культурної інфраструктури дуже малих міських поселень не сприяє розвиток їхнього господарства, передусім промисловості. Віддаючи належне сфері послуг, як важливого сектору економіки, все ж саме промисловість у змозі забезпечити найбільш міцну економічну основу функціонування міських поселень. Позитивним є і вплив наукомісткої індустрії на розширення інженерно-технічного проширення суспільства та й загалом формування його інтелектуального потенціалу. Однак на сьогодні рівень промислового розвитку селищ та дуже малих міст помітно відстає від соціальних та працересурсних потреб населення. І хоча, наприклад, у селищах міського типу серед усіх суб'єктів підприємницької діяльності частка промислових є доволі значною (16,7%), все ж більшість з них належить до малого бізнесу, який у соціальних процесах виконує дуже конструктивну роль, але вплив якого на економічний розвиток поселень все ще є обмеженим. Окрім того, в умовах світової економічної кризи, яка розпочалася у 2008 році, багато з таких підприємств фактично припинило свою діяльність. Такі обставини актуалізують необхідність розвитку в дуже малих міських поселеннях середніх, а в окремому випадку й великих, підприємств промисловості. Це стосується насамперед таких галузей, як лісова і деревообробна промисловість, виробництво будівельних матеріалів, легка і харчова промисловість, які не відзначаються особливо високою концентрацією виробництва.

Отже, саме недостатність великих і середніх промислових підприємств обмежує всебічний розвиток дуже малих міських поселень. Щодо містечок, то фактично жодне з них на Львівщині не стало помітним промисловим центром, хоча деякі з них для цього мали доволі сприятливі передумови. Подібне становище й у більшості інших регіонів Західної України. Окремими великими промисловими підприємствами, які фактично і мають селищеформуючий характер, є Добротвірська

ТЕС (сміт Добротвір) та ДП шахта «Відродження» поблизу смт Гірник. Добротвірська ТЕС, потужність якої становить 600 Мвт, разом з Бурштинською ТЕС, становлять основу електроенергетичного потенціалу Західної України. Тут працює на сьогодні понад 1 600 тис. осіб, тобто фактично кожен четвертий житель селища. Шахта «Відродження» також є однією з найпотужніших у межах Львівсько-Волинського кам'яновугільного басейну, забезпечуючи виробництво понад 400 тис. т вугілля в рік, хоча доволі успішне функціонування цих підприємств не поєднується з формуванням у селищах інших значних промислових виробництв. Є лише невеликі підприємства промисловості будівельних матеріалів та будівельної індустрії. Така промислова монофункціональність є негативним чинником розвитку малих міських поселень, що засвідчує глибоко депресивний стан деяких шахтарських селищ Донеччини.

Окрім селищ Добротвір та Гірник, перспективи формування промислових центрів були і в селищах Івано-Франкове, Гніздичів, Красне, Шкло, Щирець. Зокрема, Красне мало всі передумови для того, щоб стати центром харчової промисловості, однак з двох значних підприємств цієї галузі (цукровий та комбікормовий завод) через брак нормальних прозорих економічних відносин та регіональної економічної політики цукровий завод припинив існування. Підстави стати центром промисловоті будівельних матеріалів мало і селище Щирець, однак підприємства цієї галузі в селищі, насамперед завод залізобетонних конструкцій, в останні роки потерпали від інвестиційного дефіциту, а тому не могли забезпечити розширення та модернізацію виробництва.

Подібно до ситуації у містечках трансформаційна криза 90-х років ХХ ст. негативно позначилась і на економічному розвитку дуже малих міст. Незважаючи на брак великих підприємств, деякі з цих поселень на кінець 80-х років минулого століття мали непогані передумови розширення промислової бази. Зокрема, уже сформувалися на той час як промислові

центри Буськ (хлібзавод, консервний, пивоварний, два цегельні заводи), Доброміль (хлібний, пивоварний, комбікормовий заводи, деревообробний комбінат), Мостиська (філія заводу «Електрон», молокопереробний, хлібний, два цегельні заводи), Перемишляни (завод «Модуль» (філія Львівського ВО «Мікроприлад»), цегельний, комбікормовий та продовольчих товарів заводи), Пустомити (завод «Шляхзалізобетон», управління вапняних заводів, сирзавод, завод продовольчих товарів), Рава-Руська (хлібний, маслоробний, спиртовий, а також комбікормовий, шпалопророчувальний, авторемонтний, кахельний заводи), Радехів (заводи харчової промисловості (цукровий, пивоварний, маслоробний, ремонтно-механічний та цегельно-черепичний заводи), Сколе (деревообробний та будівельних матеріалів комбінати, хлібзавод, фабрики «Сувенір» та з пошиву спортивinventарю), Хирів (два приладобудівні заводи, валяльно-повстяна фабрика, два цегельні заводи, меблевий цех), Ходорів (хлібний, цукровий і продовольчих товарів заводи, м'ясокомбінат, завод поліграфічних машин). Позитивною тенденцією економічного розвитку того часу стало формування у дуже малих містах, зокрема, у Сколе, Турці, Хирові, філій великих машинобудівних підприємств Львова. Але через усю сукупність кризових явищ 90-х років ХХ ст., незрозуміння з боку регіональних владних середовищ важливості промислового розвитку, яке, своєю чергою, зумовило брак з їхнього боку будь-яких конструктивних координаційних дій, було різко сповільнено введення нових виробничих потужностей, а з огляду на інвестиційний дефіцит, обмеженість ринків збуту фактично не здійснювалася модернізація виробництва, внаслідок чого низка підприємств взагалі припинила свою діяльність, а багато інших опинилися у край скрутному становищі. Особливо це стосується підприємств цукрової промисловості, у т. ч. Ходорівського цукрозаводу, та філіалів львівських машинобудівних підприємств, зокрема, Турківського світлотехнічного заводу. І хоча наприкінці 1990-х, поч. 2000-х років у промисловій сфері дуже

малих міст відбулося деяке піднесення, позитивні тенденції знову призупинила фінансово-економічна криза, яка розпочалася у 2008 році. Однак все ж деякі промислові підприємства в дуже малих містах, насамперед у тих, які є районними центрами чи розміщені в межах Львівської агломерації, пройшли реструктуризацію й адаптувалися до нових економічних умов. На інфраструктурній основі деяких старих підприємств відкрито нові виробництва.

Отже, сучасна промислова база дуже малих міських поселень не дає змоги забезпечити повну зайнятість населення, вирішувати всю сукупність питань соціально-культурного розвитку. Але, незважаючи на відставання від реальних потреб, у більшості селищ та дуже малих міст регіону все ж функціонують окремі заводи і фабрики місцевого значення, деякі з яких можуть у перспективі стати осередками збереження та зміцнення соціально-економічного потенціалу цієї категорії поселень. Це найбільше стосується підприємств харчової промисловості, виробництва будівельних матеріалів, меблів та деревооброблення. Так, виробництва харчових продуктів розміщені у селищах Великий Любінь, Гніздичів, Лопатин (спиртові заводи), Куликів і Щирець (м'ясні вироби), Красне (хлібобулочні вироби та безалкогольні напої), Розділ (підприємства з виробництва пива та солоду), Олесько (завод з виробництва мінеральних вод), Івано-Франкове (рибництво), а також у таких дуже малих містах, як Буськ і Добромиль (виробництво пива), Комарно (виробництво сирів), Моршин (виробництво мінеральних вод), Перемишляни (виробництво продтоварів), Пустомити (виробництво м'ясопродуктів), Рава-Руська (виробництво молочних та хлібопродуктів), Радехів (виробництво цукру, м'ясних виробів та продтоварів), Судова Вишня (виробництво борошна та хлібобулочних виробів), Ходорів (виробництво м'ясопродуктів і продтоварів). Підприємства місцевого значення в галузі деревообробної й меблевої промисловості, а також промисловості будівельних матеріалів є у селищах Дапава, Розділ, Гніздичів,

Івано-Франкове, Нижанковичі, Славське, Шкло, Щирець, дуже малих містах Бібрка, Великі Мости, Доброміль, Мостиська, Перемишляни, Пустомити, Рава-Руська, Сколе, Старий Самбір, Хирів, Турка.

Середовищем росту економіки дуже малих міських поселень могла б стати легка промисловість, але через несприятливі макроекономічні передумови обсяги виробництва та асортимент продукції у цій галузі не розширюються. Лише в кількох селищах та дуже малих містах (Брюховичі, Журавно, Краковець, Куликів, Магерів, Немирів, Новий Яричів, Глиняни, Сколе, Старий Самбір) функціонують невеликі фабрики з льонопереробки, виробництва килимів, а також швейної, шкіряно-галантереної та взуттєвої промисловості.

Економічна база дуже малих міських поселень ще мало підкріплюється розвитком таких галузей важкої промисловості, як паливна, хімічна й машинобудівна. Окрім селища Гірник, шахти Львівсько-Волинського кам'яно-вугільного басейну забезпечують частково зайнятість населення таких дуже малих міст, як Белз, Великі Мости, Угнів. У Лопатині функціонує невеликий торфобрикетний завод. Однак така ситуація у паливній промисловості ще не відповідає реальним можливостям. Значно більшим міг би бути реальний економічний вплив на розвиток дуже малих міських поселень газовидобування, особливо у Дрогобицькому, Старосамбірському та Самбірському районах. Більш суттєвим є вплив на економіку дуже малих міст машинобудування (Перемишлянські заводи «Модуль» і «Галлак Лтд», Ходорівські підприємства «Ходорівполіграфмаш» і «Жидачівський райагропромстач», два дочірні підприємства ВАТ «Елегал» у Великих Мостах, невеликі приладобудівні підприємства у Бібрці, Краковці, Мостиськах, Пустомитах, Старому Самборі) та хімічної й хіміко-фармацевтичної промисловості (гірничо-хімічне об'єднання «Сірка» у селищі Шкло, завод композиційних матеріалів (хімія органічного синтезу) у селищі Дашава, «Хімцех» у Меденичах, фірми «Ламела» і «Термобуд» у

Шклі та «Бохен-Буд» у Щирці, «Інсас» у Великих Мостах, фармацевтичні підприємства «Медполісол» у Радехові та «Мостпласт» у Мостиськах.

Як бачимо, у деяких селищах міського типу та дуже малих містах промислових підприємств або зовсім немає, або вони перебувають у нефункціональному стані, засвідчуючи недієздатність регіональної економічної політики. Немає загалом у регіоні підстав для формування з участю дуже малих міських поселень ефективних промислових кластерів.

Недостатність промислових підприємств та неефективність їхньої роботи мають і негативні соціальні наслідки. Як свідчать дослідження на прикладі селищ міського типу (див.: додаток Н), головною тенденцією динаміки кількості найманих працівників підприємств, установ та організацій у цих поселеннях упродовж останніх років стало зменшення загалом та у більшості селищ зокрема кількості робочих місць. Причому це відбувалося досить високими темпами: загалом у селищах кількість найманих працівників у 2010 році порівняно з 2002 роком зменшилася більше, ніж у 1,8 раза, а у таких селищах, як Верхнє Синьовидне, Гніздичів, Дашава, Запитів, Куликів, Нижанковичі, Нові Стрілища, Стара Сіль – більше ніж удвічі, а у селищі Шкло – у шість разів.

Незважаючи на загалом несприятливі макроекономічні умови, населення селищ та дуже малих міст має значний потенціал розширення економічної активності, що помітно, з реєстру суб'єктів підприємницької діяльності. Більшість з цих суб'єктів – це малий бізнес, розширення й активізація якого у перспективі і за сприятливих умов у змозі забезпечити й формування більш потужного бізнесового середовища. З селищ міського типу найвищим рівнем економічної активності відзначаються підльвівські селища (Брюховичі – лідер за кількістю суб'єктів господарювання, Івано-Франкове, Куликів, Рудно), де зосереджено понад сто суб'єктів господарювання, а з дуже малих міст – районні центри Буськ, Пустомити, Мостиська, Ра-

дехів, Сколе, Старий Самбір, Турка, в яких зареєстровано понад 250 різних суб'єктів. Разом з тим, широким є і перелік селищ та кілька дуже малих міст з найнижчим рівнем економічної активності: Белз, Бориня, Глиняни, Гірник, Нижанковичі, Нові Стрілища, Поморяни, Стара Сіль і Угнів (найбільші аутсайтери: зареєстровано лише по 10 суб'єктів економічної діяльності), причому в Поморянах та Старій Солі зовсім немає промислових підприємств.

Отже, розміщення і соціально-культурної інфраструктури, і суб'єктів господарювання дає змогу в загальних рисах окреслити функціональний суспільно-географічний профіль дуже малих міських поселень. Насамперед виділяється кілька поселень, які уже сформувалися як рекреаційні центри. Це селища Брюховичі, Східниця, Славське та місто Моршин. Поєднання ролі рекреаційних центрів з іншими суспільно-географічними функціями характерне для селищ Великий Любінь, Верхне Синьовидне, Немирів.

Дуже малі міські поселення, розміщені у межах Львівської агломерації, мають підстави стати більшими центрами сфери послуг. Цьому сприятимуть і деякі нові тенденції розміщення галузі. Наприклад, тенденція до винесення деяких об'єктів сфери послуг (готелів, розважальних комплексів) за межі центральної частини великих міст. Сприятливі передумови розширення сфери послуг завдяки транскордонній співпраці має селище Краковець, а також міста Рава-Руська і Мостиська, де вже зараз у цій галузі помітне поживлення. Водночас важливо, щоб розвиток сфери послуг доповнювався чи поєднувався з розвитком промисловості та агробізнесу. В цьому аспекті найкращі передумови є у селищах Куликів та Івано-Франкове, містах Бібрка і Пустомити.

З урахуванням виробничої та соціальної інфраструктури можна зробити висновок, що для таких селищ області, як Добротвір та Гірник характерне переважання промислових функцій. Меншою мірою це стосується селищ Дашава і Шкло.

Серед дуже малих міст промислове виробництво найбільше розвинене в Буську, Добромилі, Перемишлянах, Пустомитах, Радехові, Сколе, Ходорові, однак їхній рівень не дає підстав для висновків про індустріальний профіль цих поселень. Селище Красне, виконуючи роль вузлової залізничної станції, має значні підстави і для поліфункціонального суспільно-географічного значення. Меншою мірою це стосується селища Жвирка. Всі інші селища, так само як і малі міста, є організаційно-господарськими (агропромисловими) центрами місцевого значення. Деякі з них (Бориня, Нижанковичі, Нові Стрілища, Поморяни, Стара Сіль, Угнів), з огляду на незадовільний стан інженерної та соціально-економічної інфраструктури, мають ознаки економічної депресивності.

4.3. Роль дуже малих міських поселень Львівської області в обслуговуванні сільської місцевості

Невелика роль дуже малих міських поселень у розвитку господарства, зокрема, промисловості, Львівської області та й України загалом, ще не свідчить про їхні обмежені суспільно-географічні функції, адже ці поселення є насамперед опорними центрами розселення сільського населення і, отже, соціального обслуговування сільської місцевості. Значущість виконання цих функцій визначена не лише кількістю і густотою дуже малих міських поселень, але й особливостями самого сільського розселення.

Як свідчать розрахунки, сукупний рівень значущості селищної мережі для сільської місцевості є помітно диференційованим за регіонами [25, с. 197]. Наприклад, густина селищ у таких індустріально розвинутих регіонах, як Донецька та Луганська області, є найбільшою, але їхній сукупний рівень значущості в обслуговуванні сільського населення тут значно

менший, ніж у середньому по Україні, оскільки у цих регіонах низька густина сільського населення і сільських поселень, та висока густина міст, які мають більші переваги в обслуговуванні сільських поселень через загалом вищий демографічний та інфраструктурний потенціали. Так само попри наявність у Львівській області кількісно значної селищної мережі (34 селища), її густина є нижчою середньоукраїнських значень і так само нижчою від густоти міст, яка є однією з найвищих в Україні. Ці два чинники і зумовили порівняно менший, ніж у сусідніх регіонах, рівень функціональної значущості селищної мережі Львівської області в обслуговуванні сільської місцевості. Разом з тим, значення мережі дуже малих міст Львівського регіону, яка визначається високою щільністю та розгалуженістю, в забезпеченні первинних соціальних послуг для сільських мешканців є значно вищим середньоукраїнських значень. Ураховуючи те, що доволі значна кількість міських поселень області розміщена в межах агломерацій, то у віддалених від них районах значення окремих дуже малих міських поселень в обслуговуванні сільської місцевості ще більше зростає. Це особливо стосується двох гірських районів – Сколівського та Турківського, а також північно-східних – Золочівського, Бродівського, Радехівського, де порівняно меншою є щільність міських поселень загалом.

Щоб описати загальні контури значущості дуже малих міських поселень регіону в забезпеченні потреб сільських жителів, визначимо в межах усієї Львівської області кількість сіл й кількість сільського населення, для яких окремі містечка та дуже малі міста є найближче розміщеними у цьому районі міськими поселеннями (див.: табл. 4.4 і табл. 4.5). Зауважимо, що йдеться лише про ті дуже малі міста, які не є районними центрами, оскільки районні центри – це осередки вищого рівня в ієрархії центрів обслуговування, що за своїм функціональним призначенням мають забезпечувати надання адміністративних послуг для поселень усього району. Не бралися до уваги в цьому аналізі й селища Брюховичі та Рудно, які фактично стали структурними одиницями міста Львова.

Таблиця 4.4
Кількість сіл та сільського населення Львівської області, для яких ці селища є найближче розміщеними міськими поселеннями

Селища	Кількість сіл, для яких це селище є найближче розміщеним міським поселенням	Кількість сільського населення, для якого це селище є найближче розміщеним міським поселенням
Борщина	29	17 929
Великий Любінь	12	4 191
Верхнє Синьовидне	12	9 782
Гірник	-	-
Гізналічів	5	2 810
Дашава	11	7 563
Добротвір	18	4 914
Дубляни	8	2 398
Жирка	1	1 134
Журавно	30	13 025
Запитів	2	1 671
Івано-Франкове	13	7 833
Краковець	9	4 280
Красне	10	6 776
Куликів	14	6 787
Лопатин	13	5 479
Магерів	18	7 050
Мелничі	7	5 965
Немирів	18	5 379
Нижанківці	16	5 975
Новий Яригів	10	7 004
Нові Стрипця	17	4 840
Олесько	14	4 738
Підбуж	5	4 570
Підкам'нь	28	9 570
Поморяни	8	1 498
Роздлі	5	5 886
Славське	18	13 680
Стара Сіль	7	2 888
Східниця	13	5 502
Шкело	4	3 840
Щирець	16	5 432

Таблиця 4.5

Кількість сільських поселень та сільського населення Львівської області, для яких ці дуже малі міста є найбільшче розміщеними міськими поселеннями

Дуже малі міста Львівської області, які не є районними центрами	Кількість сіл, для яких це дуже мале місто є найбільшче розміщеним міським поселенням	Кількість сільського населення, для якого це дуже мале місто є найбільшче розміщеним міським поселенням
Белз	9	6 743
Бірка	29	13 107
Великі Мости	11	8 160
Глиняни	23	10 607
Доброміль	18	9 138
Комарно	21	11 766
Моршин	14	12 780
Новий Калинів	7	3 636
Рава-Руська	58	23 472
Рудки	31	21 371
Судова Вишня	42	15 972
Угнів	8	3 418
Хирів	21	13 028
Ходорів	39	17 688

Отже, дослідження позиційних можливостей селищ міського типу в сільській місцевості засвідчило, що для понад 21% усіх сільських поселень і понад 12 % усього сільського населення регіону саме ці містечка є центральними місцями у забезпеченні первинних соціальних послуг. Найбільші позиційні переваги для обслуговування сільської місцевості мають селища, розміщені на значній відстані від ядра Львівської агломерації, – Бориня (Турківський район), Верхнє Синьовидне, Славське (Сколівський район), Підкамінь (Бродівський район), Журавно (Жидачівський район). Разом з тим, виділяється і кілька селищ, розміщених відносно ближче до географічного центру області, які також мають передумови центрального географічного розміщення щодо значної кількості сільських поселень. Це насамперед стосується селищ Івано-Франкове, Магерів, Новий Яричів, Куликів, Красне, Щирець, які до реформи районного адміністративного поділу, що відбулася у кінці 50-х років ХХ ст., виконували функції районних центрів. Значний радіус впливу у сільській місцевості характерний також і для селищ Нижанковичі, Немирів, Меденичі. Вплив селища Східниця дещо нівелюється впливом усієї Дрогобицько-Бориславської агломерації.

Зіставлення ареалів впливу селищ міського типу у сільській місцевості з деякими особливостями їхнього інфраструктурного забезпечення та географічного положення щодо шляхів сполучення засвідчує подекуди недостатність їхніх інфраструктурного та позиційного потенціалів для якісного виконання обслуговуючих функцій. Це найбільше стосується селищ Бориня, Підкамінь, Поморяни, які мають потенційні можливості стати локальними центрами обслуговування значної за площею сільської місцевості, але за всіма параметрами є на сьогодні яскраво вираженими депресивними поселеннями, що проявляється й у зниженні їхньої людності. Тому дальше погіршення соціально-економічного становища цих селищ негативно позначиться і на соціальному розвитку прилеглої

сільської місцевості. Водночас у процесі розвитку туризму та рекреаційного господарства останнім часом покращилися суспільно-географічні передумови для виконання центрально-організуючих соціальних функцій селищами Славське та Верхнє Синьовидне, що є одним з позитивних моментів в активізації соціально-економічного життя гірського Сколівського району загалом.

Позиційні можливості дуже малих міст, які не є районними центрами, в обслуговуванні сільської місцевості є навіть вищими порівняно з селищами, про що свідчить і кількість сільських поселень (331 село, 17,9 % від усієї кількості сіл), і кількість сільського населення (близько 170 тис. осіб, а це 17,1 % від усього сільського населення), для яких ці 14 міст є найближчими міськими поселеннями (див.: табл. 4.5). Особливо значними є ареали впливу на сільську місцевість таких міст, як Рава-Руська, Судова Вишня, Ходорів, Рудки. Важливо, що ці поселення різною мірою мають й історичний досвід виконання функцій центрів обслуговування у сільській місцевості і достатньою мірою необхідний інфраструктурний потенціал. Особливо це стосується Рави-Руської та Ходорова. Якщо враховувати те, що Рава-Руська є містом, яке забезпечує надання деяких послуг не лише близько розміщеному населенню Жовківського району, але й сільському населенню і населенню прилеглих селищ міського типу Яворівського й Сокальського районів, то з суспільно-географічного погляду була достатньо обґрунтованою ідея створення окремого Рава-Руського району, яка дискутувалася в регіоні впродовж 1990-х років. Так само важливе значення в забезпеченні потреб сільської місцевості на стику Мостиського, Городоцького й Яворівського районів має Судова Вишня. Демографічні та соціально-культурні можливості цього поселення підкріплюються й перевагами географічного положення.

Для великого ареалу підльвівських сіл центром обслуговування є Бібрка, яка у минулому також тривалий час була ад-

міністративним центром середньої ланки. Центральним містом для значної за площею сільської місцевості є Глиняни, однак сукупний потенціал цього поселення ще не дає йому змоги на належному рівні забезпечувати потреби прилеглої округи. Найменше функціональне значення в обслуговуванні сільської місцевості мають такі затиснуті біля державного кордону дуже малі міста, як Утнів і Белз, а також і Новий Калинів, розміщений біля околиць Самбора, що загалом відповідає обмеженням на сьогодні соціально-економічним можливостям цих поселень.

Насамкінець зазначимо, що визначення ролі містечок та дуже малих міст в обслуговуванні сільської місцевості може слугувати своєрідним інформаційним орієнтиром у здійсненні регіональної економічної політики, спрямованої на зміцнення як мережі дуже малих міських поселень, так і сільського розселення. За умов плюралізму у системі адміністративно-територіального устрою, тобто у випадку формування окремих судових, освітніх, медичних чи інших округів, їхніми центрами якраз могли б бути ті містечка і міста, які мають найбільші ареали впливу в сільській місцевості та достатньо необхідну інфраструктуру.

4.4. Основні напрямки регіональної політики щодо активізації суспільно-географічної ролі дуже малих міських поселень

Необхідність соціально-економічного піднесення малих міських поселень є загально визнаною проблемою, яка знаходить підтримку і фахівців різного профілю, і широкої громадськості, але в державі не простежуються реальні дієві заходи щодо покращення становища цієї групи поселень. Прикладом позитивної налаштованості на вирішення проблем функціонування малих міських поселень стало прийняття у 2004 році Верховною Радою Програми розвитку малих міст [108, с. 48].

Незважаючи на те, що в ній не охоплено селищ міського типу, все ж у загальних рисах окреслено потреби всіх малих міських поселень. В аналітичній частині програми було виділено більшість соціально-економічних проблем малих міст, визначено типологічні особливості та можливі варіанти посилення їхнього потенціалу. Однак реальні зміни щодо покращення становища малих міст так і не відбулися. Це пов'язано як з несприятливою макроекономічною ситуацією у державі, так і з негативними тенденціями політичної боротьби за владу, які взагалі унеможливають проведення конструктивної регіональної політики. Тому проблема активізації ролі малих міських поселень (і малих міст, і селищ) потребує як глибокого концептуального осмислення, так і створення необхідних економічних і політичних передумов практичної реалізації.

У концептуальному аспекті важливо з'ясувати: 1) якою мала б бути оптимальна модель ієрархічної структури розселення; 2) яким мало б бути місце малих міських поселень у перспективній і збалансованій системі розселення. Відповіді на ці питання лежать не лише в екстичній площині, але безпосередньо пов'язані з розвитком політичної та економічної системи. Зокрема, в розвитку політичної системи стратегічно важливо уникнути гіперконцентрації політичного життя у столиці та регіональних центрах, створити передумови громадсько-політичного самоорганізування соціального середовища малих міських поселень, яке дало б їм змогу не бути пасивним об'єктом центральної політики, а впливати на прийняття загальнодержавних рішень.

У державній стратегії важливо не допустити, щоб економічний розвиток відбувався лише у великих центрах. Тому органам державної влади та місцевого самоврядування необхідно розробити та реалізувати для всіх міських поселень програму конкретних виробничих проектів з залученням як державних коштів, так і зовнішніх й внутрішніх приватних інвестицій, які забезпечили б докорінну модернізацію транспортної сис-

теми, інженерної інфраструктури, нарощування промислового потенціалу, насамперед наукомістких виробництв важкої індустрії, а також легкої та харчової промисловості, уникаючи водночас радянських установок на концентрацію виробництва у великих центрах, долаючи внутрішньорегіональні диспропорції у розвитку господарства, насамперед між обласним центром і малими міськими поселеннями. Ще раз підкреслимо, що *без нарощування виробничого потенціалу поселень та обсягів виробництва забезпечити зайнятість та поступальний економічний розвиток поселень є практично неможливо*. Реалізація такого напрямку економічного розвитку дасть поштовх дальшим процесам урбанізації і розбудови мережі міських поселень. У цих умовах реальним буде ставити питання не лише про збереження системи малих міських поселень, але й про її розширення.

Отже, якщо українське суспільство зуміє забезпечити зростання промислового потенціалу, який, своєю чергою, стимулюватиме дальші процеси урбанізації, то, очевидно, більшої актуальності набуде питання проектування загальних контурів системи розселення. Концептуальне осмислення цієї проблеми дає змогу висунути кілька положень. По-перше, незважаючи на неминуче зменшення кількості сільського населення в процесі урбанізації (а це необхідно з огляду на перенаселеність сільської місцевості) важливо зберегти саму мережу сільських поселень, оскільки *зменшення кількості сільських поселень – це негативний процес звуження простору сільської місцевості та погіршення її соціально-економічної освоєності*. Тому неминуче зменшення людності сільських поселень має бути поєднане зі збереженням (а ще краще – зі збільшенням) їхньої функціональної спроможності в соціально-економічному освоєнні території шляхом збереження оптимальних вікових співвідношень у структурі населення, покращення рівня агротехніки та транспортної й інженерної інфраструктури. По-друге, епіцентром урбанізації мають стати не лише великі міста, але й малі міські поселення,

причому важливо не лише не допустити зменшення кількості дуже малих міських поселень, але й забезпечити в окремих випадках розширення їхньої мережі шляхом трансформації великих сіл та формування нових поселень у процесі індустріального розвитку. По-третє, збільшення демографічної ваги та промислового потенціалу малих міських поселень необхідно поєднувати зі збільшенням їхнього культурного та соціально-політичного значення. Одним з необхідних кроків піднесення ролі дуже малих міських поселень є перейменування селищ у містечка й нове нормативне обґрунтування цієї категорії поселень.

В умовах економічного росту та збалансованого перебігу урбанізаційних процесів так чи інакше постає питання оптимізації в Львівській області і системи розселення, насамперед її ієрархічної структури. Зважаючи на потреби зрівноваження екістично-географічних співвідношень у регіоні, на дальшу перспективу (впродовж 20 наступних років), доцільною є така ієрархічна модель міських поселень: одне дуже велике місто Львів (близько одного млн осіб), перехід Дрогобича та Червонограда до категорії великих міст (понад 100 тис. осіб), збільшення демографічного потенціалу Стрия, трансформація Самбора до рівня середніх міст (від 50 до 100 тис. осіб), наближення до цієї категорії Золочева і Бродів, підвищення приблизно у 1,2–2 рази демографічного потенціалу всіх інших міських поселень. Контроль за реалізацією стратегії соціально-економічного та екістичного розвитку мають здійснювати місцеві та регіональні органи місцевого самоврядування, стаючи ініціаторами нових проектів та залучаючи різні джерела інвестування.

На підставі зазначених концептуальних й методологічних підходів у процесі активізації суспільно-географічної ролі дуже малих міських поселень в Львівській області актуальними є кілька завдань. Це, зокрема: а) призупинення тенденцій до поглиблення депресивності соціально-економічного розвитку деяких селищ та дуже малих міст з метою збереження їхнього статусу; б) визначення перспективних напрямків економічного

піднесення поселень цієї категорії та в) виявлення варіантів її розширення. Перше завдання особливо актуальне для селищ міського типу Бориня, Нижанковичі, Нові Стрілища, Поморяни, Стара Сіль та дуже малих міст Угнів, Белз, Глиняни, Бібрка, Комарно, Новий Калинів, Хирів, Добромиль. На початку XXI ст. ці поселення відзначалися помітним застоєм у соціально-економічному розвитку, подоланню якого сприяв би розвиток малого і середнього бізнесу в легкій, харчовій та лісовій галузях промисловості, а також у сфері послуг. Першочерговим для цих поселень є також і обладнання житлового фонду газом, каналізацією, водопостачанням, яке може дати поштовх розвитку туризму, рекреаційного господарства. Вирішення цієї проблеми, з огляду на обмеженість місцевих фінансових ресурсів, потребує формування цільового інвестиційного проекту.

Для активізації ролі селищ міського типу, які виконують здебільшого промислові функції (Добротвір та Гірник) необхідним, з одного боку, є покращення економічної ситуації у відповідних базових галузях, а з іншого – подолання економічної монофункціональності шляхом розширення економічної бази цих поселень. Ще складнішим завданням є налагодження економічного життя міста Новий Калинів, яке за більшістю ознак все ще залишається на рівні гарнізонного містечка. В тих селищах (Дашава, Івано-Франкове, Красне, Щирець, Шкло) та дуже малих містах (Буськ, Радехів, Сколе, Старий Самбір, Турка, Великі Мости, Ходорів), які мали наприкінці XXI ст. кращі економічні передумови, але не зуміли зберегти всі виробничі потужності, важливо здійснити інвентаризацію основних фондів, визначити можливі варіанти санації суб'єктів господарювання, які опинилися у складній економічній ситуації. У контексті модернізації залізничного транспорту необхідно закласти і нові можливості посилення ролі таких залізничних станцій, як Красне та Жвирка. У моделюванні варіантів прикордонного українсько-польського співробітництва слід враховувати різнобічні інтереси таких селищ та дуже малих міст,

як Краковець, Нижанковичі, Немирів, Добромиль, Мостиська, Рава-Руська, Хирів.

У розрізі окремих секторів економіки поживавлення соціально-економічного становища селищ можливе внаслідок активізації ролі малого і середнього бізнесу в таких галузях промисловості, як лісова та деревообробна, будівельних матеріалів, легка та харчова, а також унаслідок пошуку нових точок росту в сфері послуг. Зокрема, пропульсивними галузями в контексті соціально-економічного розвитку селищ мають усі підстави стати рекреаційне господарство і туризм. Аналіз перспектив розвитку цих галузей передбачає всебічне економічне оцінення рекреаційно-туристичного потенціалу селищ, економіко-географічну основу якої має скласти дослідження відповідних ресурсів, поєднане з оціненням усіх видів інфраструктури, а також сусідського положення, насамперед у контексті рекреаційно-туристичних можливостей сусідніх населених пунктів. На думку А. В. Степаненка, резервом піднесення гірських та передгірських міських поселень є «зелена» економіка, передусім розвиток «зеленого» агробізнесу¹.

В контексті перспектив розвитку туризму виділяються місечка, які сформувалися (трансформувалися) протягом післявоєнного періоду в міські поселення тією чи іншою мірою завдяки прискореному розвитку рекреаційного господарства (Брюховичі, Великий Любінь, Немирів, Славське, Східниця, Шкло), і які на сьогодні зберігають значний резерв дальшого розширення рекреаційних потужностей, що, своєю чергою, потребуватиме створення нової сучасної інфраструктури. Для цього вже є сприятливі передумови, враховуючи інвестиційну привабливість галузі та зростання інвестиційних можливостей українських бізнесових структур чи їхніх зарубіжних партнерів. Значним потенціалом гірських природно-туристичних ресурсів володіють Бориня, Верхнє Синьовидне, Підбуж,

¹ Висловлено у розмові з авторами

Сколе, Турка, який однак обмежений недостатнім розвитком інфраструктури. Водночас низка дуже малих міських поселень Львівської області (Белз, Глиняни, Доброміль, Стара Сіль, Олесько, Поморяни, Підкамінь, Судова Вишня, Угнів) зосереджують і значні туристичні ресурси історико-культурного походження, впорядкування та реклама яких могли б мати важливе атракційне значення для дальшого розгортання туристичної індустрії регіону.

Розширення мережі дуже малих міських поселень є реальним та необхідним лише у випадку значного піднесення в розвитку промисловості, яке потягнуло б дальші урбанізаційні процеси. Неминучою у цьому випадку є диференціація у розвитку сільських поселень, окремі з яких, насамперед великі за людністю, могли б трансформуватись у міські. Безперечно, більшість з дуже великих сіл, з огляду на невисоку густоту населення, особливості забудови та господарства, не має реальних підстав для перетворення в міські поселення. Але все ж деякі з них відповідають більшості критеріїв, необхідних для віднесення до категорії містечок. Частково це стосується деяких дуже великих підльвівських сіл (Давидів, Зимна Вода, Солонка, Сокольники, Муроване, Оброшине) з достатньо добре розвинутою інфраструктурою. Є підстави для розширення селищної мережі і в інших частинах області, у т. ч. на півдні та півночі регіону, де густота селищної мережі є нижчою. Так, село Стоянів Радехівського району має не лише достатній демографічний потенціал (3 014 мешканців), але і мало у минулому міські права. Є тут і важливі інфраструктурні об'єкти. Деякі сучасні села (Стрільки, Крукенечі, Новий Милятин) до реформи 60-х років минулого століття навіть виконували функції районних центрів. І хоча в результаті втрати вищого адміністративного статусу їхній сукупний суспільно-географічний потенціал суттєво знизився, все ж і на сьогодні с. Стрільки Старосамбірського району має вигідне транспортно-географічне положення, значний демографічний та інфраструктурний потенціали. Є тут і меблева

фабрика та інші суб'єкти промисловості. Зважаючи на це, для регулювання процесів урбанізації і за наявності політичної волі можна ставити питання про надання деяким великим селам з належною соціально-культурною інфраструктурою, відповідними історико-географічними передумовами (тут особливо важливим є досвід виконання функцій адміністративних центрів) статусу містечка. Розглядаючи варіанти розширення мережі дуже малих міських поселень, треба враховувати і той факт, що через високу густоту сіл у Львівській області є великі запити на покращення якості соціально-економічного обслуговування сільської місцевості, а одним з шляхів вирішення цієї проблеми стане зміцнення ролі дуже малих міст і містечок як обслуговуючих центрів.

Висновки

1. Формування структури розселення європейських країн засвідчує, що дуже малі міські поселення, незалежно від їхнього термінологічного означення, є об'єктивним моментом в освоєнні території та окремою, важливою і необхідною, категорією поселень, яка слугує з'єднувальною ланкою між великими й середніми містами та сільськими поселеннями. Середовище дуже малих міських поселень України формують селища міського типу та малі міста людністю до 10 тис. осіб. Об'єднуючи їх в одну аналітично-класифікаційну групу, немає підстав ставити питання про їхнє виділення в одну категорію поселень. Якщо зміна назви «селище міського типу» на назву «містечко» є логічною і необхідною, то долучати до категорії містечок дуже малі міста зовсім недоцільно, оскільки таке пониження у статусі може поглибити депресивність їхнього розвитку.

Окреслюючи концептуально поняття містечка, окрім економічних функцій та структури зайнятості, важливо звернути більшу увагу на їхню роль в обслуговуванні сільської місцевості, а також на геопросторову структуру та історичний досвід. З огляду на сучасні негативні демографічні тенденції доцільно знизити демографічний поріг для містечок з 2 тис. до 1 тис. осіб. У нормативне означення міста також важливо закласти відповідний сучасним демографічним реаліям поріг (понад 2 тис. осіб) та гарантії збереження міського статусу внаслідок погіршення соціально-економічного становища. Доцільно зазначити, що за дуже малими містами, які мають давні міські

традиції, зберігається статус міста навіть за несприятливих демографічних передумов, а всі державні структури (і загальнонаціональні, і регіональні) зобов'язані здійснювати весь комплекс заходів соціально-економічної політики для забезпечення їхнього піднесення.

2. Стратегія суспільно-географічного дослідження дуже малих міських поселень у сучасних умовах залежить насамперед від розуміння їхньої ролі в міжпоселенських взаєминах, особливо щодо обслуговування сільської місцевості, а тому має спиратися на концептуальні принципи систем розселення та соціальної географії, що і визначило методологічною основою цього дослідження ретроспективно-, та перспективно-географічний аналіз, який забезпечує виділення історико-генетичних типів дуже малих міських поселень і просторово-часові тенденції формування їхньої мережі, структурно-функціональний підхід, який дає змогу визначити суспільно-географічний потенціал містечок та дуже малих міст, їхнє місце в розселенні населення та соціально-географічні функції. Окреме місце в методології суспільно-географічного дослідження дуже малих міських поселень займає покатегорійний аналіз, згідно з яким дослідники виділяють поселення однієї категорії в окремий об'єкт дослідження задля визначення їхньої сукупної ролі в системі розселення. Цей методологічний підхід може бути поєднаний з антропогеографічним вивченням розвитку селищ.

3. Мережа дуже малих міських поселень Львівської області включає 56 населених пунктів: 34 селища міського типу (містечка) та 22 дуже малі міста. Головними передумовами їхнього функціонування є: 1) географічне положення поселень, яке визначає їхній позиційний потенціал; 2) адміністративний статус поселень, який впливає на формування їхньої інфраструктури, характер взаємин з іншими поселеннями; 3) історико-географічні особливості формування та розвитку, які окреслюють функціональний профіль та особливості забудови; 4) демографічні та соціально-, економіко-географічні особливості

регіону дослідження, що безпосередньо впливають на динаміку людності поселень та їхній економічний потенціал.

4. Характерною рисою фізико-географічного розміщення всієї мережі дуже малих міських поселень Львівської області є поширення значної частини поселень цієї категорії безпосередньо на межі зовнішніх Карпат та Передкарпаття, що детерміновано низкою чинників, а саме: викликами безпеки та оборони на момент заснування, потребами торгівельного обміну з огляду на розміщення на межі різних типів традиційного природокористування та ін. Закономірним також є зосередження містечок і дуже малих міст у долині Дністра і Західного Бугу, які, безперечно, є найдавнішими ареалами заселення території області.

5. Функціональні можливості дуже малих міських поселень найбільше залежать від таких складових суспільно-географічного положення, як розміщення щодо обласного центру, інших міст, найближчої залізничної станції і державного кордону. Велика віддаленість селищ від обласного центру чи міст міжрайонного значення (Бориня, Підкамінь, Нижанковичі, Стара Сіль) є негативним чинником їхнього соціально-економічного розвитку, але, разом з тим, зумовлює і зростання функціонального значення щодо обслуговування прилеглої сільської місцевості. Об'єктивні передумови суспільно-географічної периферійності є досить актуальними і для таких дуже малих міст, як Глиняни, Доброміль, Великі Мости, Угнів. Розміщення в прикордонній смузі характерне для містечок Немирів, Краковець, Нижанковичі та дуже малих міст Хирова, Доброміля, Мостиськ, Яворова, Рави-Руської, Угнева, Белза, зумовлюючи деякі соціальні проблеми, відкриває водночас і певні перспективи в процесах міжнародної співпраці внаслідок зміни режиму кордону та характеру міждержавних взаємин.

6. В адміністративно-територіальному устрої України селища є окремими адміністративними одиницями. Серед дуже малих міст регіону є лише одне місто обласного підпорядку-

вання (Моршин), а всі інші – міста районного значення. З них вісім виконують функції районних центрів (Буськ, Мостиська, Перемишляни, Пустомити, Радехів, Сколе, Старий Самбір, Турка). Зважаючи на важливість міського статусу для збереження потенціалу поселень, у перспективних моделях реформування адміністративно-територіального устрою знижувати сучасний адміністративний рівень селищ міського типу (містечок) і дуже малих міст є недоцільно.

7.3 огляду на час виникнення, особливості розвитку і функціонування, умови та обставини одержання теперішнього статусу, всі сучасні селища міського типу і дуже малі міста Львівської області можна поділити на такі групи: 1) сучасні дуже малі міста, що утворилися та функціонували як міські поселення вже у період Київської Русі та Галицько-Волинської держави (Белз, Бібрка, Буськ, Старий Самбір, Судова Вишня); 2) містечка і дуже малі міста, які одержали міські права до середини XVIII ст. (Стара Сіль, Поморяни, Олесько, Щирець, Великі Мости, Глиняни, Добромиль, Комарно, Мостиська, Перемишляни, Рава-Руська, Радехів, Рудки, Турка, Хирів, Ходорів); 3) дуже малі міські поселення, які розвивалися як містечка протягом XIX – поч. XX ст. (Журавно, Івано-Франкове, Краковець, Магерів, Новий Яричів, Нижанковичі, Куликів, Лопатин, Підкамінь, Розділ); 4) селища міського типу, які сформувалися (трансформувалися) протягом післявоєнного періоду внаслідок розвитку окремих галузей промисловості (насамперед енергетики) і залізничного транспорту (Дашава, Гірник, Добротвір, Жwirkа, Красне, Східниця); 5) дуже малі міські поселення, що сформувалися протягом післявоєнного періоду внаслідок прискореного соціального розвитку сіл, виконання ними адміністративних функцій (Пустомити, Підбуж, Гніздиців, Дубляни, Верхнє Синьовидне, Бориня); 6) селища міського типу і дуже малі міста, що сформувалися (трансформувалися) протягом післявоєнного періоду насамперед завдяки розвитку рекреаційного господарства (Великий Любінь, Моршин, Неми-

рів, Славське, Шкло); 7) селища міського типу, що сформувалися (суттєво трансформувалися) внаслідок агломераційного ефекту (Брюховичі, Рудно, Запитів); 8) місто Новий Калинів як приклад міського поселення, утвореного впродовж 1999–2005 років з гарнізонного селища.

8. Демогеографічна ситуація та рівень розвитку промисловості й агробізнесу, що склалася на початку ХХ ст. в Україні загалом та Львівській області зокрема, не сприяють процесам урбанізації та зміцненню економічної бази дуже малих міських поселень. Позитивними економіко-географічними передумовами їхнього розвитку є достатньо широка розгалуженість у регіоні малого бізнесу та сфери послуг, для багатьох підприємств якої оптимальним є розміщення у малих міських поселеннях.

9. Розміщення селищ міського типу і дуже малих міст за регіонами України є помітно диференційованим, що найбільше проявляється в густоті дуже малих міських поселень і залежить від рівнів урбанізованості та індустріального розвитку, густоти населення загалом, а також історико-географічних передумов. Високу густоту селищ міського типу галицьких областей можна пояснити насамперед історико-географічними передумовами (давність заселення, інтенсивність іноетнічної колонізації впродовж середніх віків, широкий розвиток тогочасних ремесел і торгівлі, поширення магдебурзького права та ін.), що загалом посприяло наближенню структури міського розселення західних областей України з центральноевропейськими країнами.

На відміну від селищ міського типу, поширення дуже малих міст не є характерним для всіх регіонів держави. Але у деяких західноукраїнських областях саме дуже малі міста становлять основу міського розселення регіонів. У Львівській області зосереджено понад 23 % усіх дуже малих міст України, а їхня кількість дорівнює половині всіх містобласті.

10. Групування селищ Львівської області за людністю засвідчило, що найбільше в регіоні малих та середніх селищ. Особ-

лівістю людності селищ області, порівняно з іншими регіонами, є відносно невелике відхилення між людністю найбільшого та найменшого селища (у 7,2 раза), що є наслідком того, що у Львівській області зовсім немає великих, дуже великих, а тим паче, надвеликих селищ. Середня людність селища міського типу Львівської області (3,6 тис. осіб) є найменшою в Україні. Незважаючи на переважання в регіоні малих селищ (12), найвища частка селищного населення все ж зосереджена у семи селищах з вищими від середніх значеннями людності (37,9 %). Через звуження економічної бази на фоні трансформаційної кризи або від'ємний природний чи міграційний приріст людність більшості селищ міського типу Львівської області (18 з 34) в останні роки знижувалася, тому в сучасних несприятливих демографічних та соціально-економічних умовах перспективи селищ щодо поповнення категорії міст є незначними.

Групування дуже малих міст за чисельністю населення дало змогу виявити у Львівській області аж вісім поселень (це 36 % від їхньої загальної кількості), людність яких є менше п'яти тисяч осіб. До середніх за людністю дуже малих міст належать шість поселень. Найбільші підстави вийти з групи дуже малих мають чотири міста (Мостиська, Пустомити, Радехів, Ходорів), які зосереджують на сьогодні найбільшу частку населення дуже малих міст – 28,7 %.

11. Аналіз розміщення та демографічної ваги мережі дуже малих міських поселень засвідчує, що найвища густина селищ міського типу в центральній частині області (центральної та передгірської смугах розселення) значно перевищує відповідні значення в північній та південній частинах регіону. Попри близькість показників розміщення, середня людність селищ центральної поселенської смуги є найбільшою в області, а передгірської – найменшою. Найвища концентрація дуже малих міст характерна для передгірської смуги, де розміщено дев'ять дуже малих міст. На другому місці за густотою поселень цієї групи є північномалополіська смуга, де у межах Сколівського

району зосереджено три дуже малі міста. Попри значне зосередження дуже малих міст у центральній смузі розселення (7 поселень) їхня густота тут є меншою від середніх у регіоні значень, оскільки у трьох районах цієї смуги (Кам'янка-Бузькому, Яворівському та Миколаївському) дуже малих міст взагалі немає.

Основні риси людності та розміщення дуже малих міських поселень Львівської області (висока густота та низька середня людність) відображають незавершений і децю застиглий рівень урбанізованості регіону, у т. ч. й певну невідповідність територіальних форм розселення кількісному розподілу населення на сільське і міське.

12. Зосередження на території дуже малих міських поселень багатьох пам'яток архітектури оборонного й сакрального значення, наявність багатих етноісторичних традицій свідчать про їхній значний геокультурний потенціал. Однак багато важливих об'єктів культурної спадщини в селищах міського типу та дуже малих містах Львівської області ще не віднесено до історико-культурного фонду, недостатньо облікованими є пам'ятки традиційного народного будівництва. Резервом зміцнення геокультурного потенціалу дуже малих міських поселень міг би стати розвиток художніх промислів.

13. Базовим ресурсом формування сукупного потенціалу кожного селища є його територія, що характеризується розмірами, конфігурацією, територіальним розподілом різних елементів, особливостями забудови. За геопросторовою структурою та забудовою в дуже малих міських поселеннях Львівської області виділяємо такі основні типи: 1) компактний з прямокутноподібною квартально-вуличною забудовою (селища Гірник, Добротвір, дуже мале місто Новий Калинів); 2) компактний з видовженою в одному напрямку квартально-вуличною забудовою (селище Меденичі, дуже малі міста Сколе, Старий Самбір); 3) компактно-розчленований з квартально-вуличною забудовою (селища Красне, Брюховичі, Івано-Франкове, Рудно,

Підкамінь, Розділ, Шкло, дуже малі міста Моршин, Перемишляни, Пустомити, Рава-Руська, Радехів, Ходорів); 4) комбінований, з поєднанням вулично-квартальної, видовжено-лінійної чи радіально-лінійної забудови (селища Великий Любінь, Дашава, Гніздичів, Лопатин, Новий Яричів, Нові Стрілища, Щирець, Немирів, Олесько, Куликів; дуже малі міста Буськ, Белз, Бібрка, Великі Мости, Добромилі, Мостиська; 5) комбінований, з поєднанням скупченого ядра та безсистемно-організованих околиць (селища Верхнє Синьовидне, Жвирка, Журавно, Краковець, Магерів, Нижанковичі, Поморяни, Славське, Стара Сіль, Східниця; дуже малі міста Глиняни, Комарно, Рудки, Судова Вишня, Турка, Угнів, Хирів); 6) ланцюговий та ланцюго-видовжений з лінійно-вуличною та лінійно-рядовою формами забудови (селища Бориня, Дубляни, Запитів, Підбуж).

14. Розміщення соціально-культурної інфраструктури та суб'єктів господарювання, їхня структура та економічне становище свідчать про те, що у кількох дуже малих міських поселеннях регіону визначився функціональний профіль як важливих рекреаційних центрів (селища Брюховичі, Східниця, Славське, місто Моршин). Поєднання ролі рекреаційних центрів з іншими суспільно-географічними функціями характерне для селищ Великий Любінь, Верхнє Синьовидне, Немирів. Дуже малі міські поселення, розміщені у географічній близькості до Львова, мають підстави стати насамперед центрами сфери послуг. Сприятливі передумови розширення сфери послуг завдяки транскордонній співпраці має селище Краковець, а також міста Рава-Руська і Мостиська, які мають і непогані передумови для промислового розвитку. Переважання промислових функцій характерне для селищ Добротвір та Гірник, дещо менше – Дашави і Шкла. Серед дуже малих міст промислові виробництва найбільше зосереджені в Буську, Добромилі, Перемишлянах, Пустомитах, Радехові, Сколе, Ходорові, однак їхній рівень не дає підстав для висновків про індустріальний профіль цих поселень. Селище Красне, виконуючи роль вузлової залізничної

станції, має значні підстави і для поліфункціонального суспільно-географічного значення. Всі інші селища та дуже малі міста є яскраво вираженими організаційно-господарськими (агропромисловими) центрами місцевого значення.

15. Виділення у межах усієї Львівської області сіл, для яких селища та дуже малі міста є найближче розміщеними у цьому районі міськими поселеннями, засвідчило, що селища є центральними місцями у забезпеченні первинних соціальних послуг для понад 21 % усіх сільських поселень і понад 12 % усього сільського населення регіону, а ті дуже малі міста, які не є районними центрами, мають підстави забезпечувати первинне обслуговування 17,9 % від усієї кількості сіл і 17,1 % від усього сільського населення. Особливо значними є ареали впливу на сільську місцевість селищ Бориня, Верхнє Синьовидне, Славське, Підкамінь, Журавно, Івано-Франкове, Магерів, Новий Яричів, Куликів, Красне, Щирець та дуже малих міст Рава-Руська, Судова Вишня, Ходорів, Рудки.

16. Проблема активізації ролі дуже малих міських поселень потребує як глибокого концептуального осмислення, так і створення необхідних економічних і політичних передумов практичної реалізації. В розвитку політичної системи важливо уникнути гіперконцентрації політичного життя у столиці та регіональних центрах, створити передумови політичної самоорганізованості соціального середовища малих міських поселень, яке дало б їм змогу не бути пасивним об'єктом центральної політики, а впливати на прийняття політичних рішень. Здійснюючи регіональну економічну політику, слід забезпечити докорінну модернізацію транспортної системи, сприяти нарощуванню промислового потенціалу, передусім деревообробної промисловості та промисловості будівельних матеріалів, легкої та харчової промисловості, долаючи внутрішньо регіональні диспропорції у розвитку господарства, насамперед між обласним центром і малими міськими поселеннями. В умовах зростання промислового потенціалу в державі та регіонах відбува-

тиметься прискорення процесів урбанізації, для яких необхідно буде дальша розбудова мережі міських поселень. У цьому випадку реально поставити питання не лише про збереження системи малих міських поселень, але й про її розширення.

Список використаних джерел

1. *Анісімова Г. М.* Особливості розвитку територіальних систем розселення в Західному регіоні України / Г. М. Анісімова, Є. М. Максимова // Проблеми соціально-економічної географії Західного регіону України. – К. : ІСДО, 1993. – С. 66–67.
2. *Анисимова Г. Н.* Исследование проблем расселения в западном регионе УССР / Г. Н. Анисимова, А. Т. Ващенко, Е. Н. Максимова // Региональное расселение в СССР. – М., 1984. – С. 11–18.
3. Атлас України й сумежних країв / За заг. ред. В. Кубійовича. – Л. : Український видавничий інститут, 1937. – 66 с.
4. *Барановський М. О.* Наукові засади суспільно-географічного вивчення сільських депресивних територій України : монографія / М. О. Барановський. – Ніжин : ПП Лисенко М. М., 2009. – 396 с.
5. *Билецкий М. И.* Вопросы развития сферы обслуживания населения Львовской области / М. И. Билецкий // Сб.: Доклады и сообщения ЛО ГО УССР. – Львов, 1975. Вып. 5. – С. 38–41.
6. *Блажко Н. И.* Математико-географические методы исследования городских поселений / Н. И. Блажко, С. В. Григорьев, Я. И. Заботин. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1970. – 147 с.
7. Будівельна діяльність на Львівщині : статистичний збірник. – Львів : Головне управління статистики у Львівській області, 2011. – 87 с.

8. Бурьян А. П. Количественная оценка пространственного развития систем расселения / А. П. Бурьян // География и природные ресурсы, 1980. – № 4. – С. 148–153.
9. Влах М. Географія населення: словник-довідник / М. Влах. – Львів : Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – 241 с.
10. Гладкий О. В. Наукові основи суспільно-географічного дослідження промислових агломерацій : монографія / О. В. Гладкий. – К. : Обрії, 2008. – 358 с.
11. Гошко Ю. Т. Населення Українських Карпат XV–XVIII ст. / Ю. Т. Гошко. – К. : Наук. думка, 1976. – 204 с.
12. Голиков А. П. Математический аппарат в географии и его использование в пространственных исследованиях / А. П. Голиков, И. Г. Черванёв. – Харьков : ХГУ, 1977. – 132 с.
13. Готельне господарство та туризм у Львівській області: статистичний збірник. – Львів : Головне управління статистики у Львівській області, 2011. – 109 с.
14. Гудзеляк І. Географія населення / І. Гудзеляк. – Львів : Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 232 с.
15. Дашкевич Я. Р. Виникнення міст України: міфи і реальність / Я. Р. Дашкевич // Український історичний журнал, 1992. – № 2. – С. 15–17.
16. Джаман В. О. До проблеми методики дослідження систем розселення / В. О. Джаман // Суспільно-географічні проблеми розвитку продуктивних сил України. – К. : Ніка-Центр, 2001. – С. 137.
17. Джаман В. О. Регіональні системи розселення: демографічні аспекти / В. О. Джаман. – Чернівці : Рута, 2003. – 392 с.
18. Джаман В. О. Національна структура населення етноконтактних зон : монографія / В. О. Джаман, І. І. Костащук. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2009. – 288 с.
19. Діяльність підприємств сфери послуг Львівської області : статистичний збірник. – Львів : Гол. упр. статистики у Львівській області, 2011. – 88 с.

20. *Дністрянська Н. І.* Поселення як адміністративні одиниці України: регіональні відмінності і проблеми функціонування / Н. І. Дністрянська, М. С. Дністрянський // *Наук. вісник Волинського держав. ун.-ту ім. Лесі Українки*, 2001. – № 2. С. 44–48.
21. *Дністрянська Н.* Особливості розміщення та генетично-функціональні типи селищ Львівської області / Н. Дністрянська // *Вісн. Львів. ун.-ту. Сер. географ.*, 2003. – Вип. 29. – С. 24–28.
22. *Дністрянська Н.* Тенденції демогеографічного розвитку селищ міського типу Львівської області / Н. Дністрянська // *Вісн. Львів. ун.-ту. Сер. географ.*, 2007. – Вип. 34. – С. 79–83.
23. *Дністрянська Н.* Географічні параметри та функціональні можливості мережі селищ міського типу Львівської та Івано-Франківської областей / Н. Дністрянська // *Вісн. Львів. ун.-ту. Сер. географ.*, 2008. – Вип. 35. – С. 66–72.
24. *Дністрянська Н.* Проблеми понятійно-термінологічного означення селищ міського типу як окремої категорії міських поселень / Н. Дністрянська // *Вісн. Львів. ун.-ту. Сер. географ.*, 2009. – Вип. 36. – С. 122–126.
25. *Дністрянська Н.* Роль селищ міського типу Львівської області в соціальному обслуговуванні сільської місцевості / Н. Дністрянська // *Вісн. Львів. ун.-ту. Сер. географ.*, 2012. – Вип. 40. – С. 195–201.
26. *Дністрянська Н. І.* Проблеми функціонування селищ міського типу як предмет регіональної політики / Н. Дністрянська // *Конструктивна географія: становлення, сучасні досягнення та перспективи розвитку*. – К., 2006. – С. 89–90.
27. *Дністрянська Н. І.* Рекреаційно-туристичний потенціал селищ міського типу Львівської області / Н. І. Дністрянська // *Матеріали міжнар. наук. семінару*. – Львів, 2007. – С. 27–29.
28. *Дністрянська Н. І.* Географія поселень Львівської області / Н. І. Дністрянська, М. С. Дністрянський. – Львів : ВНТЛ, 2001. – 56 с.

29. *Дністрянський М. С.* Кордони України. Територіально-адміністративний устрій / М. С. Дністрянський. – Львів : Світ, 1992. – 144 с.
30. *Дністрянський М. С.* Міста в системі територіального політико-адміністративного устрою: методологічні, історико-географічні і соціальні аспекти / М. С. Дністрянський // Актуальні проблеми розвитку міст та міського самоврядування. – Рівне, 1993. – С. 7–9.
31. *Дністрянський М. С.* Територіальна організація місцевого самоврядування як фактор розвитку сільського розселення / М. С. Дністрянський // Сучасні проблеми географії населення в Україні. – Луцьк, 1993. – С. 109–111.
32. *Дністрянський М. С.* Периферійність соціального розвитку віддалених депресивних районів України як чинник електральної активності населення / М. С. Дністрянський // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. географ., 2007. – Вип. 34. – С. 319–322.
33. *Дністрянський М. С.* Проблема реформування адміністративно-територіального устрою України в суспільно-географічному вимірі / М. С. Дністрянський, Н. І. Дністрянська // Уч. зап. Таврического нац. ун-та ім. В. І. Вернадського. Сер. географ. – Т. 24 (63), 2011. – № 2. ч. 3. – С. 23–27.
34. *Дольницький М.* Селитьби міського типу на Підкарпатській Русі / М. Дольницький // Доктор географії Мирон Дольницький / За ред. проф. О. Шаблія. – Львів : Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 302 с.
35. *Доценко А. І.* Концепції розселення населення : монографія / А. І. Доценко. – К. : РВПС України НАН України, 2008. – 72 с.
36. *Доценко А. І.* Регіональне розселення в Україні: стан і прогноз / А. І. Доценко, В. Т. Зінич, О. Т. Великохатко та ін. – К. : Фенікс, 2007. – 376 с.
37. *Доценко А. І.* Територіальна організація розселення (теорія та практика) / А. І. Доценко. – К. : Фенікс, 2010. – 536 с.

38. *Доценко А. І.* Сільське розселення в Україні: динаміка та структура / А. І. Доценко. – К. : Фенікс, 2010. – 288 с.
39. *Доценко А. І.* Структурні напрями соціально-економічного розвитку селищ міського типу Луганської області в умовах ринкової трансформації / А. І. Доценко, І. М. Заваріка // *Регіон – 2010: стратегія оптимального розвитку.* – Харків : ХНУ імені В. І. Каразіна, 2010. – С. 27–30.
40. Економічна активність населення Львівської області. Статистичний збірник. – Львів : Гол. упр. статистики у Львівській області, 2011. – 122 с.
41. *Заставецька Л. Б.* Системи розселення як базові суб'єкти місцевого самоврядування / Л. Б. Заставецька // *Наук. зап. ТНПУ. Сер. географ., 2006.* – № 1. – С. 57–62.
42. *Заставецька Л. Б.* Системи розселення агропромислового регіону: сучасний стан функціонування і трансформація: монографія / Л. Б. Заставецька. – Тернопіль : Тернопільський НПУ ім. В. Гнатюка, 2011. – 202 с.
43. *Заставецька О. В.* Комплексний економічний і соціальний розвиток території: теоретичні і методичні основи дослідження / О. В. Заставецька. – Тернопіль : Тернопіль. пед. ун-т ім. В. Гнатюка, 1997. – 235 с.
44. *Заставецька О. В.* Географія населення України / О. В. Заставецька, Б. І. Заставецький, Д. В. Ткач. – Тернопіль : Тернопільський НПУ ім. В. Гнатюка, 2007. – 134 с.
45. *Заставецька О. В.* Сучасні процеси трансформації локальних систем розселення у агропромисловому регіоні / О. В. Заставецька, Л. Б. Заставецька // *Зб. матер. міжнар. наук. конф. «Соціально-географічні виклики у Східно-Центральній Європі на початку XXI ст.».* – Берегово, 2012. – С. 42–46.
46. *Заставецький Т. Б.* Система міських поселень агропромислового регіону в умовах трансформації суспільства : монографія / Т. Б. Заставецький. – Тернопіль : Ред.-вид. відділ ТНПУ, 2005. – 160 с.

47. *Заставецький Т. Б.* Внесок Володимира Кубійовича у розвиток української геоурбаністики / Т. Б. Заставецький, Д. В. Ткач // Історія української географії, 2001. – Вип. 3. – С. 43–45.
48. *Зовнішня торгівля Львівщини : статистичний збірник.* – Львів : Гол. упр. статистики у Львівській області, 2011. – 77 с.
49. *Івченко А.* Містечка України. Довідник / А. Івченко. – К. : Картографія, 2000. – 184 с.
50. *Іщук С. І.* Розміщення продуктивних сил і територіальна організація виробництва / С. І. Іщук. – К. : Вид. Паливода А. В., 2002. – 260 с.
51. *Інноваційна діяльність у Львівській області : статистичний збірник.* – Львів : Гол. упр. статистики у Львівській області, 2011. – 63 с.
52. *Капітальні інвестиції у Львівській області : статистичний збірник.* – Львів : Гол. упр. статистики у Львівській області, 2011. – 85 с.
53. *Кількість населення Львівської області : статистичний збірник.* – Львів : Гол. упр. статистики у Львівській області, 2011. – 76 с.
54. *Ковтун В. В.* Города Украины / В. В. Ковтун, А. В. Степаненко. – К. : Вища шк., 1990. – 279 с.
55. *Коротич О. Б.* Державне управління регіональним розвитком України : монографія / О. Б. Коротич. – Харків : Магістр, 2006. – 220 с.
56. *Кругляк Ю. М.* Ім'я вашого міста. Походження назв міст і селищ міського типу Української РСР / Ю. М. Кругляк. – К. : Наук. думка, 1978. – 150 с.
57. *Круль В.* Ретроспективна географія поселень Західної України : монографія / В. Круль. – Чернівці : Рута, 2004. – 382 с.
58. *Кубійович В.* Етнічні групи південно-західної України (Галичини) на 01.01 1939 року / В. Кубійович. – Весбаден, 1983.

59. *Кубійович В.* Наукові праці / В. Кубійович // Упорядк. і вступна стаття проф. О. Шаблія. – Париж ; Львів, 1996. – Т. 1. – 800 с.
60. *Кучабський О.* Адміністративно-територіальна організація України: теорія, методологія, механізми становлення: монографія / О. Кучабський. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010. – 316 с.
61. *Лажнік В. Й.* Особливості використання математико-картографічних методів для дослідження системи розселення Волинської області / В. Й. Лажнік, С. В. Федонюк // Євро-регіон «Бут»: Економічна та соціальна географія Волині / За ред. П. В. Луцишина. – Луцьк : МІСПІМ, 1995. – Вип. 2. – С. 54–71.
62. *Лозинський Р. М.* Етнічний склад населення Львова (у контексті суспільного розвитку) / Р. Лозинський. – Львів : Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – 358 с.
63. *Лозинський Р. М.* Мовна ситуація в Україні (суспільно-географічний погляд) : монографія / Р. М. Лозинський. – Львів : Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 502 с.
64. *Лящук Б. Ф.* Географічні назви Українських Карпат і прилеглих територій. – К. : ІСДО, 1993. – 202 с.
65. *Мезенцев К. В.* Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку : монографія / К. В. Мезенцев. – К. : Київ. ун-т, 2005. – 253 с.
66. *Монолатій І.* Німецькі колонії Галичини у таблицях. Довідник / І. Монолатій. – Коломия : Регіон.наук.-дослід. центр нац. меншин при Музеї історії міста Коломиї, 2000. – 53 с.
67. *Населення Львівської області. Демографічний щорічник.* – Львів : Гол. упр. статистики у Львівській області, 2011. – 101 с.
68. *Олійник Я. Б.* Вступ до соціальної географії : навч. посібник / Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко. – К. : Знання, КОО, 2000. – 204 с.

69. *Пандяк І. Г.* Форми сільських поселень Львівської області / І. Г. Пандяк // Наук. зап. Тернопіль. пед. ун-ту. Сер. геогр., 1998. – Вип. 22. – С. 60–65.
70. *Пандяк І. Г.* Розвиток системи сільського розселення Львівщини / І. Г. Пандяк // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. геогр., 1998. – Вип. 22. – С. 60–65.
71. *Паньків Н. М.* Історія заселення та господарського освоєння гірських районів Львівщини / Н. М. Паньків // Історія української географії, 2000. – Вип. 1. – С. 85–87.
72. *Паньків Н. М.* Населення Українських Карпат / Н. М. Паньків. – Львів : Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 248 с.
73. *Паробецький М. М.* Проблеми соціально-економічного відродження сільської місцевості Західного регіону України / М. М. Паробецький // Проблеми соціально-економічної географії Західного регіону України. – К., 1993. – С. 109–119.
74. *Перхач О.* Геопросторовий аналіз поселенської мережі Львівської області / О. Перхач // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. географ., 1998. – Вип. 22. – С. 136–141.
75. *Підгрушній Г. П.* Промисловість і регіональний розвиток України : монографія / Г. П. Підгрушній. – К. : Ін-т географії НАН України, 2009. – 300 с.
76. *Пістун М. Д.* Регіональна політика в Україні: суспільно-географічний аспект : монографія / М. Д. Пістун, К. В. Мезенцев, В. О. Тьорло. – К. : Київ. університет, 2004. – 130 с.
77. *Пітюренко Ю. І.* Розвиток міст і міське розселення в Українській РСР / Ю. І. Пітюренко. – К. : Наук. думка, 1972. – 187 с.
78. *Пітюренко Е. И.* Территориальные системы городских поселений Украинской ССР / Е. И. Питюренко. – Киев : Наук. думка, 1977. – 205 с.

79. Прищук Н. І. Демогеографічна ситуація західноукраїнського пограниччя : монографія. – Львів : Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 152 с.
80. Прокопишак В. Б. Підходи до сільськогосподарського мікрорайонування Львівської області / В. Б. Прокопишак, С. М. Колач. – Районування економічного простору України: питання методології і практики : зб. наук. пр. – Львів : Ін-т регіон. досліджень, 2010. – С. 358–366.
81. Праця у Львівській області : статистичний збірник. – Львів : Гол. упр. статистики у Львівській області, 2011. – 254 с.
82. Реформа для людини : збірник матеріалів про шляхи реалізації адміністративно-територіальної реформи в Україні. – К. : Секретаріат Кабінету Міністрів України, 2005. – 38 с.
83. Ровенчак І. І. Географія культури: проблеми теорії, методології та методики дослідження / І. І. Ровенчак. – Львів : Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 240 с.
84. Рогожин Г. Н. Опыт районирования сельского расселения Украинской ССР / Г. Н. Рогожин, И. А. Ярмоленко // Сельское расселение и его развитие в различных зонах страны. – Новосибирск, 1969. – С. 74–79.
85. Рудницький С. Основи землезнання України. Антропогеографія України / С. Рудницький. – Ужгород, 1926. – 215 с.
86. Русов М. А. Поселения и постройки крестьян Полтавской губернии / М. А. Русов. – Харьков, 1902. – 48 с.
87. Русов М. Типи сільських селищ у полудневій частині Галичини / М. Русов. – К., 1915. – 23 с.
88. Сілецький Р. Сільське поселення та садиба в Українських Карпатах ХІХ– поч. ХХ ст. / Р. Сілецький. – К. : Наук. думка, 1994. – 140 с.
89. Склад населення Львівської області за статтю та віком. – Львів : Гол. упр. статистики у Львівській області, 2011. – 96 с.

90. *Склярська О. І.* Політико-географічні процеси в Закарпатській і Чернівецькій областях : монографія / О. І. Склярська. – Львів : Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 228 с.
91. Соціальні індикатори рівня життя населення Львівської області : статистичний збірник. – Львів : Гол. упр. статистики у Львівській області, 2011. – 169 с.
92. Соціально-економічне становище сільських населених пунктів України : статистичний збірник. – К. : Держкомстат України, 2006. – 208 с.
93. *Степаненко А. В.* Социально-экономическое развитие городов (проблемы комплексности и сбалансированности) / А. В. Степаненко. – Киев : Наук. думка, 1988. – 205 с.
94. *Степанів О.* Сучасний Львів. Перевидання з 1943 р. / О. Степанів. – Львів : Фенікс, 1992. – 144 с.
95. Суб'єкти господарської діяльності в Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України по Львівській області : статистичний збірник. – Львів : Гол. упр. статистики у Львівській області, 2011. – 36 с.
96. *Ткач Д.* Малі міські поселення: економіко- і соціально-географічні проблеми розвитку / Д. Ткач. – Тернопіль, 1997. – 145 с.
97. *Топчієв О. Г.* Елементи кількісної оцінки економіко-географічного положення міст (на прикладі обласних центрів Української РСР) / О. Г. Топчієв // Теоретичні і прикладні питання географії. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1972. – С. 190–200.
98. *Топчієв О. Г.* Методологічні аспекти історико-географічного вивчення розселення / О. Г. Топчієв, В. В. Яворська // Регіон-2009: стратегія оптимального розвитку: матер. міжнар. науково-практичної конференції. – Харків, 2008. – С. 123–128.
99. Указ Президії Верховної Ради УРСР від 12 березня 1981 року «Про порядок вирішення питань адміністративно-

- територіального устрою Української РСР» // Відомості ВР УРСР, 1981. – №12. – С. 179–181.
100. *Худащ М.Л., Демчук М.О.* Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів / М.Л. Худащ, М.О. Демчук. – К. : Наук. думка, 1991. – 267 с.
101. *Шаблій О. І.* Західноукраїнський район: економіко-і соціально-географічний аналіз / О. І. Шаблій // Проблеми соціально-економічної географії Західного регіону України. – К. : ІСДО, 1993. – С. 5–23.
102. *Шаблій О. І.* Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії / О. І. Шаблій. – Львів : Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – 744 с.
103. *Шаблій О. І.* Село на золотому Поділлі: земля і люди / О. І. Шаблій. – Львів : Аверс, 2011. – 712 с.
104. *Шевчук Л. Т.* Расселение населения в Карпатском регионе / Л. Т. Шевчук // Украинские Карпаты. Экономика. – Киев : Наук. думка, 1988. – С. 98–106.
105. *Шевчук Л.* Проблеми розвитку міст у період реформування української економіки / Л. Шевчук, А. Шевчук, В. Коломийчук // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. – Львів, 1997. – С. 109–119.
106. *Шевчук Я. В.* Депресивні територіальні суспільні системи та напрямки їх санації / Я. В. Шевчук. – Львів : Ін-т регіон. досліджень НАН України, 2008. – 133 с.
107. *Шепотько Л. О.* Науково-методичні основи визначення і державної підтримки занепадаючих поселень / Л. О. Шепотько, О. П. Максимюк // Державне регулювання соціально-економічного розвитку села. – К. : Ін-т економіки НАН України, 1995. – С. 39–49.
108. *Шульц С. Л.* Проблеми розвитку малих міст Львівської області та програмно-цільовий підхід до їхнього розв'язання / С. Л. Шульц, І. З. Сторонянська, М. В. Максимчук // Соціально-політичні та соціально-економічні процеси в регіонах. – Львів : Ін-т регіон. досліджень НАН України, 2009. – С. 47–63.

109. *Яворська В. В.* Геодемографічні процеси і геодемографічні райони Ураїнського Причорномор'я: методологічні і методичні проблеми : монографія // В. В. Яворська. – Одеса : Астропринт, 2007. – 208 с.
110. *Яворська В. В.* Застосування генетичного підходу у вивченні селищ міського типу Одеського регіону / В. В. Яворська // Регіон–2010: стратегія оптимального розвитку. – Харків : Харків. нац. ун-т. імені В. І. Каразіна, 2010. – С. 280–283.
111. *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-prze-strzennych / Pod redakcją J. Łobody, i S. Grykienia.* – Wrocław, 1999. – 258 s.
112. *Skorowidz gmin rzeczypospolitey Polskiej. Ludnosc Ibudynkina podstawie powsztchnego spisu ludnosciz. 9.12.1931 r. orazpowierzchniaogolnaluzyttkirolne.* – Warszawa, 1933. – 22 s.

Додатки

Додаток А

Релігійна структура населення деяких сучасних
селищ міського типу¹ Львівської області за переписом
1910 року

Селища	Кількість населення, осіб	Частка греко-католиків, %	Частка римо-католиків, %	Частка іудеїв, %
Олесько	4 052	58,5	21,3	50,5
Журавно	2 798	34,8	17,2	47,8
Куликів	3 914	63,7	9,0	27,2
Поморяни	4 297	52,3	18,2	29,3
Новий Яричів	3 186	28,2	21,3	50,5
Розділ	4 603	20,8	33,3	45,9
Щирець	1 614	10,2	7,0	78,3
Лопатин	3 270	47,5	37,0	15,4
Нижанковичі	2 313	36,3	34,7	28,9
Стара Сіль	1 506	20,4	56,5	37,0
Івано-Франкове	2 597	27,1	27,7	43,0
Краковець	1 766	39,4	22,8	37,8
Немирів	3 238	23,0	16,3	60,6

¹ Лише тих селищ, які на той час мали міські права

Додаток Б

Релігійна структура населення за переписом
1910 року тих сучасних дуже малих міст Львівської області,
які на той час мали міські права

Дуже малі міста	Кількість населення, осіб	Частка греко-католиків, %	Частка римо-католиків, %	Частка іудеїв, %
Белз	6 017	19,3	20,9	60,2
Бібрка	5 628	31,6	23,6	44,5
Буськ	7 502	22,5	43,6	33,9
Великі Мости	5 396	46,4	23,5	29,7
Глиняни	5 344	43,4	11,3	45,2
Доброміль	3 633	14,5	23,0	62,5
Комарно	6 141	34,0	21,7	44,2
Мостиська	4 778	8,6	37,5	53,9
Перемишляни	4 962	15,7	27,1	57,2
Радехів	4 209	38,1	18,1	43,1
Рава-Руська	10 775	16,5	26,3	56,7
Рудки	3 716	9,4	37,6	53,0
Сколе	6 425	30,1	21,2	35,5
Старий Самбір	4 931	40,2	22,7	34,6
Судова Вишня	4 790	46,8	28,8	38,0
Турка	10 911	38,2	16,8	44,8
Угнів	4 239	36,5	12,7	50,8
Хирів	3 042	23,1	41,0	35,9
Ходорів	4 329	28,9	27,8	43,1

Додаток В

Частки етнонаціональних спільнот і груп
у населенні сучасних селищ міського типу на 01.01.1939 р.
(згідно з даними В. Кубійовича)

Селища	українці, %	поляки, %	латинни- ки, %	євреї, %	інші %
Підкамінь	30,7	8,0	34,5		
Красне	58,5	40,0			
Олесько	60,4	17,3	5,0	22,3	-
Великий Любінь	72,8	2,2	17,8	6,6	0,6
Меденичі	40,6	5,8	46,4	33,3	-
Підбуж	83,1	8,5	1,0	8,1	0,3
Гніздичів	90,1	5,2	1,9	11,8	-
Журавно	48,8	11,6	11,6	5,3	-
Нові Стрілища	52,3	0,8	2,3	2,3	
Куликів	69,6	2,7	11,2	32,9	
Магерів	46,6	19,4	9,7	37,2	
Поморяни	54,3	3,3	16,3	13,0	
Запитів	97,7	0,6	1,2	43,9	
Новий Яричів	20,4	8,2	25,0	42,9	
Розділ	19,4	24,7	12,9	43,0	
Щирець	17,6	11,5	-	67,9	3,1
Лопатин	47,5	4,1	33,8	14,0	
Дубляни	36,4	62,3	-		
Верхнє Синьовидне	75,4	16,0	0,4	9,2	0,4
Славське	89,3	6,4	-	0,9	-
Нижанковичі	38,8	41,6	-	4,7	-
Стара Сіль	20,9	63,0	-	16,1	-
Дашава	41,6	54,4	2,1	1,4	1,4
Бориня	68,3	11,9	-	13,9	6,0
Івано-Франкове	35,1	32,6	3,5	28,1	0,7
Краковець	34,8	19,0	4,3	41,8	-
Немирів	27,7	16,9	6,2	49,2	-
Шкло	62,9	2,5	2,0	32,1	1,3
Брюховичі	24,5	67,9	-		
Рудно	35,1	60,8	-	2,9	1,2
Східниця	48,3	29,4	-	22,2	0,2

Додаток Д

Частки етнонаціональних спільнот і груп
у населенні сучасних дуже малих міст на
01.01.1939 р. (згідно з даними В. Кубійовича)

Дуже малі міста	українці, %	поляки, %	латинни- ки, %	євреї, %	інші, %
Белз	26,0	24,0	–	50,0	–
Бібрка	34,7	31,4	–	33,9	–
Буськ	23,7	51,3	2,6	22,4	–
Великі Мости	46,8	23,4	–	29,8	–
Глиняни	47,9	5,2	11,5	35,4	–
Доброміль	23,3	34,2	–	41,7	0,8
Комарно	36,3	21,5	–	42,1	0,2
Моршин	63,8	22,5	6,3	6,2	1,2
Мостиська	8,0	44,0	–	48,0	–
Перемишляни	13,4	28,4	11,8	48,7	1,7
Пустомити	30,3	51,1	16,9	1,7	–
Радехів	33,6	19,7	7,8	37,7	–
Рава-Руська	15,0	34,2	–	50,8	–
Рудки	7,6	39,2	–	53,2	–
Сколе	29,0	31,5	–	34,6	–
Старий Самбір	47,1	18,3	3,8	30,8	–
Судова Вишня	49,0	28,4	–	22,5	–
Турка	40,9	17,3	–	41,4	–
Угнів	35,9	7,7	7,7	48,2	–
Хирів	31,8	44,7	–	23,5	–
Ходорів	30,6	36,5	5,9	27,1	–

Додаток Е

Частка етнонаціональних спільнот і груп
у структурі населення селищ міського типу
Львівської області за переписом 1989 року¹

Селища	Питома вага населення етнічних спільнот і груп					
	українці	росіяни	білоруси	євреї	поляки	інші
Бориня	98,8	0,5	-	-	0,1	0,6
Брюховичі	90,7	6,4	0,4	0,3	1,0	0,9
Великий Любінь	97,1	1,6	0,2	0,0	0,8	0,3
Верхнє Синьовидне	98,7	0,9	0,1	-	0,0	0,3
Гірник	95,5	4,0	0,3	-	0,0	0,2
Гніздичів	98,8	0,9	0,1	-	0,1	0,1
Дашава	98,9	0,9	0,1	-	-	0,1
Добротвір	94,3	4,5	0,4	0,0	0,3	0,5
Дубляни	97,5	1,0	0,0	0,2	1,0	0,3
Жвирка	97,5	1,6	0,4	0,1	0,1	0,3
Журавно	97,3	1,7	0,1	-	0,3	0,6
Запитів	98,6	0,6	0,2	-	0,1	0,5
Івано-Франкове	97,0	2,2	0,1	0,0	0,5	0,2
Краковець	98,2	1,0	0,1	0,1	0,5	0,1
Красне	97,4	1,9	0,3	0,0	0,1	0,3
Куликів	97,3	1,3	0,1	0,0	0,11	1,2
Лопатин	97,0	1,8	0,1	0,0	0,7	0,4
Магерів	96,6	2,5	0,2	-	0,6	0,1
Меденичі	92,3	0,7	0,1	0,0	6,9	0,0
Немирів	95,4	2,8	0,4	0,3	0,8	0,3
Нижанковичі	96,3	1,1	0,4	-	1,0	0,3
Новий Яричів	96,4	2,3	0,3	-	0,3	0,7
Нові Стрілища	98,7	0,8	0,1	-	-	0,4
Одесько	97,8	1,2	0,1	-	0,4	0,4
Підбуж	98,5	0,7	0,2	0,0	0,4	0,2
Підкамінь	94,0	2,7	0,3	0,2	2,4	0,4
Поморяни	97,9	0,6	0,2	-	1,1	0,2
Розділ	97,5	1,6	0,2	0,0	0,5	0,2
Рудно	96,3	2,9	0,2	0,0	0,3	0,3
Славське	96,9	2,4	0,4	0,0	-	0,3
Стара Сіль	96,5	0,5	0,1	-	2,6	0,3
Східниця	93,3	4,3	0,9	0,0	0,3	1,0
Шкло	95,9	3,4	0,2	0,1	0,0	0,4
Щирець	93,9	2,4	0,4	0,0	2,7	0,6

¹ Лозинський Р. Етнічний склад населення Львова / Р. Лозинський.
– Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – С. 333

Додаток Ж

Частки етнонаціональних спільнот і груп
у населенні сучасних дуже малих міст Львівської області
за переписом 1989 року

Дуже малі міста	українці, %	росіяни, %	білоруси, %	євреї, %	поляки, %
Белз	96,0	3,4	0,1	-	0,2
Бібрка	95,3	2,0	0,1	0,1	2,0
Буськ	96,2	2,6	0,2	-	0,7
Великі Мости	93,0	4,5	0,7	-	1,3
Глиняни	98,6	0,8	-	0,1	0,3
Доброміль	96,1	1,5	0,1	-	2,2
Комарно	97,5	1,4	0,1	-	0,8
Моршин	77,6	17,2	1,0	0,5	0,4
Мостиська	72,8	4,4	0,3	-	21,6
Перемишляни	96,5	2,0	0,2	0,1	0,9
Пустомити	95,6	2,7	0,2	-	1,1
Радехів	97,0	2,3	0,4	-	0,2
Рава-Руська	88,1	9,4	0,6	-	1,1
Рудки	97,6	1,5	0,2	-	0,5
Сколе	90,2	7,3	1,4	-	0,6
Старий Самбір	93,8	4,6	0,3	0,2	0,4
Судова Вишня	96,2	1,7	0,1	0,1	1,7
Турка	97,6	1,7	0,1	-	0,3
Угнів	97,8	1,5	0,2	0,1	0,1
Хирів	85,0	12,3	0,5	0,2	1,0
Ходорів	96,0	2,3	0,3	-	1,2

Додаток 3

Структура території селищ міського типу
Львівської області

Селища	Загальна земельна площа, га	Густина населення, осіб/км ²	Площа земель с/г призначення		Ліси та лісо- вкриті площі		Забудовані землі		Інші землі	
			га	%	га	%	га	%	га	%
			4	5	6	7	8	9	10	11
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Бориня	3 040	48,4	952	31,3	1 853	60,9	134	4,4	101	3,3
Брюховичі	1 120	515,4	208	18,6	191	17,1	688	61,4	33	3,0
Великий Любінь	6 129	92,8	3 452	56,3	2 031	33,14	233	3,8	413	6,7
Верхнє Синьовидне	5 287	72,7	2 093	39,6	2 772	52,4	232	4,4	190	3,6
Гірник	120	2 383,3	46	38,3	-	-	74	61,7	-	-
Гніздиців	3 123	154,6	1 739	55,7	786	25,2	320	10,3	278	8,9
Дашава	2 606	124,1	2 003	76,9	459	17,6	105	4,0	39	1,5
Доброговір	290	2 226,6	98	33,8	-	-	191	65,7	1	0,3
Дубляни	2 588	71,4	1 764	68,2	669	25,9	107	4,1	48	1,9
Жвирка	2 110	230,5	1 596	75,6	25	1,2	315	14,9	174	8,3
Журавно	3 914	79,7	2 272	58,1	1 109	28,3	257	6,6	276	7,1
Запитів	1 767	154,5	1 271	71,9	58	3,3	228	12,9	210	11,9
Івано-Франкове	13 739	51,8	556	4,1	9 798	71,3	247	1,8	3138	22,8
Краковець	4 128	80,7	2 647	64,1	835	20,2	319	7,7	327	7,9
Красне	1 614	391,8	886	54,9	1	0,1	652	40,4	75	4,6
Куликів	4 058	132,8	3 493	86,1	52	1,3	355	8,7	158	3,9

Закінч. додатка 3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Лопатин	3 364	100,8	2 507	74,5	299	8,9	369	10,9	189	5,6
Магерів	1 827	125,6	1 317	72,1	303	16,6	146	8,0	61	3,3
Меденичі	2 256	148,9	2 054	91,1	6	0,3	137	6,1	59	2,6
Немирів	9 230	35,8	1 961	21,3	5 488	59,5	299	3,2	1 482	16,1
Нижанковичі	439	415,5	286	65,2	11	2,5	115	26,2	27	6,2
Новий Яричів	459	631,3	385	83,9	-	-	74	16,1	1	0,2
Нові Стрілища	2 547	43,6	1 791	70,3	602	23,64	128	5,0	26	1,0
Олесько	2 381	82,4	1 642	69,0	362	15,2	216	9,1	161	6,8
Підбуж	6 778	71,4	2 414	35,6	4 102	60,5	99	1,5	163	2,4
Підкамінь	2 445	92,8	1 542	63,1	747	30,6	106	4,3	50	2,0
Поморяни	4 334	39,9	2 934	67,7	1 029	23,7	151	3,5	220	5,1
Розділ	1 445	186,6	224	15,5	926	64,1	271	18,8	24	1,7
Рудно	419	1 556,6	164	39,1	46	11,0	199	47,5	10	2,4
Славське	5 883	57,2	1 917	32,6	3 702	62,9	181	3,1	83	1,4
Стара Сіль	3167	62,5	1 763	55,7	1 210	38,2	63	2,0	131	4,14
Східниця	693	310,1	178	25,7	101	14,6	322	46,5	92	13,3
Шкло	2 939	208,7	1 000	34,0	1 608	54,7	222	7,6	109	3,7
Щирець	2 821	221,8	2 100	74,4	379	13,4	292	10,4	50	1,8

Таблиця складена за: Селища міського типу Львівської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lv.ukrstat.gov.ua/>

Додаток К

Деякі особливості територіальної
структури дуже малих міст

Дуже малі міста	Площа, км ²	Густина, осіб / км ²	Частка тери- торії під забу- довою, %	Частка території під зеленими насадженнями, %
Белз	6,3	403,3	25,9	39,0
Бібрка	1,8	2 055,6	48,8	42,6
Буськ	11,0	754,5	19,3	9,74
Великі Мости	4,9	1 224,5	27,6	26,3
Глиняни	5,5	581,8
Доброміль	6,1	754,1	28,9	20,2
Комарно	1,9	2 052,6	44,2	31,6
Моршин	2,0	3 050,0
Мостиська	4,0	2 250,0	46,7	37,6
Новий Калинів	0,8	5 125,0
Перемишляни	4,7	1 489,4	50,0	37,8
Пустомити	4,6	1 956,5	43,9	25,0
Рава-Руська	7,9	1 050,6	52,5	12,2
Радехів	7,6	1 250,0	43,4	17,1
Рудки	5,1	1 039,2	35,7	8,2
Сколе	4,2	1 500,0	37,8	36,8
Старий Самбір	4,5	1 377,8	31,2	14,7
Судова Вишня	5,0	1 280,0	24,0	17,0
Турка	6,7	1 044,8	38,2	19,9
Угнів	2,2	454,5	24,6	17,4
Хирів	3,5	1 171,4	44,3	27,9
Ходорів	8,3	1 192,8	27,8	14,4

Додаток Л
Кількість закладів освіти, культури та охорони здоров'я в селищах Львівської області

Селища	Заклади освіти				Заклади культури			Заклади охорони здоров'я				Бальна оцінка соціально-культурної інфраструктури	Рейтинг селища за рівнем розвитку соціально-культурної інфраструктури
	до-шкільні	загальноосвітні		професійно-технічні	клуби, бу-динки культури	бібліотеки	лікарняні заклади		санаторно-курортні заклади				
		школи I-III ступеня	інші школи				лікарняні	амбулаторії					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12		
Борина	1	1	-	1	1	1	1	1	-	39	9		
Брюховичі	1	1	1	-	1	2	1	1	2	55	5		
Великий Любень	1	1	1	-	2	1	1	1	1	45	6		
Верхнє Синьовидне	1	1	1	-	1	1	-	1	2	42	8		
Гірник	1	1	-	-	1	1	-	-	-	14	18		
Гнізничів	2	1	1	-	2	2	-	1	-	31	13		
Дашава	1	1	-	-	1	1	-	1	-	19	17		
Доброговір	2	1	-	1	-	1	1	-	-	34	11		
Дубляни	1	1	1	-	2	2	1	-	-	33	12		
Жвирка	1	1	-	-	1	-	-	-	-	11	19		
Журавно	1	1	1	-	1	1	2	2	1	57	4		
Запитів	1	1	-	-	1	1	-	-	-	14	18		
Івано-Франкове	2	1	-	1	1	2	1	1	-	45	6		
Краковець	1	1	1	-	1	2	-	1	-	25	15		

Закінч. додатка Л

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Красне	3	2	-	-	1	1	1	-	-	35	10
Куликів	1	1	-	-	1	1	-	-	-	14	18
Лопагин	1	1	1	1	1	2	1	1	-	45	6
Магерів	1	1	-	-	1	1	1	-	-	24	16
Меленичі	1	1	-	1	1	2	1	1	-	42	8
Немирів	1	1	-	-	1	2	1	1	3	62	3
Нижанко- вичі	1	1	-	1	1	1	1	-	-	34	11
Новий Яри- чів	1	1	-	-	1	2	1	-	-	27	14
Нові Стрі- лища	1	1	-	-	1	1	-	1	-	19	17
Олесько	1	1	-	1	1	1	1	-	-	34	11
Підбуж	-	2	-	-	1	1	1	1	-	31	13
Підкамінь	1	1	1	-	1	1	1	-	-	27	14
Поморяни	1	1	-	1	1	1	1	1	-	39	9
Розідл	-	1	-	-	1	2	-	1	-	19	17
Рудно	1	1	-	-	1	1	-	1	-	19	17
Славське	1	1	-	-	1	1	1	-	6	84	2
Стара Сіль	-	1	-	-	1	1	-	-	-	11	19
Східниця	1	1	-	1	1	1	-	1	10	129	1
Шкло	1	1	-	-	1	2	-	-	1	27	14
Щирець	2	2	-	-	2	2	1	1	-	43	7

Таблиця складена за: Селища міського типу Львівської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lv.ukrstat.gov.ua/>

Додаток М
Наявність підприємств, установ та організацій соціальної сфери в дуже малих містах
Львівської області¹

Дуже малі міста	Заклади освіти				Заклади культури		Заклади охорони здоров'я		Підприємства торгівлі	Заклади харчування	Підприємства служби поштової	Відділення зв'язку	Спортивні споруди	Бальна оцінка соціально-культурної інфраструктури	
	дошкільні	школи I-III ступеня	навчальні заклади нового типу	професійно-технічні	клуби, будинки культури	бібліотеки	кіно-театри	лікарні							інші
Белз	1	1	-	1	1	2	-	1	1	13	3	4	1	10	125
Бібрка	1	1	-	-	2	2	-	1	1	47	9	3	1	6	147
Великі Мости	1	1	1	-	1	1	1	1	1	29	8	7	2	12	178
Львів	1	1	-	-	1	2	-	1	1	22	3	4	1	5	103
Добромиль	1	2	1	1	1	2	1	1	1	51	5	1	1	9	147
Моршин	2	1	1	-	1	1	-	2	1	73	28	18	1	8	328
Мостиська	1	4	-	1	2	2	-	1	1	119	25	30	1	12	440
Новий Калинів	-	1	-	-	1	1	-	-	1	22	3	3	1	3	76
Перемишляни	1	2	1	1	2	2	-	1	1	166	16	13	1	9	361
Пустомити	3	2	-	-	3	4	-	1	2	64	10	6	1	4	221
Радехів	2	3	-	-	1	4	-	1	1	35	35	5	1	5	310
Рава-Руська	3	3	2	-	1	2	-	1	2	72	28	14	1	5	373
Рудки	1	1	1	-	1	2	-	1	-	87	6	21	1	4	276
Сколе	3	4	1	-	1	2	-	1	1	53	22	...	1	13	266
Старий Самбір	2	2	-	-	1	3	1	1	1	67	15	2	1	9	252
Судова Вишня	1	2	-	-	2	2	-	1	1	77	9	10	1	11	253
Турка	3	4	-	1	1	3	1	1	1	207	19	16	1	18	530
Ужів	1	1	-	1	1	1	-	-	1	8	2	-	1	9	84
Хирів	1	2	1	-	1	1	1	1	1	44	7	1	1	9	168
Ходорів	2	3	1	-	2	2	-	1	-	322	13	1	1	1	461

¹ Таблиця складена за результатами обстеження, проведеного Головним управлінням статистики Львівської області, станом на 01.01. 2007 року

Додаток Н

Динаміка кількості найманих працівників підприємств, організацій, установ у селищах Львівської області

Селища	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Борина	638	630	600	596	534	534	451	436	406
Броховичі	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Великий Любш	1 150	1 041	921	829	814	811	754	747	652
Верхнє Ситьовидне	532	458	372	312	310	369	311	354	248
Гірник	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Гніздиців	838	917	869	707	641	577	616	572	411
Дашава	734	584	605	560	522	455	360	304	244
Добротвір	2 632	2 333	2 318	2 319	2 277	2 170	2 046	1 957	1 785
Дубляни	361	328	332	326	326	314	300	289	251
Жвирка	1 006	903	597	542	682	704	686	702	549
Журавно	813	851	663	630	645	641	620	597	490
Защитів	441	374	378	352	303	374	408	371	202
Івано-Франкове	1 380	1 356	1 169	1 228	1 351	1 313	1 353	1 346	1 167
Краковець	568	540	486	562	837	650	552	538	360
Красне	662	615	597	602	583	573	567	535	367
Куликів	1 050	593	573	695	825	784	748	733	516
Лопатин	890	832	734	642	624	584	583	629	497
Магерів	391	381	346	324	375	370	355	325	273
Меленічі	465	440	411	338	331	436	398	386	377

Закінч. додатка Н

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Немирів	606	860	935	888	859	774	703	621	474
Нижанковичі	506	410	361	210	204	199	206	210	150
Новий Яричів	372	375	362	456	470	467	472	431	264
Нові Стрелища	189	161	153	154	139	117	111	95	54
Олесько	554	547	530	485	483	490	437	459	351
Підбуж	343	394	405	352	387	520	505	527	413
Підкам'я	352	347	305	233	231	341	351	416	359
Поморяни	203	152	142	140	148	141	123	158	149
Розділ	388	535	534	511	555	829	855	759	335
Рудно	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Славське	795	795	770	887	822	778	789	687	496
Стара Сіль	108	97	93	59	91	92	61	92	43
Східниця	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Шкло	4 405	3 789	3 186	3 131	1 645	1 224	1 320	887	730
Щирець	842	794	746	758	674	658	592	675	636
Усього в селищах	24 214	22 432	20 493	19 828	18 688	18 289	17 633	16 838	13 249

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ Й МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ СУСПІЛЬНО- ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДУЖЕ МАЛИХ МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ	7
1.1. Селища міського типу та дуже малі міста як окрема категорія міських поселень.....	7
1.2. Сутність суспільно-географічної проблематики функціонування дуже малих міських поселень та її відображення в науковій літературі.....	14
1.3. Обґрунтування методології та методики суспільно-географічного дослідження дуже малих міських поселень	22
Розділ 2. ГЕОГРАФІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ МЕРЕЖІ ДУЖЕ МАЛИХ МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	35
2.1. Географічне положення та адміністративний статус як чинники розвитку дуже малих міських поселень	35
2.2. Історико-географічні передумови формування мережі дуже малих міських поселень Львівської області. Історико- генетичні типи дуже малих міст та селищ	46
2.3. Сучасні суспільно-географічні передумови функціонування селищ міського типу Львівської області.....	64

Розділ 3. ДЕМОГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ГЕОКУЛЬТУРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДУЖЕ МАЛИХ МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	72
3.1. Місце дуже малих міських поселень Львівської області в загальнонаціональних та регіональних екiстично-географічних співвідношеннях	72
3.2. Людність, розміщення та демогеографічна вага дуже малих міських поселень Львівської області	88
3.3. Тенденції відтворення та міграцій населення в дуже малих міських поселеннях Львівської області.....	102
3.4. Геокультурні особливості дуже малих міських поселень Львівської області.....	111
Розділ 4. ІНФРАСТРУКТУРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДУЖЕ МАЛИХ МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ...	123
4.1. Конфігурація, геопросторова структура та житловий фонд дуже малих міських поселень Львівської області	123
4.2. Соціальна інфраструктура дуже малих міських поселень Львівської області та їхні економічні функції	134
4.3. Роль дуже малих міських поселень Львівської області в обслуговуванні сільської місцевості..	145
4.4. Основні напрямки регіональної політики щодо активізації суспільно-географічної ролі дуже малих міських поселень.....	151
ВИСНОВКИ.....	159
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	169
ДОДАТКИ	181

Наукове видання

Наталія Іванівна ДНІСТРЯНСЬКА
Мирослав Степанович ДНІСТРЯНСЬКИЙ

 **УЖЕ МАЛІ МІСЬКІ ПОСЕЛЕННЯ
ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ:
СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

Монографія

Редактор *Л. М. Макітринська*
Коректор *Ю. А. Бурка*
Технічний редактор *С. З. Сенік*
Комп'ютерне верстання *Н. М. Лобач, Н. В. Буряк*

Формат 60x90/16. Умовн. друк. арк. 12,4. Тираж 300 прим. Зам.

Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 3059 від 13.12.2007 р.

Видруковано у книжковій друкарні «Коло»
вул. Бориславська, 8, м. Дрогобич, Львівської обл., 82100

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 498 від 20.06.2001 р.